

Joan Ferrer i Josep-Víctor Gay

Balnearis i aigües minerals

QUADERNS
de la
REVISTA
de
GIRONA

43 GUIES

BALNEARIS I AIGÜES MINERALS

**Joan Ferrer i Santaló
Josep-Víctor Gay**

105 QUADERNS de la REVISTA de GIRONA

DIPUTACIÓ de GIRONA
CAIXA de GIRONA

Quaderns de la Revista de Girona. Núm. 105

Sèrie: Guies (Núm. 43)

Primera edició en català: Abril de 2003

Tiratge: 1.100 exemplars

Edició:

Diputació de Girona/Caixa de Girona

Director de la col·lecció:

Joaquim M. Puigvert

Consell assessor:

Gabriel Alcalde, Narcís-Jordi Aragó, Pepa Balsach,
Xavier Besalú, Maria Antònia Canals, Josep M. Cortadellas,
Xavier Cortadellas, Jordi Dalmau, Joan Domènech,
Maria Carme Domènech, Marta Franch, Rosa Maria Gil,
Glòria Granell, Àngel Jiménez, Montserrat Manén,
Jordi Mascarella, Enric Mirambell, Joan Miró, Joan Nogué,
Marina Puig, Josep Pujol, Josep Pujolràs, August Rafanell,
Dolors Reig, Anna Ribas, Josep Maria Rus, Joan Sala,
Narcís Sureda, Xavier Terradas, Montserrat Vayreda,
Eva Vázquez, Anna M. Viader, Antoni Vilà,
Mariàngela Vilallonga, Dani Vivern.

Cartografia:

Salvador Oliva

Maquetació:

Pep Caballé

Redacció administració:

Pujada de Sant Martí, 5. Telèfon 972 18 50 00.

Apartat de Correus 11. 17080 Girona

Infografia i impressió:

Palahí Arts Gràfiques, SL. Girona

ISBN: 84-95187-52-3

Dipòsit legal: Gi-477/03

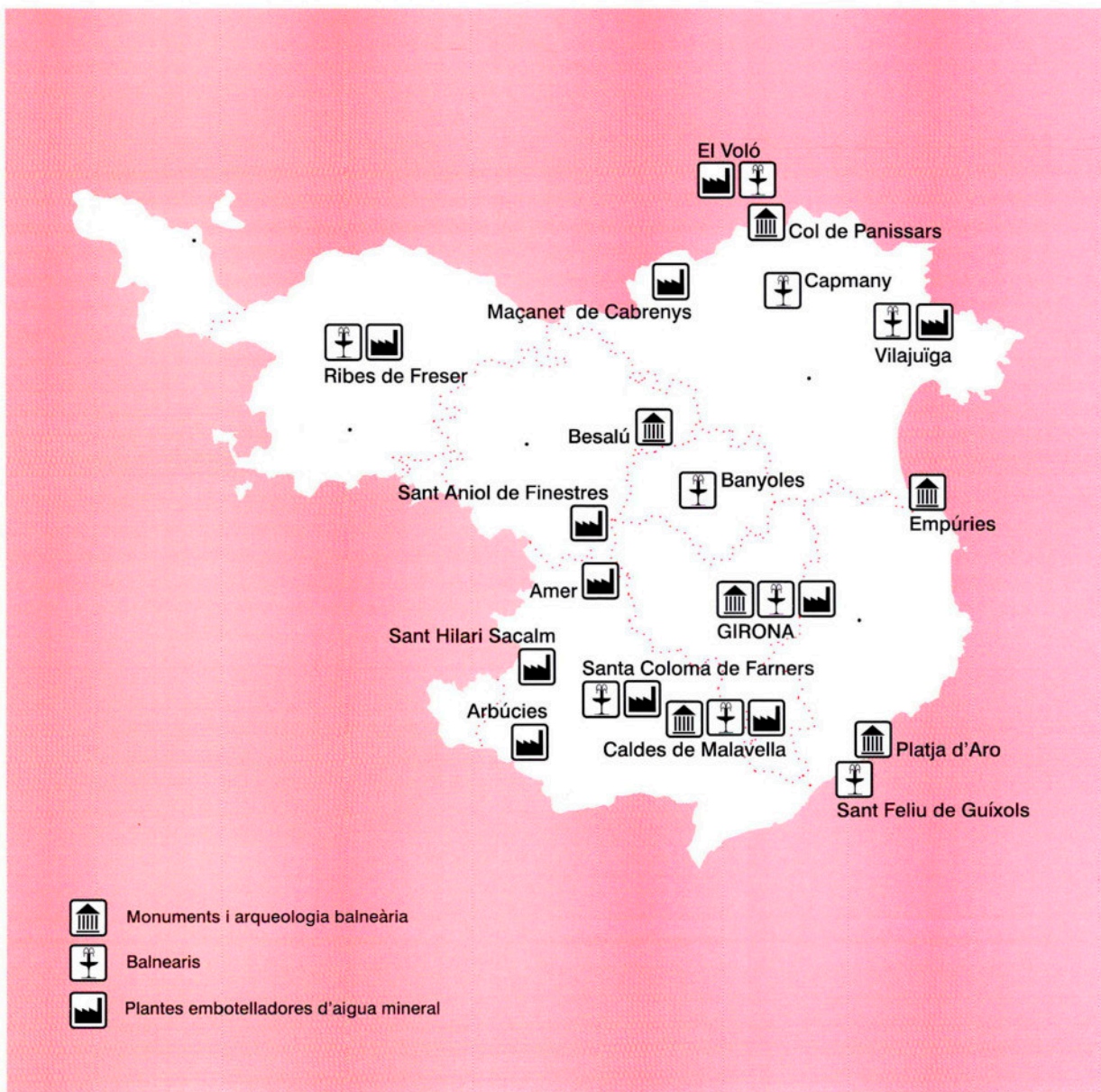
LA NOSTRA PORTADA

Banyes àrabs de Girona.

(Foto: Josep Maria Oliveras).

Índex

Situació	5
Cronologia	6
1. L'origen de la vida	8
2. Les fonts	10
3. L'aigua mineral.....	12
4. Recorregut històric.....	14
5. Arqueologia balneària.....	16
6. Banys àrabs de Girona	18
— Els banys medievals	20
7. Besalú: la mikwà	22
8. Aigua als monestirs	24
9. Els balnearis de moda	26
10. Hidroteràpia.....	28
11. Vida de balneari	30
12. Edificis balnearis	32
13. La Puda de Banyoles.....	34
14. Banys de la Mercè.....	36
15. Balneari del Congost	38
16. Pedret: aigua picant	40
17. Les Termes Orión	42
18. El balneari de Ribes.....	44
19. El Vichy Catalán	46
20. El balneari Prats.....	48
21. A la Catalunya Nord.....	50
22. Un balneari de mar.....	52
23. Aigua de Sant Daniel	54
— Aigua i Diputació.....	56
24. Aigües de Caldes	58
25. Aigua "Vichy Catalán".....	60
26. Més aigües de Caldes	62
27. Aigua de Santa Coloma	64
28. La Font Selva.....	66
29. Aigua de Vilajuïga.....	68
30. Aigua de Maçanet	70
31. Aigua de Sant Hilari.....	72
32. Aigua de Ribes.....	74
33. Aigua d'Amer.....	76
34. Aigua de Viladrau.....	78
35. Aigua d'Arbúcies.....	80
36. Aigües del Montseny	82
37. Aigua de Sant Aniol	84
— El negoci de l'aigua	86
38. Aigua i gastronomia.....	88
39. Espais de l'aigua	90
40. Un nou termalisme	92
— Bibliografia, agraïments i procedència de les fotografies	94

Situació

L'activitat humana a les comarques de Girona es relaciona, com en tot àmbit civilitzat, amb l'abundor de l'aigua. Aquest territori del nord-est de la península Ibèrica a redós de l'ombra del Pirineu Oriental, amb una climatologia benigna i pluja regular que afavoreix el vent allevantat, garanteix també uns cabals d'aigua suficients en superfície i també en el subsòl.

L'acció civilitzadora de Roma permet una primera utilització sanitària de l'aigua mineromedicinal que brolla de deus perfectament localitzades i explotades. Els establiments de banys esdevindran centres de diàleg amable i també indrets de trobada social on es prenen decisions importants. La presència de cultures noves d'àrabs i hebreus refermarà aquesta especial relació amb l'aigua que l'obscurantisme medieval tractarà d'allunyar.

El segle XIX suposarà la recuperació de la cultura balneària, que tindrà un esplèndid esclat a totes les comarques i que es mantindrà fins els anys tràgics de 1936 a 1939, en què els balnearis esdevenen centres hospitalaris i d'acollida de refugiats. Serà un cop molt dur per a aquests establiments i del qual trigaran a refer-se. Alguns desapareixeran.

Ara mateix s'escriu un nou capítol en aquesta modalitat turística. Igualment, el consum d'aigua mineral augmenta any rera any i permet endevinar un futur ple d'esperances per a un sector que, a les terres de Girona, és cabdal i que també defineix un tarannà humanista, modèlic, burgès si es vol, però que correspon a una forma de ser i de viure.

Cronologia

Segle IV aC Data probable de construcció de les termes romanes de Caldes de Malavella.

Segle III Data estimada dels banys públics d'Empúries, Platja d'Aro i Panissars.

Segle XII Possible data de construcció de la Mikwà de Besalú. Primer document conegut amb relació a l'aigua picant de Pedret.

1194 Data acceptada de fundació dels banys àrabs de Girona.

1617 Les religioses caputxines adquireixen un conjunt d'edificis que inclouen els banys àrabs.

1720 Obre portes la Fonda Montagut, primer hostel de banys a Ribes de Freser. Cinc anys després ja el regenta la família Montagut, que es manté actualment.

1829 Descoberta de la deu de l'aigua de Malavella a Caldes.

1832 Document que demostra l'existència d'un establiment de banys públics a la ciutat de Girona.

1840 Primer edifici dedicat exclusivament a banys termals a Caldes.

1847 Primer edifici del balneari la Puda de Banyoles.

1849 Francesc Duillet obre una casa de banys termals a Caldes de Malavella, origen del balneari Prats.

1859 Inauguració del balneari del Voló, l'únic que actualment comercialitza aigua mineral a la Catalunya Nord.

1860 Nou edifici del balneari Montagut de Ribes de Freser.

1861 Inauguració del balneari dels Banys de la Mercè al terme de Capmany.

1862 Inauguració de l'edifici definitiu del balneari la Puda de Banyoles.

1867 Primer establiment de banys termals a Santa Coloma de Farners.

1869 Narcís Pla i Masgrau demana llicència a la Diputació de Girona per instal·lar una planta per embotellar aigua mineral a Caldes de Malavella.

1870 Autorització d'explotació de l'aigua de la deu Sant Narcís de Caldes de Malavella.

1871 La Junta Provincial de Sanitat declara d'utilitat pública les aigües minerals de Santa Coloma de Farners.

1879 Les aigües minerals Font Vella de Sant Hilari Sacalm són declarades d'utilitat pública (RO 31 desembre).

1880 Obre portes el balneari de la Font Picant de Sant Hilari Sacalm.

1881 La Diputació de Girona encarrega a l'arquitecte provincial la realització de dibuixos de les termes romanes de Caldes.

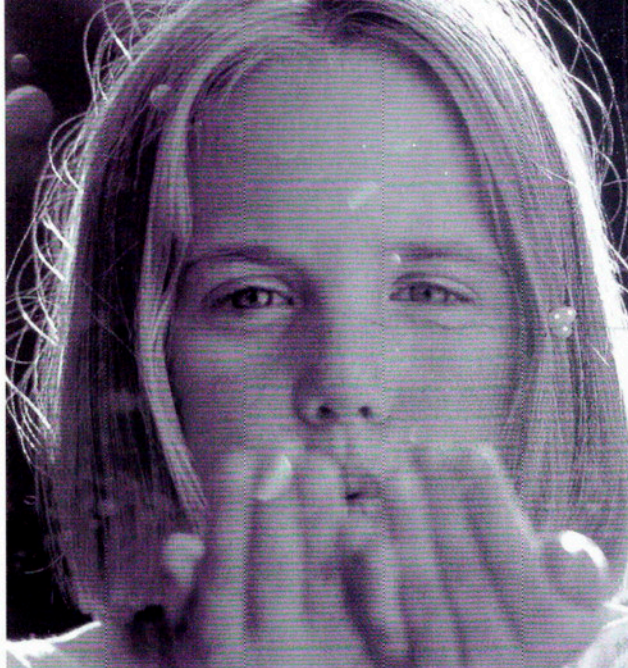
1883 Medalla de Plata de l'Exposició de Madrid a l'aigua de Ribes.

- 1889** L'aigua mineral del Mas Molins de Santa Coloma (Termes Orión) és declarada oficialment d'utilitat pública.
- 1890** Inauguració del "Manantial de la Reina Regente" (actual Font del Regàs) d'Arbúcies. Construcció del Balneari Prats a Caldes.
- 1891** Primer registre d'aigua mineral a l'Estat espanyol: "Vichy Catalán".
- 1898** Inauguració del balneari del Vichy Català a Caldes de Malavella.
- 1900** Primer referent de l'aigua d'Amer: un cartell comercial. Obertura del balneari Soler a Caldes de Malavella.
- 1904** L'aigua de Vilajuïga és reconeguda com a mineromedicinal (RO 15 de juliol). Instrucció general de Sanitat que regula la venda d'aigua mineral.
- 1912** Reforma del balneari Prats de Caldes. Polèmica per la utilització privada de l'aigua de la vall de Sant Daniel.
- 1918** Inauguració del balneari Termes Orión de Santa Coloma de Farners.
- 1920** Es comercialitza l'aigua mineral de Santa Coloma de Farners.
- 1929** L'aigua de Vilajuïga, diploma d'honor a l'Exposició Universal de Barcelona. La Diputació de Girona adquireix els banys àrabs de Girona i els obre al públic.
- 1936/1939** Els anys de la Guerra Civil, els balnearis gironins esdevenen hospitals de sang i centres d'acollida de refugiats.
- 1939/1944** Els balnearis menys malmenats de les comarques de Girona acullen, en trànsit, fugitius de l'Europa ocupada per forces dels països de l'Eix.
- 1956** Reconeixement oficial de les aigües mineromedicinales Fontdor de Sant Hilari.
- 1965** Tanca portes el balneari de la Puda, a Banyoles.
- 1968** Creació de l'empresa Aigua les Creus a Maçanet de Cabrenys.
- 1970** L'aigua de Viladrau és declarada mineromedicinal. Tres anys després és declarada d'utilitat pública.
- 1975** Enderrocament de l'antic balneari Soler de Caldes de Malavella.
- 1992** La Diputació cedeix els banys àrabs al Consell Comarcal del Gironès. El Comitè Organitzador dels Jocs Olímpics de Barcelona escull, per subministrar-les oficialment als participants, les aigües gironines "Fontdor" i "Vichy Catalán".
- 1993** Construcció de l'actual planta envasadora de Font Selva. Constitució de l'empresa Aigua de Sant Aniol, S.A., que explota l'única deu d'aigua mineral de la Garrotxa.
- 1995** Inauguració de l'edifici d'ampliació de les Termes Orión a Santa Coloma.
- 1996** Inauguració del Museu de l'Aigua, a Salt.
- 2001** L'empresa Copcisa, del Vallès, soci majoritari d'Aigües de Vilajuïga.

L'ORIGEN DE LA VIDA

1

El seixanta per cent del cos humà no és altra cosa que aigua.

8

Aigua: compost d'hidrogen i oxigen de fórmula H_2O . Atesos el seu paper a la natura i els seus innombrables usos, és la més important de totes les substàncies.

Aquesta és la definició que la *Gran Enciclopèdia Catalana* dóna de l'element que ha inspirat aquest volum. Tots els éssers vius estan compostos, majoritàriament, d'aigua. En els humans, exactament 46 litres, per un pes de setanta quilos, és a dir, el seixanta per cent de tota persona adulta. I en certs moments de l'existència la proporció esdevé aclaparadora: un 97 % en els embrions. Un 91 per cent en un fetus de tres mesos i un 81 als vuit mesos. En un organisme adult les

proporcions d'aigua són superiors a la mitjana en els teixits més actius: un 85 per cent en el cervell, mentre que en els ossos només és d'un 33.

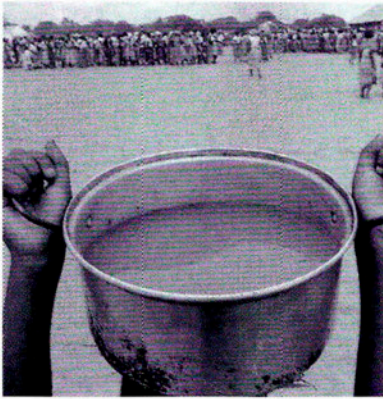
Per mesurar el volum d'aigua en el cos humà, es pot establir aquesta distribució (aplicable a una persona de 70 quilos de pes): els músculs, quasi 23 litres; la pell, 8,5 litres; la sang, 4,2; el greix, 3,8; l'esquelet, 2,4; el fetge, un litre; i els altres òrgans, 3,3 litres.

Naturalment aquesta composició orgànica a base d'aigua explica la necessitat de tots els éssers vius de disposar d'aquest líquid per a mantenir la vida. Està verificat que els humans moren primer de set que de gana.

L'aigua és present arreu de la natura, fins en els espais considerats deserts: en tot cas, el que cal és saber cercar-la. Precisament el consum d'aigua ha esdevingut un referent del desenvolupament i l'estructura de l'economia. Una dada: a les zones agrícoles dels països del tercer món el consum no supera la quarantena de litres per habitant i dia, mentre que en una àrea urbana del primer món supera els mil litres per persona i dia.

A mesura que una societat es desenvolupa, incrementa el seu consum d'aigua. Per aquesta raó un seguit de lleis tracten d'establir prioritats, assenyalar servituds i garantir la propietat i la disposició d'aquest recurs. Als països catalans, per

L'aigua és un element escàs i que cal aprofitar.

exemple, funciona l'històric Tribunal de les Aigües de València que decideix els plets relacionats amb aquests temes.

Catalunya, un país deficitari en aquest recurs natural, té condicionat el seu futur fins que no pugui resoldre un abastament d'aigua suficient. El debat és obert en base a transvasaments, ja sigui des de l'Ebre o el Roine. Aquest darrer portaria les aigües fins a l'embasament de Susqueda. És un gran tema nacional pendent. El Pla Hidrològic Nacional (estatal) és, de moment, el darrer capítol d'aquesta problemàtica que cerca respostes.

L'anomenat cicle de l'aigua suposa el seguiment de tot el

procés des de la seva captació, transport, dipòsit, depuració, distribució, tractament posterior i retorn a la natura en les millors condicions possibles. En aquest sentit les comarques gironines són pioneres, com a resultat d'una política d'aigües que s'ha portat a terme en el decurs dels darrers decennis i especialment a la Costa Brava. Però la demanda, com a tot país desenvolupat, creix de forma constant i estem en el límit de la capacitat d'abastament amb els recursos de les conques interiors. El futur dependrà de l'aigua disponible i que es puguin garantir els cabals.

La set evangèlica

A la Bíblia l'aigua es considera un element natural més enllà del seu simbolisme. Només en el Nou Testament, tenim un seguit de referències relacionades directament amb les sensacions físiques relacionades amb l'aigua:

“Qui doni de beure a un d'aquests petits, a títol de deixeble, ni que sigui un vas d'aigua fresca, us prometo que no perdrà la seva recompensa.” (Mateu 10, 42)

“Pare Abraham, tingueu compassió de mi, i envieu Llätzer, perquè mulli amb aigua la punta del dit i em refresqui la llengua” (Lluc 16, 20)

L'aigua esdevindrà miracle a les noces de Canà i, convertida en vi, enceta la vida pública de Jesús. La narració del fet només es troba a l'evangeli de Joan, capítol 2.

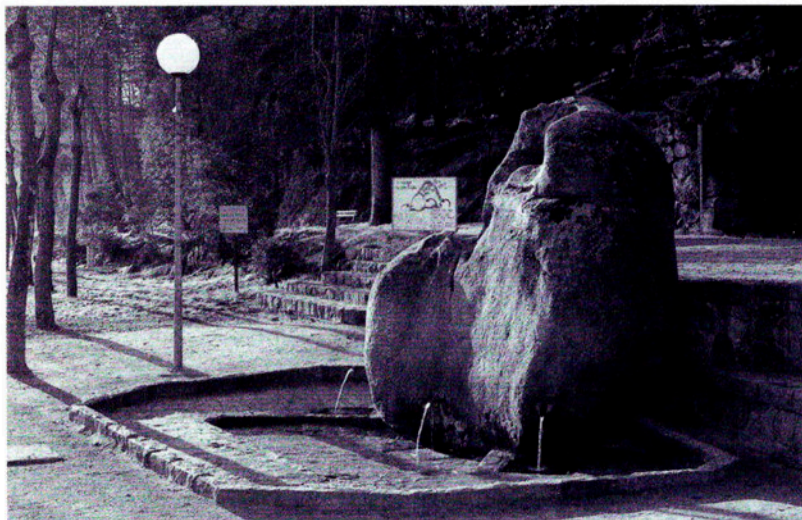
Possiblement el moment més patètic relacionat amb l'aigua correspon a la Passió segons sant Joan: “Sabent Jesús que tot s'havia realitzat, perquè es complís del tot l'Escriptura, va dir: Tinc set” (19, 28).

En els països del tercer món el consum d'aigua és de quaranta litres per habitant i dia. En el primer món és de mil litres.

LES FONTS

2

*Font del parc de Sant Salvador
a Santa Coloma de Farners.*

10

Els primers assentaments humans a qualsevol indret de la terra sempre es relacionen amb la presència d'aigua. És l'element del tot necessari per garantir la vida. Fins els pobles nòmades feien els seus camins tot seguint els llocs on es garantís el subministrament, seguien els rius i cercaven les deus. La civilització i la conquesta de noves terres suposa la recerca i la localització d'aigua. El valor d'un territori dependrà sempre de l'abundor o escassetat d'aquest líquid essencial.

Precisament l'abundor d'aigua i els centenars de fonts que dominen el territori de les comarques de Girona ha estat un element decisiu en el procés

civilitzador d'aquesta part de Catalunya. L'expansió cultural i la presència humana sedentària al territori del Principat segueix la direcció nord-sud, és a dir, des de la Catalunya més humida vers la que ho és menys, la del sud o Catalunya Nova. La que també es coneix com Catalunya Vella no sols és la que disposa de més aigua: també permet un desenvolupament uniforme del territori, i serà l'origen del país.

A l'entorn de cada font neix una masia, que esdevindrà pairalia i, en més d'un cas, una població. Símbol d'aquesta relació entre la presència humana i les deus d'aigua és la toponímia de Sant Joan les Fonts, Fontcoberta i Aiguaviva (Sant Hilari Sacalm,

els anys de la guerra civil, es va dir Fonts de Sacalm). Igualment la relació amb els rius és reflecteix en una quinzena de poblacions gironines. És un fet que evidencia aquesta presència humana en les bandes fluvials: Cervià de Ter, Cornellà del Terri, Palol de Revardit, Ribes de Freser, Riudaura, Sales de Llierca, Sant Jaume de Llierca, Sant Martí de Llèmena, Sant Miquel de Fluvià, Santa Llogaia d'Alguema, Sant Llorenç de la Muga, Vilanova de la Muga, la Cellera de Ter, Sarrià

de Ter, Serra de Daró, Torroella de Fluvià, Vilobí d'Onyar i Quart d'Onyar, i amb una evident relació fluvial, Pont de Molins.

Amb el pas del temps les fonts han esdevingut espais de descans i lleure més o menys concorreguts, segons la seva situació i abundor d'aigua. En més d'un cas encara són bàsiques per garantir el subministrament a poblacions més o menys importants. D'altres han desaparegut víctimes de l'acció de l'home, que també en aquest capítol ha malmès amb entusiasme la natura. Un dels exemples més punyents el tenim a la ciutat de Girona, que ha perdut la majoria de les fonts que envoltaven el nucli urbà, que avui només són un record nostàlgic.

Manantial de Ntra. S. de los Angeles

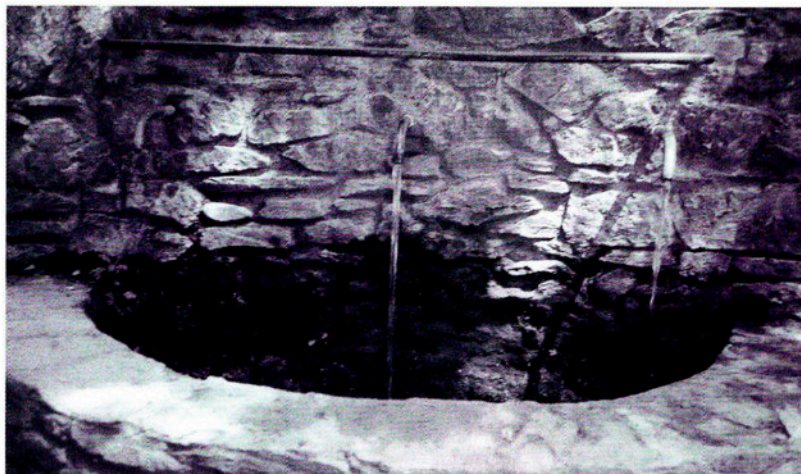
(Distrito Municipal de Madreña)

Propiedad de D. Salvador Vidal

Se recomienda eficazmente el agua del antedicho manantial, para combatir, segun inscripción facultativa diferentes enfermedades, si exceptuar ninguna del estómago.

L'aigua de la deu del santuari dels Àngels també va ser molt apreciada. Anunci publicat al diari El Autonomista el 1899.

Les anades a les fonts, en un tranquil esmorzar o en les berenades tradicionals, les tornabodes de cloenda de les festes majors, suposen quelcom més que una concessió a la memòria. Les fonts, per la seva importància en el procés original d'aquest país, mereixen el gruix d'un llibre pendent.

El Petit Príncep i la font

La font esdevé protagonista en *El Petit Príncep*, l'obra més coneguda i reconeguda de l'escriptor i aviador francès Saint-Exupéry:

“- Bon dia –va dir el Petit Príncep.

- Bon dia-va dir el venedor.

Era un venedor de pastilles perfeccionades que calmen la set. Te n'empasses una cada setmana i ja no tens cap necessitat de beure.

- ¿Per què ho vens, això? –va dir el Petit Príncep.

- És un gran estalvi de temps –va dir el venedor-. Els experts han fet càlculs. S'estalvien cinquanta-tres minuts cada setmana.

- ¿I què es fa amb aquests cinquanta-tres minuts?

- Cadascú en fa el que vol...

- “Jo”, es va dir el petit príncep, “si tingués cinquanta-tres minuts per gastar, aniria caminant tranquil·lament cap a una font...”

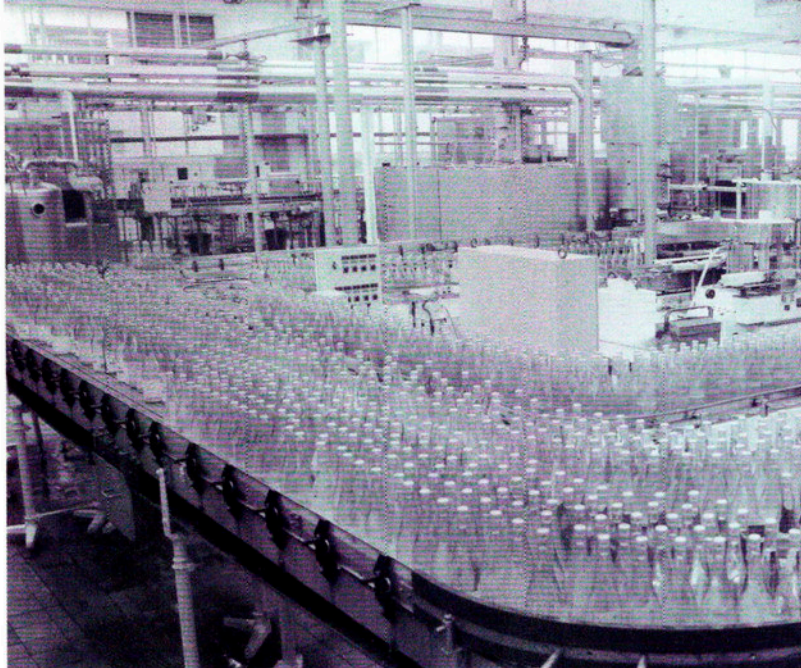
SAINT-EXUPÉRY, Antoine de: *El Petit Príncep*. Alianza Editorial. Barcelona, 2000.

Una de les fonts de la vall de Sant Daniel a Girona.

L'AIGUA MINERAL

3

*Màquina de rentar ampolles
d'aigua mineral a l'empresa
del "Vichy Catalán".*

12

Habitualment la qüestió es presenta en escollir la beguda que acompanya un àpat: aigua mineral?, i també amb l'afegitó de: amb gas o sense?

La condició de mineral d'una aigua respon, bàsicament, al fet que sigui de deu, de font, i que a més de reunir les condicions de tota aigua potable, tingui unes característiques especials en la seva composició que li poden donar un gust diferent i la fan més apta per a certes dietes o per produir accions terapèutiques. En aquest darrer cas, més pròpiament s'haurien de dir aigües mineromedicinales. Malgrat que pugui semblar un detall, és important per diferenciar-la de l'aigua

medicinal, que es realitza per acció de laboratori, és a dir, que no brolla de cap deu.

El fort augment del consum d'aigua, especialment en els països desenvolupats, que obliga les administracions a garantir les condicions de potabilitat a base de tractaments en què el clor és un producte essencial, provoca que el gust d'aquesta aigua, considerada potable, esdevingui prou desagradable. Per tant, els consumidors es decanten per les aigües minerals que, en tenir les garanties, d'origen ofereixen un sabor lliure de la presència i gust del clor i d'altres productes del procés de tractament. Segons les seves característiques, cada tipus

d'aigua mineral té una determinada qualificació. En llenguatge popular s'anomena aigua picant aquella que pica el paladar a causa de l'anhidrid carbònic que conté, les aigües de Caldes i d'Amer; aigua pudosa, pel seu contingut d'àcid sulfhídric; aigua selenitosa, si és alt el contingut de sulfat càlcic; aigua alcalina, la que té excés de bicarbonat sòdic, com la de Ribes de Freser; aigua ferruginosa, pel seu contingut de ferro, com la de Sant Hilari. Altres varietats d'aigües minerals: bromurades, sulfuroses, iodurades, boratades, litíniques, etc.

*L'aigua mineral
ha de brollar
d'una deu i tenir una
composició apta per a
certs tractaments mèdics.*

El consumidor habitual es limita a distingir, entre les aigües minerals, les dues varietats elementals: amb gas o sense. Cal dir, respecte a les aigües amb gas, que no sempre aquest element, el gas carbònic, procedeix d'una mateixa deu. El que es garanteix sempre és que es tracta de gas carbònic natural, que pot procedir d'alguna altra font que la ven. Seria el cas que es va donar amb l'aigua de Sant Daniel. Una vegada es va deixar d'embotellar, va seguir l'extracció del gas, que se subministrava a empreses que comercialitzaven aigua amb gas.

Les aigües minerals, en raó de la temperatura que surten, són: fredes, fins a 20 graus; hipotermes, de 20 a 30 graus; mesotermes, de 30 a 50 graus, i hipotermes si surten a més de 50 graus. És reconegut el seu efecte terapèutic pel fet que aquestes aigües contenen una generosa presència de gasos com l'heli i l'argó, que, una vegada refredades, quasi desapareixen, i també per la seva radioactivitat. Igualment, aquestes temperatures

permeten a l'aigua termal un elevat contingut de sals minerals en dissolució.

Naturalment els tractaments només es poden portar a terme en les mateixes fonts a l'entorn de les quals funcionen els balnearis. Aquests establiments es classifiquen en relació a l'origen de les seves aigües: són termals amb aigües calentes o senzillament minerals, si surten fredes.

*La franja de consumidors
d'aigua mineral és diversa.*

Aigua mineral embotellada

El rerefons de la privatització de l'aigua de la vall de Sant Daniel va ser tema periodístic. El notari Emili Saguer va justificar el fet amb aquests termes:

“Según el artículo 176 de la Instrucción General de Sanidad de 12 de enero de 1904, en los manantiales que sólo tuvieron autorización para la venta de aguas embotelladas, no podrán ser utilizadas, ni por quienes se hallasen enfermos, en el sitio de su emergencia, ya que sólo se autoriza al propietario para servir las debidamente embotelladas, etiquetadas y precintadas en las farmacias y depósitos autorizados”

SAGUER, Emili: *Diari de Girona*, 29 desembre 1913.

RECORREGUT HISTÒRIC

4

El municipi de Caldes ha decidit la recuperació de les termes romanes.

14

El cicle històric dels balnearis es pot dividir en els següents períodes: el clàssic, que correspondria a l'època grecoromana. L'etapa medieval, en què, malgrat que es mantenen establiments de banys en servei, domina el criteri que són espais on campen fàcilment els agents transmissors de malalties infeccioses. Tot plegat, farà perdre el costum dels banys.

Aquesta situació es mantindrà fins a les acaballes del segle XVIII en què, amb l'impuls dels nous corrents que s'encoratgen per part dels enciclopedistes francesos, es recupera el culte higiènic i medicinal de l'aigua en general i, especialment, de les aigües termals. D'aquesta forma

s'arriba al període contemporani, que bàsicament inclou tres fases: la primera, des de l'esplèndida recuperació de la segona meitat del segle XIX fins als anys trenta del segle XX. Una segona, de mig segle, de decadència (1936-1986 aproximadament) i la tercera, amb una nova i esperançadora recuperació que s'enceta amb l'esmentada dècada dels anys vuitanta fins ara mateix.

La pràctica dels banys és d'origen oriental que, primer Grècia i posteriorment Roma, incorporaran i enfortiran.

De fet, en tota *urbs* romana mitjanament important hi ha els banys, que, en disposar d'aigua mineral, especialment si brolla a

temperatura superior a l'ambiental, s'anomenaran termes o caldes. Els banys esdevindran centres de trobada, de conversa, i fins i tot d'acció política més enllà dels àmbits senatorials o imperials.

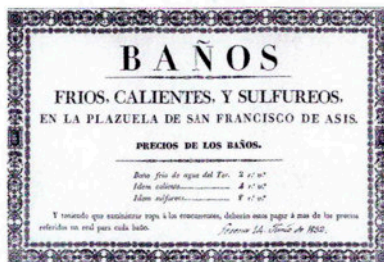
L'Edat Mitjana enfosqueix aquest panorama. Com tants d'altres elements de les cultures clàssiques, els banys pateixen el rebuig que imposa una Església temporal que dominarà Occident durant quasi quinze segles, amb l'excepció dels territoris sota domini àrab (a Còrdova, entre els anys 973 i el 977, tenim més de 900 banys

públics en actiu). Alguns establiments es mantindran més o menys en servei en els territoris cristians. Però la pressió eclesiàstica i, també, la por a les malalties, especialment a la pesta negra, allunyaràn els clients de les cases de banys, que, progressivament, es malmenen i quasi es perden.

Caldrà esperar fins al segle XIX per apreciar un canvi. L'empenta que els establiments balnearis reben a França i en el territori dels imperis centrals permetrà recuperar la quasi oblidada cultura de l'aigua a casa nostra.

L'explotació industrial amb les plantes embotelladores permetrà inversions importants en aquest sector. La hidroteràpia manté un nivell de prestigi important en la medicina de l'època. Una situació que es manté fins a l'esclat de la Guerra Civil, que entre moltes altres coses, va

La tradició dels banys públics es va mantenir a la ciutat de Girona. L'any 1832 funcionava aquest establiment on es podia prendre un bany d'aigua freda del Ter per dos rals.

afectar pràcticament tots els balnearis del país, els quals enceten una etapa decadent que portà a la desaparició física d'alguns d'ells (enderrocament de l'antic balneari Soler a Caldes i la patètica realitat de la Puda a Banyoles). No serà fins als darrers vint anys del segle XX que es viurà la recuperació de la cultura balnearia. També el creixement sostingut del consum d'aigües minerals donarà una gran empenta a

Història i llegenda

En aquest llarg recorregut per la cultura de l'aigua s'han d'assenyalar notícies històriques i elements llegendaris.

Entre els referents històrics documentats, s'ha localitzat l'ordre signada per la reina Isabel, dita Catòlica, que, després de la reconquesta de Granada, ordenà el tancament de tots els establiments de banys de la ciutat.

I la llegenda ens parla d'una vella de Santa Coloma de Farners que no va voler pagar el primer jornal a un jove segador. En no rebre l'acordat, el noi, com a revenja, senzillament no va treballar l'endemà i va portar a abeurar una vaca en una font d'aigua sulfurosa. El jove digué a la vella que el camp ja era segat i que l'endemà tornaria a ser plantat i que la llet que munyís de la vaca seria agra. Tal dit, tal fet. Sigui cert o imaginat, és evident que si una vaca beu llet sulfurosa, genera llet agra, i que si un camp no se sega, resta amb el cereal de peu dret.

aquest sector industrial, a l'extrem que ja ha provocat algunes situacions crítiques en afectar els aqüífers. A les comarques de Girona n'hi ha exemples punyents.

El nucli romà d'Empúries conserva els banys públics.

ARQUEOLOGIA BALNEÀRIA

5

16

La presència de tot un seguit de balnearis a les comarques gironines respon a una realitat: l'abundor de deus amb aigües minerals.

L'arqueologia ha permès evidenciar aquesta realitat. Si inicialment les recerques es van fer a Caldes de Malavella, l'avenç de la ciència arqueològica, especialment, d'ençà de la recuperació de l'activitat universitària entre nosaltres, ha permès la descoberta de nous jaciments i accelerar els treballs en els que ja es coneixien.

En primer lloc, Caldes de Malavella. Malgrat ser l'indret més estudiat pels arqueòlegs ja des del segle XIX, el fet que la

població actual estigui bastida sobre nivells més antics no ha ajudat a una actuació metòdica i seqüencial de la presència històrica de l'home a Caldes. Va ser precisament en la segona meitat de l'esmentat segle que, per raó dels treballs dels nous balnearis i indústries embotelladores, es pogué portar a terme una certa recerca arqueològica.

Resten dibuixos d'aquella època, encara que la major part de les troballes van desaparèixer, precisament a causa de les noves construccions. Tanmateix, tenint en compte que les termes es generalitzaren a l'Imperi Romà durant el segle I dC, tot sembla assenyalar que la piscina central

La cultura de l'aigua és un llegat de Roma a les terres de Girona, on Caldes de Malavella esdevindrà el referent més important.

de Caldes fou bastida a l'època altimperial, i el seu ús es perllongà almenys fins al segle IV dC, data de la troballa més moderna localitzada: un bronze de Constantí.

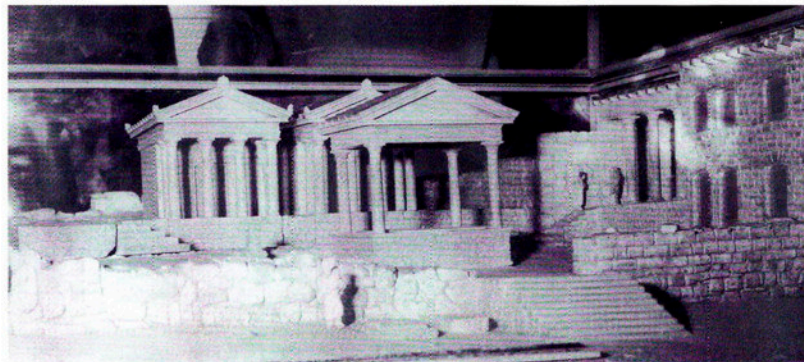
Aquestes termes se situarien en dos indrets prou coneguts a la població: el Puig de les Ànimes (amb cinc deus, amb aigua que brolla entre els 30 i el 60 graus). De les construccions romanes originals en queda poca cosa, a causa de les reformes del segle XIX. A la part nord-occidental de Caldes i a un centenar de metres de l'indret assenyalat hi

ha el turó de Sant Grau, amb quatre brolladors (aigua entre 15 i 60 graus) i va ser l'altre espai termal romà de la població que sortí a la llum en el mateix període que les anteriors.

Sortosament aquesta vegada l'Administració actuà amb eficàcia, i un Decret del 3 de juny de 1931 va declarar aquest conjunt monument historicoartístic.

Empúries, Platja d'Aro i la Jonquera són tres fites d'aquesta arqueologia balneària a les comarques gironines. En el gran conjunt emporità i en la campanya d'excavacions de l'estiu de l'any 2000 es van localitzar els banys públics a la ciutat romana, també amb l'estructura típica de les tres piscines: *frigidarium* (aigua freda), *tepidarium* (aigua tèbia) i *caldarium* (aigua calenta). Es podrien datar a l'entorn del segle III dC.

La localització al pla de Palol, terme de Castell-Platja d'Aro, d'unes restes termals, l'any 1998, evidencia que en aquell indret hi havia una important explotació agrícola. Les recerques ajudaran a preservar les termes que, en part, estan situades en finques privades que, sortosament, els seus propietaris han sabut conservar i valorar. La zona, efectivament, és una de les més densament urbanitzades del municipi. Sortosament també, l'espai on es porten a terme les excavacions principals és propietat de l'Ajuntament, i aquesta situació administrativa permetrà la seva conservació i n'evitarà la pèrdua definitiva.

Un dels espais arqueològics més singulars de casa nostra és el del Coll de Panissars. L'actual frontera política entre Catalunya i França parteix el jaciment on treballen d'ençà d'anys especialistes d'ambdós països.

Les termes romanes de Platja d'Aro, actualment en els baixos d'un habitatge. Els seus propietaris han conservat degudament aquest testimoni arqueològic

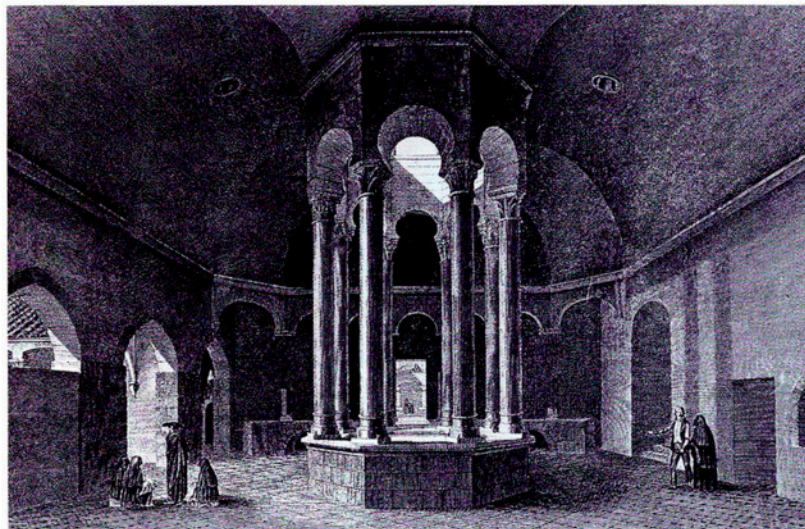
A l'estiu de 1990 es van localitzar unes termes en una excavació d'una *mansio* romana. Era una veritable àrea de servei per a tots els que transitaven per les Vies Augusta i Domitia. Aquell era el pas habitual per creuar els Pirineus (per on ho farà dos mil anys després el TGV) entre la Gàl·lia i Hispània. L'establiment ofería els serveis d'hostal, entre els quals no mancaven les termes, quelcom d'habitual en aquest tipus d'establiments, almenys en els d'una certa categoria, i Panissars era un punt clau en la xarxa de comunicacions imperials.

Reconstrucció idealitzada de les termes romanes de Caldes.

BANYS ÀRABS DE GIRONA

6

Gravat dels Banys Àrabs que figura en el llibre del qual és autor Alexandre de Laborde, Viatge pintoresc al Principat de Catalunya.

18

El conjunt de banys públics més notable de Catalunya pel seu valor monumental, artístic, arquitectònic i històric és, sens dubte, el dels Banys Àrabs de Girona.

El primer que cal deixar clar és que els banys no són àrabs en el sentit de la seva projecció i origen històric. Els sarraïns van fer una breu estada a la ciutat en començar el segle VIII i no van tenir l'estabilitat necessària per deixar-nos testimonis d'aquest abast. Haurien de transcórrer quatre segles més per tenir notícia d'aquesta obra. Va ser una casa de banys públics cristians, això sí, amb un estil de construcció arabitzant, encara que es creu possible que algun mestre d'obres jueu hi

participés activament, com ho sembla demostrar la presència de l'estrella de David en una de les lluernes de l'espai dels vestidors (*apodyterium*).

La casa de banys era de propietat reial. Està documentat que Alfons I el Cast concedí els rēdits de l'esmentada casa per atendre un servei religiós instituït pel noble gironí Arnau de Llers, que consistia en una candela que cremava dia i nit a l'altar de la Verge a la catedral gironina. Aquest noble empordanès era propietari (també per concessió reial) del castell de Lleida, que havia ajudat a conquerir. El rei volia recuperar la fortalesa ilerdenca i estableix la permuta. Aquest document, localitzat a l'Arxiu

Diocesà de Girona, porta data de desembre de 1194.

L'agitada història de Girona també ha planat sobre aquest edifici: les tropes de Felip l'Ardit el destrueixen el 1285. Es trigarien onze anys per fer-ne la reconstrucció. Les concessions reials se succeeixen per a les famílies Taialà i Sarriera. L'any 1416 els banys ja no tenen caràcter públic i restaran integrats en propietats familiars, primer dels Cors, després dels Capmany i finalment, el 1617, la casa que inclou els banys és adquirida pels germans

Francesc i Josep Planas. Un any després es produeix la venda més significativa: a les religioses caputxines.

Els limitats recursos de la comunitat van evitar que el conjunt monumental es malmenés. Va ser una sort. A la segona meitat del segle XVIII el cronista de la ciutat Enric Claudi i Girbal inicià una acció d'estudi i reivindicació dels Banys Àrabs. Va ser un camí llarg i feixuc que culminaria amb l'exclaustració promoguda per la Comissió de Monuments ja en els primers anys del segle XX.

En aquest punt s'ha d'esmentar la decidida acció que en el procés va tenir la Diputació de Girona. El 26 de febrer de 1929 la Comissió Permanent de la corporació,

La piscina dels Banys Àrabs va ser un dels elements escollits per il·lustrar el paper moneda emès per l'Ajuntament de Girona, l'any 1937.

presidida pel senyor Frederic Bassols, acordà aprovar en totes les seves parts el contracte redactat per la Secretaria, per procedir a la separació de la clausura religiosa, restauració i habilitació per a la visita pública del monument denominat Banys Àrabs.

Els treballs de restauració començaren immediatament i les obres finalitzarien el mes de setembre de 1931.

L'apodyterium dels Banys Àrabs abans de la restauració, quan formava part del conjunt monàstic.

L'opinió de Carles Rahola

En el procés de recuperació dels Banys Àrabs de Girona, Carles Rahola, en la seva condició de funcionari de la Diputació, va tenir un paper important. S'evidencia quan escriu el següent:

“Aquest monument ha estat salvat, per fi, gràcies a una iniciativa ben acollida per la Diputació de Girona. El president de la qual i l'abadessa de les Caputxines varen signar, el 8 de març d'aquest any, l'escriptura de conveni per separar de la clausura religiosa, restaurar i habilitar per a la visita pública els Banys Àrabs.

Ara el que cal és que la restauració, parcial o total, sigui feta amb un gran seny i amb tota cura. Sortosament, a parer dels tècnics, han estat trobades en algunes dependències de l'austeríssim cenobi tots o gairebé tots els elements que integren aquella original construcció”.

RAHOLA, Carles: *La ciutat de Girona*. Editorial Barcino. Barcelona, 1929.

La Diputació de Girona va gestionar els Banys Àrabs des de 1929 fins al 1992, en què aquesta competència se cedeix al Consell Comarcal del Gironès.

La quasi perfecta conservació dels Banys Àrabs de Girona permet conèixer amb tot detall el seu funcionament i, per extensió, l'estructura d'aquests establiments medievals.

Cal distingir dos tipus d'equipaments, els de caràcter públic, com les termes d'Agripina de l'època de l'emperador August, o les bastides per Titus, Dioclecià i Caracal·la. I també els banys de què disposen les mansions patrícies. Aquesta cultura de l'aigua i del bany la manté l'islam que valora l'aigua com un element d'origen directament diví.

En canvi en el món cristià els banys estaran deslligats de tota connotació religiosa, encara que es mantindran com a espai de referent social. Possiblement per valorar aquest aspecte, més enllà dels purament higiènics i fins terapèutics, la disposició dels Banys Àrabs de Girona ens hi ajudarà.

En efecte, la primera estança a què s'accedeix és l'*apodyterium* que, en principi, tenia la missió de vestidor, o desvestidor. Però ens adonem d'immediat que es tracta de l'espai més monumental i, per tant, que devia tenir també un caràcter de lloc de reunió social. Ho demostra el fet de la seva amplitud i també les condicions tècniques que garantien un ambient temperat a l'hivern i fresc a l'estiu. Destaca la bonica piscina central, envoltada de les esveltes columnes que es rematen en la característica cúpula. L'aigua d'aquesta piscina, originàriament recollida de la pluja, servia per a un primer refresc, però no era destinada al bany. Els usuaris deixaven la seva roba de carrer en els espais corresponents, i el banc que envolta la sala permetia el descans i facilitava la comoditat de la conversa. La llum s'escola per les lluernes del sostre i facilita aquest ambient càlid i amable. En una d'aquestes lluernes es dibuixa perfectament l'estel de David.

Un equipament singular era un forn de pa que proporcionava aquest aliment als banyistes i també ajudava a escalfar el recinte. Un bonic jardí (actualment encara és, almenys en part, al recinte conventual), donava una perspectiva natural a aquella sala que, repetim, tenia una funció bàsica en el conjunt de la casa de banys: un espai de conversa, relació i també de xafarderia.

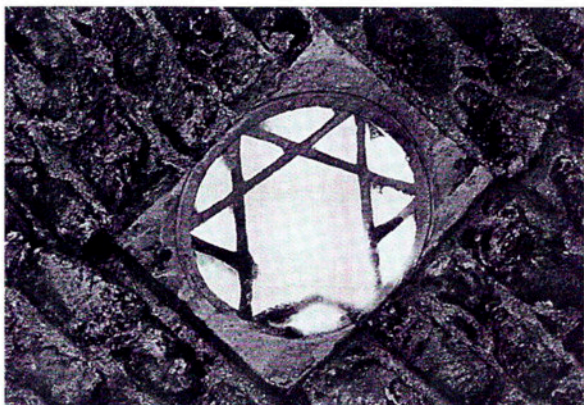
Una vegada conegudes les novetats de la ciutat, de la seva gent i de l'exterior, s'accedia al *frigidarium*, la primera de les sales pròpiament de bany. Era la d'aigua freda. Es tracta d'un espai senzill. Els banyistes no s'entretenien excessivament en un entorn que contrastava amb l'amable ambient del vestuari. Un aspecte tècnic que es tenia present era el sistema de portes, generalment dobles, per garantir l'aïllament de cada sala.

El següent espai és el corresponent al *tepidarium*, la sala tèbia. El bany es feia augmentant progressivament la temperatura de l'aigua que, en el cas dels banys de Girona,

La primera dependència d'uns banys medievals era l'*apodyterium* o vestidor, una sala àmplia com la dels Banys Àrabs de Girona.

El frigidarium era una sala ambientada amb aigua freda (correspon als Banys Àrabs de Girona), abans d'accedir al caldarium.

en no disposar d'una deu calenta, calia escalfar. Llavors es feia circular i s'emprava la tècnica dels que anomenem banys de vapor.

Precisament el tercer nivell correspon al *caldarium*, la sala on la temperatura fàcilment assoleix els 30 o més graus. El bany es feia amb una doble tècnica. L'ambient dominat pel vapor envoltava els banyistes, els quals també es podien introduir a les piscines (igualmente d'aigua calenta). Aquesta operació se solia practicar més d'una vegada, segons el gust i la necessitat de cada persona. Les aigües sobreres desguassaven pel terra inclinat, de la sala més calenta a la tèbia i, finalment, a les clavegueres. També calia tot un sistema de canalització des dels focs on s'escalfava l'aigua per fer-la arribar fins al *caldarium*.

A l'entorn dels banys hi havia un seguit de serveis: els forns, calderes, cisternes i, naturalment, en aquests àmbits, el corresponent personal de servei. Als Banys Àrabs de Girona la majoria d'aquestes estructures complementàries han quedat malmeses pel pas del temps, especialment en els

llargs períodes que no van tenir caràcter públic i, possiblement, algunes parts encara restin integrades en la clausura de les religioses caputxines. Tampoc no s'ha pogut localitzar fins ara el sistema de subministrament d'aigua més enllà de les esmentades cisternes.

Un establiment de banys públics era, en un entorn cristià, un centre de trobada, i en aquest sentit mantenia el caràcter que havien tingut aquests llocs a l'Imperi Romà. Als banys gironins potser els podem estalviar un excés de càrrega eròtica, més pròpia dels banys orientals, però no una certa picardia que durant l'Edat Mitjana feia d'aquests indrets uns espais propicis a intrigues i a aventures amoroses. Precisament el seu caràcter públic facilitava que als banys hi fessin cap homes i dones, encara que es reglaven horaris per evitar, formalment, les coincidències.

Per donar llum a les dependències dels banys es disposava de lluernes situades en el sostre. Detall de les corresponents als Banys Àrabs.

BESALÚ: LA MIKWÀ

7

22

Possiblement el conjunt arquitectònic més notable que fa memòria de la presència de la comunitat jueva a les comarques gironines sigui la casa de banys rituals de Besalú. Es tracta d'un conjunt amb una perfecta autenticitat i que no ha patit modificacions.

Els banys rituals són obligats per a les dones hebrees després del període menstrual. I també per als conversos al judaisme (homes i dones), en el primer cas per una única vegada.

La comunitat de Besalú va ser, amb la de Girona, una de les més importants i consolidades en el temps de presència dels jueus a les comarques gironines. Aquesta situació

La mikvà o casa de banys rituals jueus de Besalú és l'únic recinte d'aquestes característiques localitzat fins ara a la Península Ibèrica.

explica que disposés de casa de banys propis. En el segle XIV esdevindrà cap de districte independent del call de Girona. La notícia més reculada que s'ha recollit de la comunitat jueva de Besalú correspon als documents d'un plet que seguirà el comte Delà de Girona (879-894) per l'alou "judaica" a l'entorn de Vilademuls del *castrum* de Besalú.

Els segles XII al XIV foren els més positius per a aquella comunitat jueva de la Garrotxa. En perfecta convivència amb els cristians, els hebreus representaven a l'entorn d'un quinze per cent de la població, uns dos centenars de

persones. Les seves activitats professionals eren les tradicionals entre els jueus: metges, comerciants, banquers, artesans. L'inexorable decret d'expulsió va ser lamentable també per a la comunitat jueva de Besalú, ja en evident davallada en el decurs del segle XV.

El call de Besalú era d'estructura triangular, limitat pel pont medieval i el riu Fluvià i els carrers del Pont i el carreró dels Jueus. L'únic accés corresponia al costat del pont. Aquesta limitació es va fer efectiva en aplicació de la Butlla del papa Benet XIII, el 1415. La mikvà se situa en paral·lel al

Fluvià. És una estança de pur estil romànic del segle XII. Aquesta data evidencia que la comunitat jueva de Besalú ja era important en aquell moment. La dependència, perfectament conservada, fa 4,5 per 5,5 metres, amb la piscina ritual al centre. S'hi accedeix per mitjà d'unes escales. Al costat de llevant una finestra de doble esqueixada dona una llum suau al conjunt. Actualment una lluminària superior millora aquest efecte.

La tradició oral havia mantingut la situació de l'establiment de banys, però un seguit de construccions de tot tipus l'havien amagat i també ajudat a

conservar sense malmenar. Una recerca d'aigua per part del propietari d'una fàbrica de tints situada al damunt va permetre recuperar el conjunt a les acaballes dels anys seixanta. Els treballs de restauració, amb el decidit ajut de la Diputació, van culminar el 1977. Des d'aquell moment els banys rituals jueus han esdevingut un referent de Besalú.

No ha quedat del tot clar el sistema de subministrament d'aigua. Caldrà seguir amb noves recerques arqueològiques, no gens fàcils a causa de la presència de construccions que envolten la mikvà. Una argumentació que mantenen

Els banys jueus de Girona

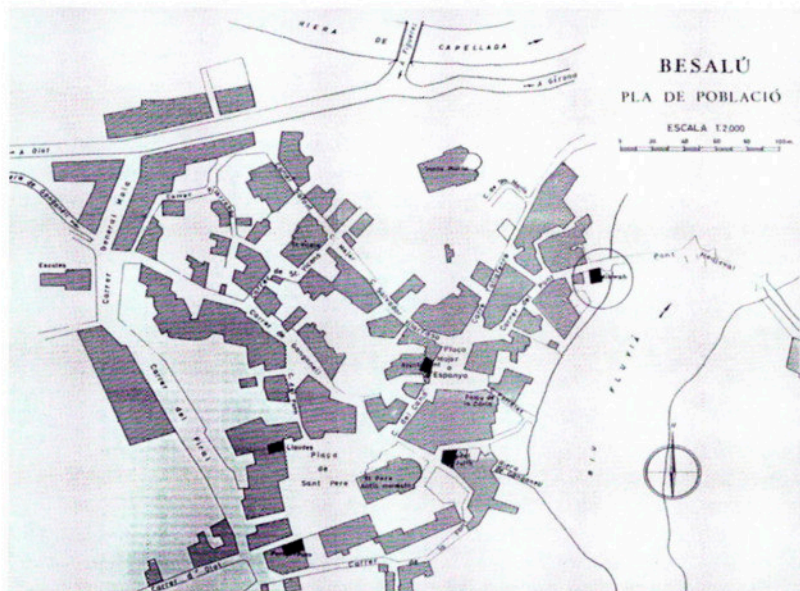
La comunitat jueva de Girona disposava de mikvà? Tot sembla confirmar-ho. D'una banda, el nombre de jueus residents i, també, la seva projecció espiritual. La seva localització exacta resta pendent d'una acurada recerca arqueològica.

“El carrer de Sant Llorenç, que més tard se'l conegué per carrer d'en Berga, era un dels cinc que, de la plaça de la Catedral a l'antiga plaça de Correus Vells, desembocaven al de la Força; aquest carrer de Sant Llorenç era el central entre els cinc carrers referits i en ell sembla que hi radicava la sinagoga i el mikvà (banys)”.

PLA I DALMAU, Josep Maria: *Girona en el decurs del temps*. Ajuntament de Girona, 1984

Josep M. Corominas i Xavier Sala i Aragó assenyalen que la captació es feia a la masia del Salt de Palera, i l'aigua era portada a Besalú mitjançant un aqüeducte, del qual s'han localitzat algunes restes.

Situació de la mikvà en el conjunt del barri jueu de Besalú.

AIGUA ALS MONESTIRS

8

Accés principal a l'abadia de Cîteaux, bressol de l'orde del Cister. El cenobi es va edificar a l'entorn de la deu d'aigua que encara abasteix la comunitat.

24

“**S**ón cristians que s’han retirat del món per plaure Déu i servir-lo fidelment”. És com sant Benet defineix els monjos.

Com que és gairebé impossible concebre una vida comunitària sense unes regles que permetin la convivència, s’establiran aquestes normatives. Els monjos que les accepten escullen un indret per residir plegats. Seran els monestirs. La gran florida monàstica a Europa correspon a l’Edat Mitjana. Ja en el tercer segle de l’Era Cristiana, els anacoretas, precursors dels monjos, es retiren al desert egipci per viure lluny del món. Ben aviat s’agrupen a l’entorn d’un *abba* o abat i iniciaran la vida en comú.

Però serà l’any 530 quan Benet de Núrsia, que havia fundat el monestir de Montecassino a l’actual província italiana de Frosinone, al sud de Roma, redacta una petita regla dedicada als seus nombrosos deixebles. La Regla de Benet de Núrsia assenyala les condicions i indrets recomanables als monestirs que cada orde ha seguit, segons les seves conveniències.

Uns versets llatins de l’època de Renaixement diuen: *Bruno angusta petit, Benedictus ardua montium. Valles Bernardus, magnas Ignatio urbes.* Que vol dir que sant Bru i els cartoixans escullen les valls estretes, sant Benet els cims de les muntanyes, Bernat i els cistercencs les valls amples i

Ignasi les grans ciutats. Sense que sigui necessàriament exacte, cada orde té unes preferències pel que fa a situar els seus monestirs i comunitats.

I és en aquest punt que sant Benet assenyala, en el capítol 66 de la seva Regla, que el monestir, si pot ser, cal establir-lo de manera que tot el necessari, ço és, l’aigua, el molí, l’hort i altres serveis, estiguin dintre del recinte, per tal que no calgui als monjos rondar pel defora, puix no convé de cap manera per a les seves ànimes. Deixant de banda si calia evitar rondar al defora, és cert que

l'abundor propera de l'aigua esdevindrà essencial per escollir l'emplaçament d'una nova fundació monàstica. En un ràpid itinerari pels monestirs més antics de les terres de Girona ens adonarem de la presència propera de l'aigua.

A Vilabertran, davant mateix de l'abadia canonical neix una abundosa font que permet regar els conreus veïns. Santa Maria de Lladó se situa en un espai fèrtil i ben regat. Les benedictines de Sant Daniel fa quasi mil anys que escolliren la llera del Galligants, que garanteix el subministrament d'aigua, per edificar el monestir de la vall. Les austeres caputxines de la ciutat de Girona se situen a breu distància del Ter i l'Onyar, on no els mancarà l'aigua. Les cistercenques de Cadins deixaren Cabanes per anar a Girona, i edificaren el seu convent just al costat de l'Onyar. Santa Maria de Ripoll també s'aixeca a pocs metres del riu, com el proper monestir de Sant Joan de les Abadesses. I sota l'ombra

imponent del gran dipòsit aquífer del Montseny, es bastí l'abadia de Breda. Sempre l'aigua esdevindrà essencial per a la vida monàstica.

Si en algun indret pot semblar que els rius són llunyans, com l'encastellat Sant Pere de Rodes, l'abundor de les fonts immediates al monestir recorda que la Regla de Sant Benet s'acompleix perfectament. Més enllà d'aquest lligam entre l'aigua com a element natural i l'establiment dels monestirs, la font també és un referent espiritual en tota comunitat.

A Citeaux, bressol de la reforma cistercenca (ambdós termes volen dir cistell), situat en una discreta vall de Borgonya on, naturalment, tenim la font que aconsellà la fundació d'aquella mítica abadia, donen la benvinguda al visitant unes paraules de l'abat Olivier Qunardel. Diuen que cal seguir, alguna vegada, el camí que porta fins on el món es manifesta amb tota la seva

Pou del monestir de Fontfreda, a l'Aude. D'aquesta abadia en va sortir la comunitat cistercenca que va fundar Poblet a la Catalunya Nova.

bellesa original, nou i pur com l'aigua que brolla de la font.

No pas gaire lluny de Citeaux, seguint una vocació de vida comunitària, hi ha Taizé, indret de pelegrinació de joves i adults d'arreu del món. La comunitat ecumènica acull tothom i convida a cantar la cançó *Tinc set*. Com totes les de Taizé, la lletra és senzilla i breu: "Tinc set del Déu de vida, de lliurar-me al Senyor Jesús".

L'abadia de Fontenay, en el cor de Borgonya, va començar a l'entorn de la font que es conserva en el centre de l'antic cenobi, declarat Patrimoni Mundial per la UNESCO el 1981.

ELS BALNEARIS DE MODA

9

Als balnearis es practicava l'estil de vida propi de la burgesia, amb un rerefons terapèutic.

26

La moda d'anar a prendre les aigües, de fer estada als balnearis, és d'importació. La proliferació d'aquests establiments, especialment a França i Alemanya, la va imitar la burgesia catalana a les acaballes del segle XVIII, però especialment serà en el XIX quan esdevindrà un signe de prestigi, més enllà d'una pràctica saludable.

Serà l'estrat benestant de la societat catalana (especialment la barcelonina) el que donarà un impuls decisiu a la moda dels balnearis. Fins les inversions necessàries per crear i fer rutllar aquests establiments, les aportaran, bàsicament, aquestes famílies. El capital gironí es mantindrà pràcticament al marge

d'aquestes iniciatives més importants. Només és present en els establiments de caràcter més local i, especialment, una vegada s'evidencia que juntament amb l'activitat balneària se'n pot desenvolupar una de paral·lela industrial amb les aigües embotellades.

A les poblacions balneàries gironines, especialment a Caldes de Malavella i Sant Hilari Sacalm, encara que també a Banyoles i Ribes de Freser, es genera un nou fenomen social: la presència de la que s'anomena colònia de curistes. Els estudis sociològics realitzats en aquell entorn singular assenyalen que es tracta d'universos tancats, amb una capacitat d'atendre les seves

necessitats de caràcter lúdic i de relació. Les relacions que mantenen amb la població autòctona són escasses, malgrat que aquesta aporta el gruix del personal de servei.

En canvi, un dels efectes que sí generaran els balnearis sobre l'economia tradicional de les poblacions serà el de propiciar noves activitats. Fins a la construcció d'aquests establiments, poblacions com Caldes, Sant Hilari o Banyoles tenien un caràcter eminentment rural o, en tot cas, amb algunes activitats derivades de les agrícoles, com el sector de la fusta. Els balnearis suposen la creació de nous llocs de treball i permetran a moltes noies tenir unes feines diferents i més

atractives que les agrícoles. A mesura que els balnearis creixen i, per tant, també la seva demanda de mà d'obra, es crearà una veritable dependència econòmica de les poblacions respecte de l'activitat dels establiments.

Aquesta situació es referma a mesura que les plantes embotelladores funcionen a l'ombra dels balnearis. I encara apareix un altre fenomen que, posteriorment, veuríem multiplicat fins a l'infinit, al litoral gironí: l'especulació urbanística i immobiliària. Les primeres urbanitzacions concebudes en el sentit que avui s'anomenen segones residències apareixen a les comarques gironines en poblacions balnearies. La urbanització de la Granja, a Caldes de Malavella, podria ser un bon exemple.

Alguns balnearis tenien uns serveis acurats i moderns per a l'època.

La presència en els balnearis de personalitats de la vida política, social i econòmica del país farà que aquest anar a prendre les aigües esdevingui una moda que evidencia una determinada posició econòmica que es pot permetre l'estada, és a dir,

Uns versos de Claudel

L'aigua ha estat un referent poètic al mateix nivell que la lluna. Un dels poemes més bonic amb l'aigua com a protagonista és el que va escriure el poeta francès Paul Claudel:

“Tout ce que le coeur désire,
Peut toujours se réduire
À la figure de l'eau.
(Tot allò que el cor desitja,
Sempre es pot reduir
A una imatge reflectida a
l'aigua)

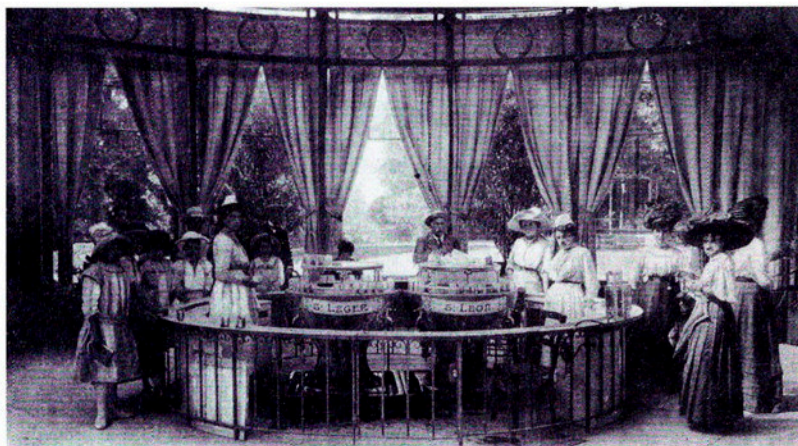
CLAUDEL, Paul: *Poesie complete*.
Editions Plon. París, 1966.

27

pagar-la. Aquest enlluernament social no ha canviat pas gaire.

En els balnearis, tot aprofitant la calma i la discreció que oferien, es prenen decisions importants en ordre a negocis, empreses i situacions polítiques. Un altre segment social fidel als balnearis serà l'eclesiàstic. Figures com la de mossèn Jacint Verdaguer eren fidels clients dels balnearis. Els literats, almenys els benestants, tampoc no hi van mancar.

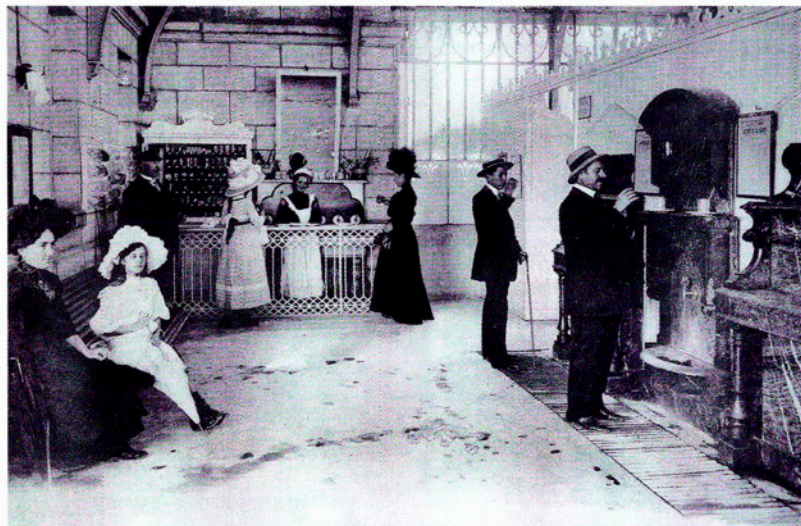
La vida social als balnearis era intensa i senzilla alhora.

HIDROTERÀPIA

10

Un tractament elemental era, senzillament, el de beure aigua.

28

Un balneari és un establiment per millorar la salut de les persones emprant aigua declarada d'utilitat pública a les instal·lacions aprovades per Sanitat. Aquesta és la definició que dona d'aquests establiments l'Associació Balneària de Catalunya. I és, efectivament, l'arrel de l'activitat que s'hi porta a terme.

L'aigua termal dels balnearis neix en el fons de la terra i adquireix les propietats tot fent el recorregut en el subsòl i les seves canonades naturals. Es considera aigua termal la que surt a una temperatura que pot anar des dels 18/20 graus als 70/80. En el seu recorregut les aigües termals incorporen determinats elements

que es troben en les canonades que esmentàvem.

La hidroteràpia és un invent mil·lenari, com ho demostren les instal·lacions romanes, com les de Caldes de Malavella. Va ser a Roma on es desenvolupà aquesta cultura de l'aigua que havien importat de la civilització grega, amb la figura d'Hipòcrates al capdavant de l'escola de Cos. Les termes romanes de Caracal·la eren el referent de totes les que es van escampar pels territoris de l'imperi. Els metges catalans Arnau de Vilanova, en la seva obra *Liber de conservacione sanitis ad Regem Aragonum*, i Ramon Llull, en el *Liber de aquis et oteris*, també tracten aquest tema en els segles XIII i XIV, respectivament.

Dues accions terapèutiques eren les que la medicina, ja en segle XIX, esperava de les aigües termals. Una per ingestió directa i l'altra per mitjà dels banys. Les que en els seus orígens havien estat unes pràctiques locals esdevindran un corrent mèdic i científic arreu d'Europa. Ja en el 1816 es crea a l'Estat espanyol el Cos de Metges Directors de Banys i el 1877 la *Sociedad Española de Hidrologia*.

La legislació del moment assenyala l'obligació d'un metge director per a cada establiment que volgués practicar la hidroteràpia. Alguns dels metges-directors gironins han esdevingut referents dels

balnearis: el Dr. Furest del Vichy-Catalán, el Dr. Mascaró de la Puda de Banyoles o el Dr. Gravalosa de Sant Hilari.

El desenvolupament de la medicina va qüestionar seriosament l'eficàcia de la hidroteràpia.

Caldrà esperar les darreres dècades del segle XX per recuperar un cert model mèdic que adapta l'oferta dels balnearis a les necessitats de la societat. D'una banda se cerca la prevenció i, d'altra, també un model de descans i recuperació de la dinàmica laboral que moltes persones, especialment joves, han de viure i que els recomana aquest procés de recuperació, encara que només sigui de cap de setmana, en els balnearis que s'han sabut adaptar a aquesta nova realitat, encara que alguns, lamentablement, han quedat pel camí.

Una curista al balneari a les acaballes del segle XIX.

Parlar avui d'hidroteràpia suposa referir-se a una pràctica mèdica que no té res a veure amb la que es va viure en els balnearis del segle XIX i primers anys del XX.

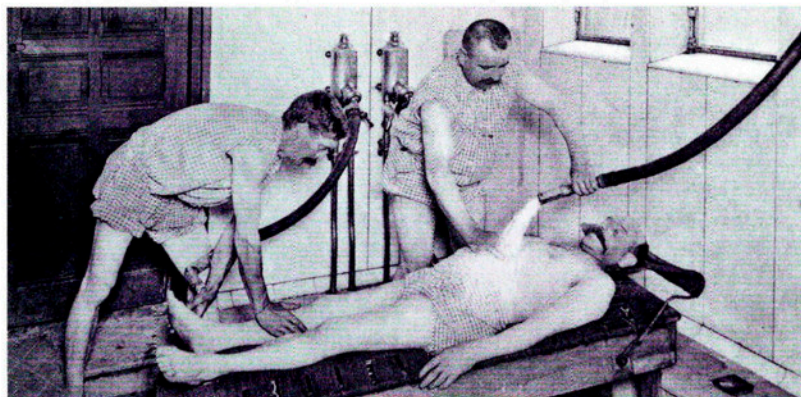
Nuestros balnearios

Els balnearis gironins s'han projectat per mitjà de la publicitat en premsa. Un dels textos més reculats és aquest:

“La boga actual de las aguas minero-medicinales naturales, el favor que el público las otorga, el indiscutible dominio que han llegado a alcanzar en la terapéutica moderna, no se debe a un azar de la fortuna, ni a un capricho de la sociedad moderna, ni siquiera a una exigencia más o menos justificada de la vida actual; se debe a que las garantías que presentan para adquirir su filiación terapéutica son más positivas y por lo tanto son también más fijas las bases en que se apoyan para concurrir al edificio de los mejores medios de curación en la ciencia moderna. La química, auxiliar poderosa de la medicina, ha logrado sintetizar con sus medios de investigación el verdadero valor de los agentes que disueltos o simplemente mezclados en las aguas concurren a la curación de las enfermedades, y en la graduación o dosificación de esos agentes ha sentado la especialización de las aguas limitándolas a sus verdaderas indicaciones”.

Suplement Literari, *El Autonomista*. Girona, 1907.

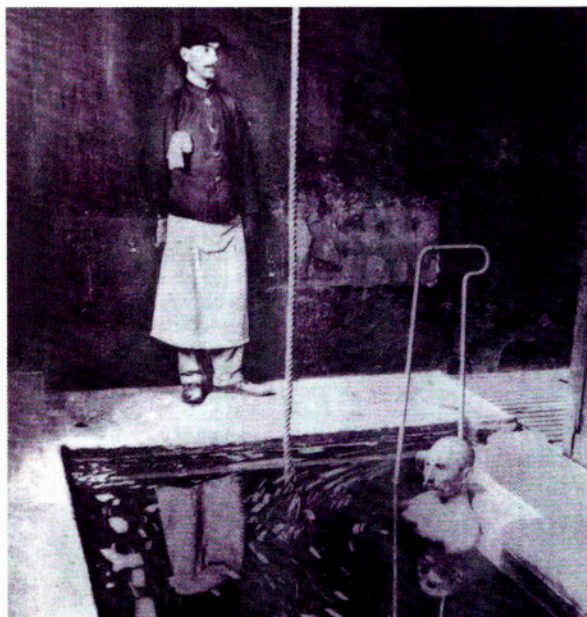
Bany a pressió.

VIDA DE BALNEARI

11

*Els banys
es prenen
en privat.*

30

Després d'un segle i mig d'existència, els balnearis de casa nostra han conegut tota mena de canvis socials reflectits en els seus clients i els motius que els porten a gaudir uns dies de descans en aquest tipus d'establiments.

Als balnearis (del mot llatí *balneum*) s'hi ha fet, tradicionalment, una vida de repòs, d'atenció a la salut i de tracte social allunyat de la dinàmica de la quotidianitat. 'La vida als balnearis ha gaudit, tradicionalment, d'un notable prestigi cultural i literari. Pàgines d'autors ben coneguts com Narcís Oller, Pilar Prim i Santiago Rusiñol van ser inspirades en balnearis gironins. Els autors

catalans han donat testimoni de la vida que es feia en aquests establiments. Al voltant del balneari de Sant Hilari Sacalm en els primers anys del segle XX es desenvolupà una forta activitat cultural i literària, fins amb publicacions pròpies: *L'abella d'or* (tracta temes folklòrics, aforismes, contes, etc.), els setmanaris d'estiu (el que avui en diríem temporada alta) *Lliroia* i *L'Estiuada*, ambdós de contingut bàsicament literari i, l'any 1922, des del balneari de les Termes Orion de Santa Coloma de Farners, es promouen uns Jocs Florals a la capital de la Selva.

El ritme balneari permet flexibilitats horàries, una vegada s'han complert els ritus dels

banys i dels àpats. La pròpia arquitectura dels establiments ja preveu aquesta possibilitat del passeig i del descans a l'exterior o en galeries. Igualment els salons són d'espais generosos. Hi ha temps per a tot, i fins es disposa de sales de joc. Com sia que en el nostre país els casinos han estat prohibits moltes dècades, els balnearis escapaven als controls més rigorosos de l'autoritat, també amb el benentès que la presència de certs clients feia esdevenir cecs, sords i muts als que havien de fer complir la reglamentació del joc.

Actualment el client-tipus d'aquests establiments ha canviat. En primer lloc, s'ha rejuenit. Fins fa pocs anys

Una de les recomanacions en els balnearis eren les cures de repòs.

identificaven les estacions termals amb llocs només aptes per a persones d'una certa edat. Les responsabilitats

laborals i de gestió que assolien persones joves amb un alt nivell d'ansietat, derivada de la dura competitivitat amb què han de treballar, els obliguen (també per consell mèdic) a cercar l'ambient tranquil i serè dels balnearis, que s'han convertit en hotels del benestar, sense oblidar les seves arrels terapèutiques.

Malalts d'artrosi, reumatisme o de vies respiratòries, comparteixen l'espai amb els que es tracten contra l'obesitat, l'ansietat, l'estrès o la cel·lulitis. Tots plegats aconsegueixen, almenys uns dies, "desconnectar" i fer una "vida de balneari".

Tertúlies al balneari

L'escriptora Teresa Pàmies va gaudir d'uns dies de descans a un balneari de Caldes de Malavella des d'on va escriure un bonic article al qual correspon aquest fragment:

“De tertúlies, al balneari se'n formen al jardí, terrasses o piscines, asseguts sobre còmodes butaques de plàstic dur o vímet d'on et pots alçar sense patir. Mobiliari i decoració han estat pensats per a una parròquia en ascens, amb problemes derivats de l'edat, de traumatismes per accidents de circulació o domèstics, dificultats de mobilitat, però no d'expressió. Gent amb experiència de vida i freturosa d'explicar-la a qui vulgui escoltar. Qualsevol notícia pot encendre una tertúlia enginyosa, divertida i sempre alligadora. A diferència de les tertúlies radiofòniques, aquí no hi ha moderador, ni un guió previ, ni publicitat de productes o programes electorals, que és el mateix, si fa no fa”.

PÀMIES, Teresa: Article publicat al diari *Avui*, escrit a Caldes de Malavella.

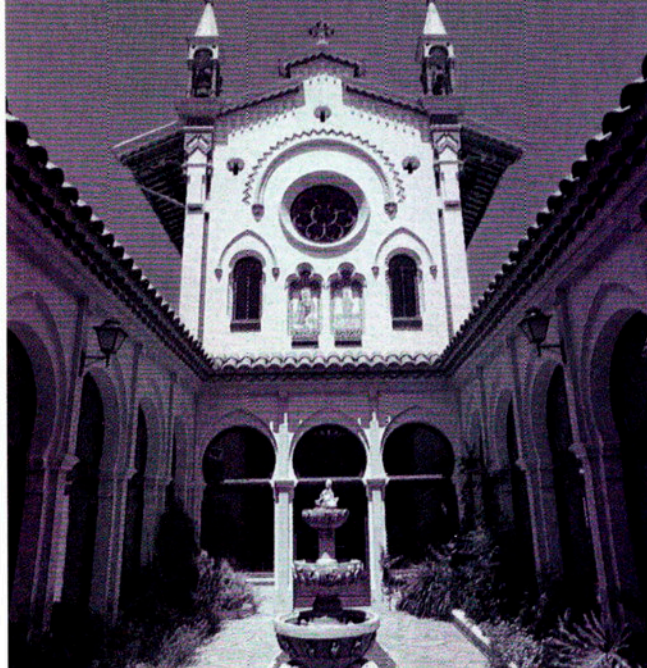
Tal volta el més innovador aspecte d'aquesta vida balnearia sigui la dels tractaments de bellesa i estètica que hi són oferts. Qui ho havia de dir...

Els balnearis oferien un acollidor ambient interior.

EDIFICIS BALNEARIS

12

La capella del balneari del Vichy Catalán és d'un singular estil neogòtic.

32

El gran moment de l'arquitectura balneària a les comarques gironines, com arreu de Catalunya, correspon al segle XIX. El seu concepte, segons coincideixen els historiadors, és una versió vuitcentista de la idea de la regeneració. Els edificis s'han concebut com uns espais on coincideixen uns serveis a la salut i uns altres de lleure, a l'extrem que, en la majoria dels balnearis catalans, els àmbits de cada activitat estan perfectament diferenciats i fins perfectament separats. Les relacionades amb les teràpies de l'aigua tenen el seu espai i, com sia que requereixen uns equipaments determinats, aquella part dels edificis balnearis és funcional i amb

materials sanitaris generalment de qualitat. La part destinada al lleure no es diferencia de qualsevol establiment hotelier de l'època. En tot cas, s'accentuen el luxe i les comoditats.

Un altre element que condiciona l'arquitectura dels balnearis es correspon amb el tipus de clients que hi fan cap. Bàsicament són persones residents a ciutats i, per tant, amb unes demandes de serveis i equipaments que no es troben en els entorns on se situen els balnearis, ja siguin en punts aïllats de la geografia, com la Font Picant de Sant Hilari, els Banys de la Mercè de Capmany o el balneari Montagut de Ribes de Freser, o en poblacions relativament petites. Aquesta

llunyania del medi urbà habitual dels clients i també el seu poder econòmic porta a edificacions amb caire de petits palaus. Els menjadors, sales d'esbarjo, jardins i fins certs equipaments esportius, com pistes de tennis, evidencien la qualitat i el nivell de la majoria dels usuaris dels balnearis.

Un altre element a considerar en l'estructura arquitectònica dels balnearis és el referent als espais destinats als banys, coneguts com a galeries, que han de garantir una estricta intimitat als usuaris d'aquest servei.

Alguns altres elements arquitectònics que definiran els edificis destinats a balnearis seran les porxadetes i galeries i,

especialment els jardins, generalment àmplies les primeres per permetre el còmode anar i venir fins en dies de pluja i facilitar, els espais ajardinats, el passeig no sols com a element d'esbarjo, sinó també com a part de la teràpia en una medicina natural a la qual serveix aquesta arquitectura singular.

El gran moment d'aquestes edificacions a les comarques de Girona correspon a la segona meitat del segle XIX i primers anys del XX, encara que les primeres construccions, prou modestes, s'alcen en encetar el primer dels segles esmentats.

La Puda de Banyoles ja disposa d'edifici propi el 1847, però el definitiu serà bastit el 1862. Un any abans ho és el balneari dels Banys de la Mercè. El balneari Montagut de Ribes és de 1860 (amb successives ampliacions els anys 1880 i 1914). La Font Picant de Sant Hilari també és de 1880, amb intervencions posteriors de diferents arquitectes, fins les darreres dels anys quaranta, realitzades segons projecte que signa Ignasi Bosch. A les acaballes del segle s'edificaren les Termes Orión de Santa Coloma de Farners, projecte de Joan Baptista Serra. L'any 1898 és inaugurat l'emblemàtic edifici del Vichy Catalán, obra de Gaietà Buigas. Ja en el segle XX, l'any 1912,

Eusebi Bona signà el projecte de reforma i ampliació de l'edifici del balneari Prats, també a Caldes, bastit inicialment els darrers anys de l'anterior centúria.

Entre nosaltres, només una minoria, la corresponent a la franja benestant, es pot permetre les estades als balnearis. Per tant, el mateix gust arquitectònic de la burgesia catalana en edificis d'habitatges o fins industrials és el que es donarà als balnearis, avui no sempre conservats degudament en el seu estil original. A voltes, cal dir-ho, han estat sensiblement modificats, a vegades a causa d'unes activitats industrials paral·leles que demanen més

Espectacular templet del conjunt de l'Aigua Imperial, a Caldes de Malavella.

espai (el cas del Vichy Català i el Balneari Prats), altres per atendre les pròpies de l'hostaleria convencional —el cas dels Banys de la Mercè i, en certs aspectes, les Termes Orión— o senzillament han deixat de funcionar, com la Puda de Banyoles.

Detall del porxo del balneari Termes Orión de Santa Coloma de Farners.

LA PUDA DE BANYOLES

13

*Els entorns
del balneari
de la Puda
o de la Font
Pudosa a Banyoles
resten solitaris
i tranquils.*

34

Aviui roman en silenci i patint els efectes d'un abandó evident, d'ençà que el balneari de la Puda de Banyoles va suspendre les seves activitats, en el decurs de la dècada dels anys cinquanta.

El balneari banyolí va viure un llarg i esplèndid període d'activitat, que s'encetà l'any 1862, en què es construí l'edifici actual. De tota manera, la deu d'aigua sulfurosa era prou coneguda des dels mateixos orígens històrics de la ciutat. Segons els estudis hidrològics que s'han portat a terme, la deu se situa en un banc de torba que s'estén per les Tunes i que genera aquesta aigua rica en sulfats càlcics i magnèsics. Per un procés químic natural, el

sulfat càlcic és modificat per l'absorció d'oxigen que efectua la torba i es converteix en sulfur càlcic. Ben aviat, les propietats guaridores d'aquestes aigües foren conegudes, malgrat que no sempre les malalties tractades tenien res a veure amb les condicions del líquid, i ajudaren a estendre la fama de la Puda.

Com la majoria dels balnearis gironins, va ser en el decurs del segle XIX quan va rebre una empenta decisiva, amb un primer edifici el 1847, només amb quatre banyeres. Quinze anys després es bastí l'actual i malmès conjunt. Ben aviat esdevindria un dels principals atractius turístics de Banyoles, amb presència de famílies de

les nostres comarques i d'altres indrets del país. La situació del balneari a quatre passes de l'estany i amb un entorn magnífic amb l'habitual arbreda que convidava al passeig i al repòs, va ser un element important en l'atracció de forasters, tot emprant el terme del moment.

La Puda es refermà com a centre terapèutic de primer ordre en la medicina hidroteràpica. Tres noms de professionals de la medicina gironina contribuïren a aquesta projecció: els doctors Josep Maria Mascaró, director de l'establiment, i els metges consultors Josep Maria Bosch Masgrau i Felip Sánchez i Llistosella.

El balneari de la Puda en actiu només és un record per als banyolins d'una certa edat. L'abandó de l'edifici és evident.

Com en altres balnearis de les comarques gironines, els anys immediatament posteriors a la Guerra Civil van ser molt negatius per a l'activitat de l'establiment de Banyoles, que va caure en un declivi notori, decadència que provocà el seu tancament. L'Ajuntament banyolí ha fet esforços notables per tractar de recuperar el conjunt. El més seriós, fins al moment, es va encetar l'any 1997. Una empresa francesa del sector balneari-turístic inicialment estava disposada a fer una inversió de l'ordre dels 800 milions de pessetes, però finalment no va ser possible. Problemes derivats de la qualificació d'aquell entorn serien un obstacle afegit per a

La Puda, al segle XIX

Un banyolí, que per motius de feina residia lluny de la ciutat de l'estany, va publicar un treball excel·lent ja fa uns anys, al qual correspon aquest text:

“A finals del segle XIX i principis del XX, la Puda havia estat un dels màxims atractius turístics de Banyoles. L'estiueig, aleshores, era considerat com una diversió minoritària, fonamentada en la dedicació d'uns quants dies a la inactivitat total i a la pràctica d'una pacífica xafarderia entres els components de la colònica local. Viatjar era una cosa encara més incòmoda que no pas ara, i la qüestió dels banys corporals es mirava amb una certa reserva. Per això, una mena d'estiueig sedentari i ombrejat com el que es podia fer a la Puda va ésser molt ben acollit per bastants estiuejants d'una certa categoria.

La Puda de Bañolas

ABIERTA HASTA EL 31 DE OCTUBRE

Aguas sulfúricas, silicatadas, silicadas y radioactivas

Contienen: ácido sulfúrico . . . . . 59 c. c. por litro
Silice: en forma de silicato sódico . . . . . 0 gr. 15,
en estado coloidal . . . . . 0 gr. 60.

Las más silicatadas de Francia, según Arizoz y Lamarque, no exceden en todas formas de 0 gr. 18, teniendo las de «La Preste» solamente 0 gr. 15 y las de Mont-Dore 0 gr. 10; y esto no obstante, las excelsiones de una y otra se atribuyen a su riqueza en silice, diciendo el hidrólogo Juan Vitez con referencia a Mont Dore:

«Ta vez su tasa de silice tiene mayor importancia si se advierte que esta substancia es uno de los elementos imprescindibles del cuerpo humano, más abundante en los tejidos que el hierro».

Indicadíssimas, en grau cit a rídmis lo; para la bronquitis crónica, tuberculosis idéntica o fibrosa, ferigitis, isingitis, asma y en finem; herpes, utíass renal, gata, prurito vulvar, avarias, artritis mo, etc.

MÉDICOS CONSULTORES LIBRES:

D. José M. Bosch Masgrau y D. Felipe Sánchez Llistosella.

MEDICO - DIRECTOR:

Doctor D. José M. Mascaró.

Altres senyors i senyores que tenien malalties de pell o de qualsevol classe, que van creure recomanable d'esbandir-se curosament amb aigua sulfurosa, van fer cap aquí. I així la nostra vila, quieta i tradicionalment assenyada, va gaudir d'una clientela dermatòsica o artrítica, però perfectament honorable”

FARRIOL, Jaume: *Banyoles vora el llac*. Editorial Selecta. Barcelona, 1966

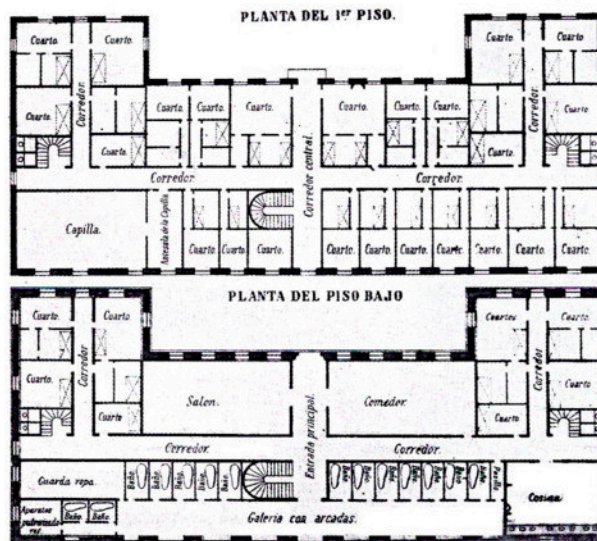
determinats equipaments necessaris en un balneari modern. De moment, la Puda resta com unes golfes de Banyoles, envoltada de silenci, mentre brolla l'aigua sulfhidrídica, sòdica, silicatada i radioactiva, ni més ni menys.

La desolació total en què roman el balneari de Banyoles ha dispersat el seu contingut. Aquestes dues magnífiques banyeres van romandre a l'ombra de la planta embotelladora de Sant Daniel.

BANYS DE LA MERCÈ

14

Plànol del projecte original de l'edifici dels Banys de la Mercè.

36

Un dels balnearis que, a l'Alt Empordà, tingué un paper més que notable en el desenvolupament d'aquesta activitat que cal situar entre la guarició de la salut i un cert model de turisme, va ser el dels Banys de la Mercè, en el terme municipal de Capmany, al peu de la carretera de França, a mig camí de Figueres i la Jonquera.

La primera fase de l'edifici s'inaugurà l'any 1861, fruit d'una iniciativa del comte de Darnius, el senyor Joan Antoni de Fivaller Taverner-Bru i González de Almenara Alta, terratinent empordanès que coneixia el fenomen del turisme-balneari de l'època, especialment a França, i va

creure oportú d'aprofitar les aigües que brollaven de les fonts situades a la seva propietat per promoure aquell establiment, que es consolidà l'any 1887.

Efectivament, l'entorn disposava de quatre fonts: la de la Mercè, d'aigua sulfurosa, i que dona nom al conjunt. Es recomana per al consum directe i per a banys.

De la font de Sant Rafael brolla aigua lleugerament sulfurosa. Ja un xic més allunyades del balneari, però en l'àmbit de la mateixa heretat, hi ha l'aigua de la font d'en Casellas o de Sant Joan, carbònica, i, finalment, l'aigua de la font Gran, de marcat contingut fèrric.

Aquesta abundor del recurs bàsic per a tot establiment balneari va encoratjar el noble Fivaller a promoure aquell conjunt.

L'edifici va ser encarregat a un nebot del propietari, Josep Maria de Fivaller, qui el 1863 va publicar un opuscle, actualment una veritable peça de bibliòfil, que dona notícia de les característiques de l'establiment, amb detalls del tot singulars com els relacionats amb la distància de l'establiment respecte de Figueres (dues hores) i de la Jonquera (una hora i mitja). L'autor també remarca les característiques de l'edifici que, inicialment, s'havia previst per a uns vuitanta estadants.

En la descripció s'assenyala, per exemple, que a la sala-menjador s'han fet els sostres de volta, característica tècnica dels mestres d'obres del país. Igualment el projecte preveia vint-i-dues banyeres de marbre i, en una banda de l'edifici principal, un altre de més petit, aïllat i destinat a estudiar els efectes de l'aigua, amb sis banyeres de rajola, de les quals una o dues es destinarien als pobres de solemnitat.

Altres serveis de què disposava el balneari eren la capella, que va tenir culte regular els diumenges i festes de guardar en els anys d'esplèndida activitat dels Banys de la Mercè. També les galeries, per facilitar el passeig als malalts a les hores assolellades o en cas de pluja. Una altra singularitat de l'establiment eren unes cuines per a les famílies que no compartien el menjador de l'establiment o que disposaven de servei propi. També, un gran parc arbrat, equipament fonamental en tota oferta balneària del moment.

Els Banys de la Mercè es van mantenir actius en el decurs de tres quarts de segle, amb els seus corresponents moments millors i d'altres més limitats. Però el trasbals de la Guerra Civil alterà la vida de tots els

balnearis de les comarques gironines, que esdevingueren hospitals de sang o centres d'acollida de refugiats. La situació s'agreuà a l'establiment de Capmany per la seva situació al peu de la carretera, escenari de la gran retirada republicana l'hivern de 1938-1939.

El procés de recuperació fou lent, però els Banys de la Mercè van tornar a viure uns anys suficientment pròspers. Amb tot, la seva activitat balneària no tornaria als nivells anteriors al conflicte civil.

Clients del balneari dels Banys de la Mercè, a Capmany, en una de les fonts d'aquell indret.

Actualment és un establiment convencional a peu de carretera i envoltat d'una arbrada limitada. També aquí ens cal fer un esforç de memòria històrica per imaginar el que havia estat aquell singular i empordanès *Establecimiento de Baños*.

Prospecte turístic del balneari dels Banys de la Mercè, editat als anys vint del darrer segle.

BALNEARI DEL CONGOST

15

*Un detall de l'edifici
de l'antic balneari,
actualment fora de servei.*

38

A la *Guia de Girona* de 1931, a la seva pàgina 48, es publica un anunci que ens informa que al Congost hi ha un hotel-restaurant que és a sis quilòmetres de Girona, i disposa de telèfon, el número 6 de Sarrià de Ter. S'acompanya una fotografia de l'establiment amb tota mena de detalls: la deu és d'aigua ferruginosa i carbònica. L'esplèndida panoràmica dels entorns permet als afeccionats practicar la caça i la pesca. La nova direcció de l'establiment, prou acreditat, ofereix el seu polit servei, amb coberts de duro i també a la carta, igualment a preus econòmics. L'estil de la cuina: espanyola i francesa. Les pensions, completes; s'ofereixen també

esplèndides habitacions amb totes les comoditats, a 12 pessetes. El text publicitari garanteix que, si s'ha estat client del Congost, s'haurà gaudit del moment més sublim de la vida. Finalment, es recorda el servei de garatge.

Hem recuperat la llarga descripció pel seu valor documental amb relació a l'únic establiment "balneari" de la ciutat de Girona, segons els límits actuals del terme municipal, encara que en els seus orígens corresponia al de Celrà. Era un lloc de trobades per a la gent de Girona, Sant Daniel (també municipi independent), Sant Martí Vell i, en general, de tota aquella part del Gironès.

L'aigua del Congost era reconeguda. Ja a les darreries del segle XIX la premsa gironina publica amb regularitat l'anunci en què s'ofereix. Es ven a l'establiment del senyor Rafael Figueras, del carrer Galligans, 1, on cada dia es rep el subministrament de l'aigua degudament embotellada i es reparteix a domicili al preu de deu cèntims l'ampolla de litre.

Aquell és un indret d'aigua abundant, i no sols per la presència del Ter; també per les fonts més o menys generoses. Tot plegat el convertí en

escenari de trobades familiars i d'amistat. Els paratges del Congost, especialment en el període entre el 1900 i 1936, havien tingut molt d'èxit. Era escenari de festes i àpats familiars i també de grups d'amics i de treballadors. Després del conflicte civil tot va canviar. Passats aquells anys de la guerra, res no va ser com abans. La gent encara hi anava, però no tanta. La direcció del restaurant havia canviat de mans. El riu anava contaminant-se més i més. No donava gust banyar-se en aquelles aigües. I la Font del Congost va anar quedant solitària.

Actualment l'antic hotel-restaurant és destinat a altres activitats. Resta aïllat i barrat pel

Dos anuncis de l'aigua i l'establiment del Congost. Un corresponsal al Diari de Girona, del 24 d'abril de 1897, i el segon a la Guia de Girona de 1931.

seguit de carreteres i vies del ferrocarril.

Només alguns nostàlgics dels sopars de duro que s'anunciaven i d'una Girona perduda en la boira del temps faran memòria d'aquell "balneari".

En certa manera podem dir que el del Congost va ser el primer establiment d'aigües de les nostres comarques víctima de la contaminació.

Els enamorats del Congost

En un llibre impregnat de records i d'estimació per la ciutat de Girona, Narcís-Jordi Aragó descriu una anada al balneari del Congost:

"Em semblava una excursió molt llarga: no hi arribàvem mai més a aquell indret amagat, enclotat entre les vies paral·leles del riu, el tren i la carretera. A mà dreta deixàvem Campdorà, que es retallava al cim de la carena, i ens acostàvem a la paret vertical de la muntanya sobre la qual penjava, inversemblant, el castell de Sant Julià de Ramis. Arran del polsós camí de carros trobàvem per fi la font i l'arbre, i jo revivia amb la imaginació la llegenda dels enamorats del Congost: El noi, disposat a abandonar la noia, era castigat i es convertia en arbre; la noia s'abraçava al tronc i plorava tant que es transformava en font. Ara l'arbre era una alzina centenària i l'aigua brollava d'una paret de rajola, al peu d'una pedra que semblava una làpida de cementiri: "Agua - carbónica - ferruginosa - Ayuntamiento - de - Celrà Año - 1861".

ARAGÓ, Narcís Jordi: *Girona ara i sempre (Una crònica)*. Diputació de Girona, 1982.

La font del Congost es conserva en prou bon estat.

PEDRET: AIGUA PICANT

16

40

El barri de Pedret de Girona deu el seu nom a la munió de mestres picapedrers que el poblaren en el decurs dels temps, especialment en el llarg període en què es bastia la Catedral. La proximitat a la Seu va facilitar la presència d'aquests professionals que, a l'ombra d'un dels accessos principals a la ciutat, es van identificar amb ella fins a donar-li aquesta imatge gironina, global i pètria.

La configuració urbana la van presidir, per molts segles, les muralles. Tot el que suposava sortir del seu perímetre es podia considerar una excursió més o menys llarga. Si anar fins al Congost era quelcom de llunyà i quasi remot, els que volien una

destinació més propera escollien Pedret on, des dels seus orígens, s'oferien als cansats visitants unes ampolles d'aigua picant.

Una primera referència documental del segle XII, en forma de privilegi reial que eximeix a Girona de determinades càrregues, en establir els límits de l'urbs, diu textualment: *usque ad fontem de Pedreto*. Un altre, de dos segles després, concreta i detalla l'existència de "una font en la que es devalava ab una escala de pedra picada".

A les acaballes del segle XVIII l'eminent científic Dr. Cristòfol Tomàs i Rosés, deixeble del gran químic francès Dr. Chapatal, realitza un primer estudi acurat

L'aigua picant de Pedret es va servir normalment fins als anys seixanta, datació a què correspon aquesta imatge, presa a l'antic estanc.

sobre les qualitats de l'aigua picant de Pedret, i en una publicació de 1860, el Dr. Ametller i Viñas referma aquestes qualitats i en recomana el consum, especialment als malalts de l'aparell digestiu i als que tinguin problemes hepàtics. Es tracta d'una defensa apassionada de l'aigua picant de Pedret, que el metge gironí no dubta a comparar a les aigües més acreditades del moment com són les de Vichy o Vals. Manifesta que arribarà un dia en què la demanda d'aigua picant del barri gironí serà semblant i, per les seves qualitats, apreciada com es mereix.

Que sapiguem, les ampolles d'aigua picant de Pedret no

El barri de Pedret els primers anys del segle XX.

assoliren mai el nivell comercial ni de consum que pronosticava el Dr. Ametller. De tota manera, molts gironins es desplaçaven fins a aquell barri per gaudir de la seva aigua, normalment acompanyada d'un "bolado" ensucrat o uns anissos. L'Estanc i Can Portes eren els dos establiments més característics per prendre aquell inofensiu refresc. Els noms d'aquests establiments es corresponien a les seves activitats habituals. Es tractava, en efecte, del lloc de venda del tabac i el timbre del barri, el primer, i el segon per trobar-se immediat al control dels burots, a les portes d'accés a Girona, on s'imposaven les taxes als productes, generalment de consum, que entraven a la ciutat.

A l'interior d'un i altre establiment es disposava del corresponent

pou d'aigua picant. Eren uns temps que neveres i frigorífics eren del tot primaris o, senzillament, no existien. L'aigua picant era pouada segons la demanda i s'acompanyava de l'esmentat i infantil "bolado" o merenga, per refrescar-se, i se servia en els patis de les respectives cases. Fins als primers anys seixanta del segle XX, va ser possible gaudir, per aquest amable sistema, de l'aigua picant de Pedret.

Josep Pla: visió de Pedret

La ciutat de Girona és un dels referents constants en l'obra oceànica de Josep Pla. La primera visió des de Pedret, seria definitiva:

"Pedret és un carrer de cases afilerades davant de la carretera. D'altra banda hi ha el Ter, ample, endegat amb una presa, d'un tèrbol blanc.

Fou en aquest estret i miserable suburbi, esmaltat de llaunes de petroli i ratllat de filferros, que vaig sentir el primer gran xoc de la meua vida. Anàvem passant el carrer de Pedret quan de sobte Girona se'ns presentà, sobre l'arc de la tartana, amb tota la seva impressionant monumentalitat. Fou com una fuetada i em semblà que àdhuc l'euga alçà una mica les orelles davant de les ratlles verticals. Jo vaig quedar immòbil com una perdui parada per un gos. Vaig quedar com clavat".

PLA, Josep: *Girona. Un llibre de records.* Editorial Selecta. Barcelona, 1952.

Anunci de l'aigua picant de Pedret publicat a la Guia de Girona de 1931.

AGUA PICANTE DE PEDRET
BICARBONATADA NATURAL
La puede tener envasada a diez céntimos litro

PÍDALA A SU CONCESIONARIO:
D. JOSÉ PUIGVERT
Calle de Pedret, 50 - GERONA

LES TERMES ORIÓN

17

*Amb una clara aposta
per la modernitat,
el balneari de les Termes
Orión no ha perdut
el seu aire amable i plàcid.*

El balneari Termes Orión va anar fent fins el 1974. Va ser una empresa avançada en el patrocini d'activitats esportives. Així, hi hagué el Termes Orión Lawn Tennis Club i el primer club de futbol de Santa Coloma de Farners, que va ser el Farnés Deportivo Orión; estava patrocinat pel balneari i comptava amb un camp propi.

Mentrestant l'edifici s'havia anat millorant, però tot i això només funcionava com a hotel de 15 de maig a 15 d'octubre. En canvi, els banys termals funcionaven tot l'any, amb només quatre persones empleades fixes.

L'acord per a la construcció de la carretera que uneix la població amb el balneari va signar-se amb l'Ajuntament l'any 1934. La corporació municipal va avançar les 14.000 pessetes que la Diputació demanà per començar l'obra.

Els anys de guerra fou utilitzat, en principi, per allotjar-hi refugiats de l'Aragó i d'Euskadi. Més endavant, el març del 1938, esdevingué una clínica

42

El nom d'aquest centre termal és el d'una constel·lació equatorial que té dos estels de primera magnitud i tres de molt junts que formen el Cinyell d'Orió.

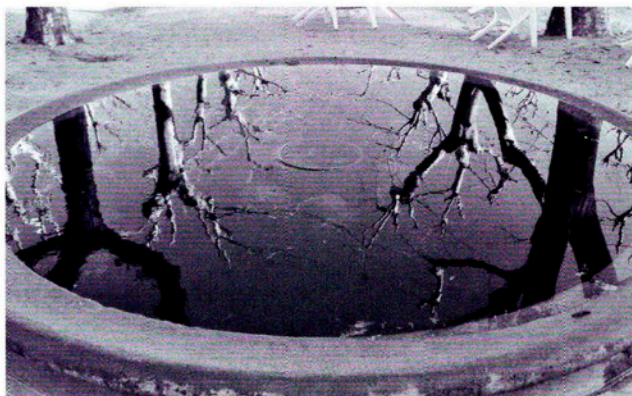
Hi ha uns primers plànols dels banys de Santa Coloma del 1867. Estaven en una casa petita que disposava d'una sala d'inhalacions amb quatre habitacions amb una banyera cadascuna.

El balneari Termes Orión funciona als afores de Santa Coloma de Farners des de novembre de 1918. El matrimoni Manuel Burch i Mercè Barraquer, de Sant Feliu de Guíxols, va començar a comercialitzar l'aigua termal al

voltant de l'any 1920 i va adquirir una màquina embotelladora, per poder atendre les peticions que rebia en resposta a uns anuncis que els viatgers podien veure a totes les principals estacions ferroviàries de Catalunya.

En van vendre prop de 4.000 litres l'any 1932, i després van complementar la difusió de l'aigua Orión mitjançant l'obsequi de 750 litres a metges, perquè divulgessin les propietats curatives de la seva aigua.

L'any següent en van vendre quasi el doble. Excepte en el període de la Guerra Civil 1936-39, es va continuar l'embotellament de l'aigua Orión fins al desembre de 1954.

Entorn tardoral en el parc de les Termes Orion.

Ofertes complementàries

El 23 de setembre de 1995 es va inaugurar un edifici, que ocupa 3.000 m², amb una gran sala-menjador que té capacitat per a mig miler de persones. “El lotus blau” és molt adient per a celebracions i ha estat un bon revulsiu per a tota l’activitat del balneari.

A mitjan març de 2002 va inaugurar-se el “Magma”, el centre lúdic termal més gran de Catalunya. Consta d’un edifici de tres plantes (5.802 m² construïts). A la planta baixa hi ha l’espai de banys amb aigües mineromedicinales que provenen de les deus del balneari; són el seu gran tresor.

Una bonica etiqueta de l’aigua de Santa Coloma. Correspon als anys anteriors a la Guerra Civil.

militar i s’hi atengueren molts soldats pertanyents a les brigades internacionals.

Va ser als anys seixanta quan l’afluència als balnearis va sofrir una forta davallada i un canvi important perquè van començar a venir-hi molts turistes francesos, tot i que no van superar mai els barcelonins. El 1967, el preu de la pensió completa era de 315 pessetes. en temporada alta. A partir del 1974, quan morí Josep M. Burch i Barraquer, no va haver-hi activitat, excepte a l’estiu, que funcionaven els banys.

La família Campeny de Santa Coloma va comprar tota la propietat el 1978; hi havia un interès comercial i econòmic per reobrir-lo, però també era important l’aspecte sentimental perquè molts familiars hi havien treballat. Va obrir les seves portes el 20 de juny de 1979 i es

trobà que la gent gran va respondre a la seva oferta. Fou sorprenent l’increment de la clientela, formada per gent jove, que s’havia decantat per unes estades als balnearis. Últimament s’ha renovat i modernitzat tota la part de les termes i banys, però s’ha mantingut l’estructura bàsica de l’edifici balneari, i també dels jardins.

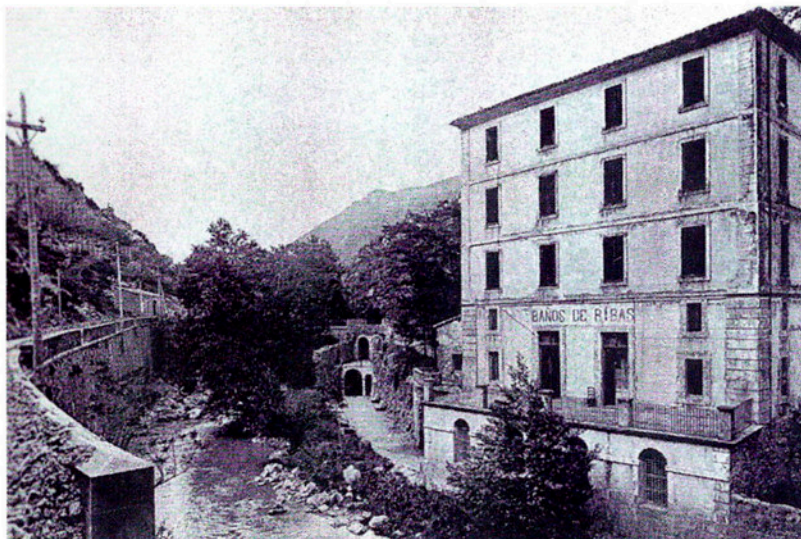
43

<p>ANÀLISI QUÍMICA de l'aigua de les TERMES ORION, feta pel Dr. Guillem de Benavent, en març del 1924.</p> <table border="0"> <tr> <td>Kalium</td> <td>Grans per litre</td> </tr> <tr> <td>Potassi-ion</td> <td>0,05962</td> </tr> <tr> <td>Sodi-ion</td> <td>0,11222</td> </tr> <tr> <td>Liti-ion</td> <td>0,00413</td> </tr> <tr> <td>Calc-i-ion</td> <td>0,01130</td> </tr> <tr> <td>Magnesi-ion</td> <td>0,00462</td> </tr> <tr> <td>Ferri-ion</td> <td>0,00162</td> </tr> <tr> <td>Alumini</td> <td>Grans per litre</td> </tr> <tr> <td>Clor-ion</td> <td>0,46334</td> </tr> <tr> <td>Fluor-ion</td> <td>0,00265</td> </tr> <tr> <td>Sulfat-ion</td> <td>0,00255</td> </tr> <tr> <td>Hydrocarbón-ion</td> <td>0,31740</td> </tr> <tr> <td>Silici-ion</td> <td>0,05541</td> </tr> <tr> <td>Brom i iod-ion</td> <td>traces</td> </tr> <tr> <td>Gasos dissolts</td> <td>C. C. per litre</td> </tr> <tr> <td>Nitrogen, Heli i Argon</td> <td>11,71</td> </tr> <tr> <td>Àcid carbònic</td> <td>3,39</td> </tr> </table> <p>PROPIETATS FÍSQUES DENSITAT 873 volta-hora-0°C Temperatura en l'air aigua 38,2° C. Densitat a 15° C. 1,00295 Punt de congelació 0,83° C. Concentració molecular 0,8162 Pressió osmòtica 0,8402 atmosfères Grau hidroscòpic 3° Bastid fix (a 180°) 0,3860 gram. i. l.</p>	Kalium	Grans per litre	Potassi-ion	0,05962	Sodi-ion	0,11222	Liti-ion	0,00413	Calc-i-ion	0,01130	Magnesi-ion	0,00462	Ferri-ion	0,00162	Alumini	Grans per litre	Clor-ion	0,46334	Fluor-ion	0,00265	Sulfat-ion	0,00255	Hydrocarbón-ion	0,31740	Silici-ion	0,05541	Brom i iod-ion	traces	Gasos dissolts	C. C. per litre	Nitrogen, Heli i Argon	11,71	Àcid carbònic	3,39	<p>AIGUA MINERO-MEDICINAL I DE TAULA DE LES TERMES ORIÓN</p> <p>Declarada d'utilitat pública per R. D. de 9 d'agost del 1899 Santa Coloma de Farners (Girona-Espanya)</p> <p>Extracte de l'estudi físic i químic</p> <p>Per l'air composició química i propietats físiques, l'aigua de les TERMES ORION deu ésser classificada d'aeroterme reduïda, variada, bicarbonatada i fluorada sòdica.</p> <p>El valor de la radioactivitat (83 volta-hora litre) correspon a més de 40 milions d'atomes d'emanació de Radium per litre. De l'estudi de l'activitat radioactiva de l'aigua, es dedueix la presència constant de l'Emanació de Radium i de l'Emanació de Torium. Té gran importància física i biològica a presència d'eficaces òsmos com és el cas de l'element radioactiu més ricament trobat en les aigües minerals. Deu tenir-se en compte que al desvolar-se les emanacions radioactivas, el sigut díctre de l'aigua correspon a la línia de l'organisme, engendra nous bloms de més feble radioactivitat però de molt més llarga vida (Radium D, Torium B).</p> <p>Pel seu contingut en ion FLUOR (fluor sòdic), aquestes aigües deuen ésser considerades com les més fluorinades d'Espanya (Chani-dipeny 0,900 gram; Carbóhid 0,600 gram; Phosphore Indica; TERMES ORION 0,610 gram (deu decim mil·ligram per litre). Consegüent de la importància biològica del fluor, es troba en l'air de l'organisme de l'economia. El fluor sòdic de un minipetit polidrom de l'aparell gastro-intestinal. El fluoridatge de no ésser trobat per les vies digestives i de no impedir l'acció dels fermentes digestius.</p> <p>GASSIFICADA AMB GAS NATURAL</p>	<p>Indicacions terapèutiques, en beguda</p> <p>En els casos de neuritis nerviosa, lesions i neuràlgia.</p> <p>En l'afectió autònoma i en els casos crònics de l'aparell digestiu i vies urinàries.</p> <p>Per l'air acció antiferment i desinfectant, en les fermentacions anormals del tractat gastro-intestinal i en distímieses diaplàtiques, per destruir les causes de les fermentacions àcides i bulboses. Està especialment indicada en les síndroms de Pastenau i lactoses.</p> <p>En els casos de nutrició retardada, de menor excelsió en la diàbeta, reumatisme, gota i diverses modalitats de l'artrítisme.</p> <p>Contraindicat, en beguda, el tractament de la hipertensió arterial (el principal efecte nòciv n'obté amb els banys de les Termes Orion) i el seu ús evita l'arterio-scleròsis.</p> <p>DOSE: De 150 a 300 grams diària durant els àgües.</p> <p>Per l'air composició química i l'air puresa bacteriològica absoluta, és una aigua de condicions inalterables per a la beuda. No pot perjudicar mai.</p> <p>3 exemplars dels dos mensuals en cates de 10 ampelles de litre.</p>
Kalium	Grans per litre																																			
Potassi-ion	0,05962																																			
Sodi-ion	0,11222																																			
Liti-ion	0,00413																																			
Calc-i-ion	0,01130																																			
Magnesi-ion	0,00462																																			
Ferri-ion	0,00162																																			
Alumini	Grans per litre																																			
Clor-ion	0,46334																																			
Fluor-ion	0,00265																																			
Sulfat-ion	0,00255																																			
Hydrocarbón-ion	0,31740																																			
Silici-ion	0,05541																																			
Brom i iod-ion	traces																																			
Gasos dissolts	C. C. per litre																																			
Nitrogen, Heli i Argon	11,71																																			
Àcid carbònic	3,39																																			

EL BALNEARI DE RIBES

18

El primer edifici del balneari Montagut, a Ribes.

44

El 1705 apareixen les primeres referències a les activitats d'una casa de banys amb les aigües mineromedicinales de Ribes de Freser. Sorgeixen a uns 20° C, i aquesta baixa temperatura fa que s'hagin de considerar com a fredes.

El primer hostel de banys, que després va ser conegut com la fonda Montagut, va ser edificat el 1720 a mig quilòmetre al nord de l'establiment de les aigües, i fins al 1869 no es va construir l'edifici que es destinaria a hotel, i va ser objecte de diverses reformes. La més important es va portar a terme entre el 1914 i el 1918. Les modificacions van donar-li l'aire modernista que dominava en aquella època. Aquest hostel

estava situat al costat esquerre de l'actual carretera N-152 de Barcelona a Puigcerdà, pas obligat per als viatgers que es dirigien cap a Puigcerdà per la collada de Toses.

Quan el ferrocarril arribà fins a Puigcerdà, el balneari va poder disposar d'un baixador propi, des del qual s'arribava a l'establiment mitjançant unes escalinates de gran bellesa, i a més, un pont sobre el riu Freser.

L'hotel-balneari va començar a ser regentat l'any 1725 per la família Montagut, i alguns dels seus descendents tenen avui dia càrrecs directius a l'empresa Fontaga S.A., envasadora de l'aigua de Ribes. Era un edifici construït segons els canons de

l'arquitectura vuitcentista, de quatre plantes, i un total de 200 habitacions. El complex també tenia una petita capella que fou erigida l'any 1914 i dedicada a la Verge del Remei.

L'edifici tenia forma de ferradura, però com que estava en un espai bastant reduït, les dues ales laterals afegides - l'una el 1869 i l'altra el 1880- al primer cos de l'edifici del segle XVIII eren més aviat curtes. La carretera, el riu i les muntanyes les limitaven. No obstant això, al seu interior hi havia un teatre on era possible encabir molts

Detall de la font del balneari Montagut, a primers de segle.

Barcelona-Ribes en sis hores

La lectura de guies turístiques permet verificar, amb la perspectiva del temps, que, malgrat tot, les comunicacions han millorat:

“El itinerario desde Barcelona, centro de donde parte la mayoría de la concurrencia, es el siguiente: de Barcelona se va a Ripoll, trayecto de 106 kilómetros de ferrocarril que se recorre en cinco horas; y de esta última población, ó sea, de Ripoll, vase al Establecimiento, distancia de diez kilómetros que se salva en una hora. Total el tiempo empleado desde Barcelona, seis horas”.

ALSINA y POU, Pablo. *Metge director del balneari de Ribes: Aguas y Baños Minerales del Valle de Ribas*. A cura de l'autor. Barcelona 1885.

espectadors, i comptava amb un escenari molt espaiós. Tot plegat, excepcional. El balneari, per tal d'animar les vetllades, tenia contractats tres músics cada dia mentre durava la temporada de banys, que per cert era molt curta.

Només obria dos mesos i mig cada any, de l'1 de juliol al 15 de setembre, i sempre va funcionar amb tota regularitat ja que només va estar tancat els anys de la Guerra Civil, per força major, i l'estiu de 1986.

Precisament va ser durant la Guerra Civil que l'establiment fou convertit en hospital, com tants altres balnearis, i les instal·lacions de banys, a l'altre costat del riu, foren utilitzades com a refugi i magatzem de municions, que es van fer

esclatar durant la retirada de les tropes republicanes, fet que va provocar l'esfondrament de l'edifici i de les instal·lacions hidroteràpiques del balneari, que no s'han reconstruït mai més.

Actualment l'hotel Montagut solament funciona com a establiment hotelier durant els mesos d'estiu, mentre que al costat de les runes de l'antiga casa de banys, es troba la planta envasadora d'Aigua de Ribes.

Antic establiment de banys del balneari Montagut, enderrocat un cop acabada la Guerra Civil.

EL VICHY CATALÁN

19

46

El doctor Modest Furest i Roca va néixer a Sant Pol de Mar (Maresme) el 20 de febrer de 1852 i es llicencià a la universitat de Barcelona el 1873. De seguida va interessar-se per l'homeopatia, i és per aquest motiu que tothom el coneixia com "el metge dels anissos". Va tenir molt interès a millorar la salut pública a Girona, i en la hidroteràpia en general.

Com que el doctor Furest coneixia l'existència de deus termals a Caldes, va estudiar els beneficis que podien obtenir-se amb aquelles aigües, tant bevent-les com prenent-hi banyos. Aquest interès el portà a adquirir entre el 1880 i 1881 les finques on

*La restaurada
façana
del balneari
del Vichy
Catalán.*

estaven ubicades les fonts i els terrenys pròxims. Pocs anys més tard va edificar-s'hi un edifici de planta baixa per embotellar-hi l'aigua, que un cop analitzada va resultar ser alcalinocarbonatada.

Per portar a terme el projecte d'edificar el balneari el doctor Furest va constituir juntament amb la seva muller la societat Furest y Compañía en comandita. Mentre es feien les obres, el matrimoni va començar a fer difusió tant del balneari com de les aigües.

Els informes mèdics elogiant aquelles aigües, de metges com Jimeno i Mas Ministral i molts d'altres, van convertir El Vichy Catalán de Caldes de Malavella en un punt de visita obligada, i eren moltes les persones que hi anaven a prendre-hi les aigües.

La idea inicial del doctor Furest anava prenent forma i, com que creixia més del que ell s'havia imaginat, va caldre ampliar el balneari. A mitjans del 1900 va ser necessari admetre nous socis a l'empresa, -tots ells eren "americanos"- persones que

havien fet la fortuna a Cuba. Josep Ferrer i Torralbas va ser nomenat president de la nova societat, mentre que el doctor Furest n'era el director.

A començament de 1902, en finalitzar les obres del primer pis, va celebrar-se una gran festa però no podem parlar d'un balneari acabat fins a la temporada del 1904, que va coincidir amb l'inici d'una època que durà una trentena d'anys en la qual el Vichy Catalán va gaudir d'una gran popularitat i va adquirir molt prestigi, sobretot entre la classe mitja catalana.

*Piscina d'aigua termal
del Balneari Vichy Catalán.*

Aquesta època de bonança es va veure truncada per la Guerra Civil espanyola, però, d'aquest tema, se'n parla en un altre capítol. Després va començar la difícil recuperació. Va haver-hi uns canvis molt importants; alguns accionistes van tornar a ocupar els seus càrrecs, i altres van passar la responsabilitat als seus successors. Mentrestant, el doctor Furest havia mort a Calella (Maresme) el 1938.

El balneari va tornar a dependre de la S.A. Vichy Catalán i el 1975 va aconseguir augmentar la categoria en què estava classificat l'establiment.

*Un dels signes d'identitat
del balneari del Vichy Catalán
és el seu estil arquitectònic
arabitzant.*

El grup

El Vichy Catalán va haver de publicar ja fa anys uns anuncis com aquest: "No se dejen sorprender admitiendo como idénticas a nuestras aguas, otras artificiales que se ofrecen en este mercado con nombre de fuentes imaginárias que sólo son marcas de fábrica y no fuentes de origen".

Algunes dades estadístiques corresponents a l'exercici econòmic de 1999:

– Les vendes totals van assolir els 80.655,820 euros, que van suposar un augment del 23 % en relació a l'any anterior.

– El capital del grup era, en aquell moment, al cent per cent català, en només 76 accions, el 33 % de les quals pertanyen a la família Renart-Montalà.

– La quota de mercat de l'aigua amb gas de la marca Vichy Catalán era del 40 %.

EL BALNEARI PRATS

20

L'accés principal al balneari Prats, element que dona personalitat a l'establiment.

48

Tot i que no es disposa de cap document per poder-ho demostrar, segons dades fidedignes, Francesc Duillet va obrir una casa de banys l'any 1849, que utilitzà unes aigües bicarbonatades sòdiques termals a 63°, que havien estat descobertes el 1829. Amb els anys aquest establiment esdevindria l'actual Balneari Prats.

De fet, *El Eco Guixolense* del 6 de juliol de 1879 publicà un anunci de l'establiment d'Aigües Termals de la vídua Prats i fill, en el qual s'atribueixen uns cinquanta anys d'existència a aquest establiment. En el text es recorda que ja els romans apreciaven molt aquestes aigües per les seves propietats curatives.

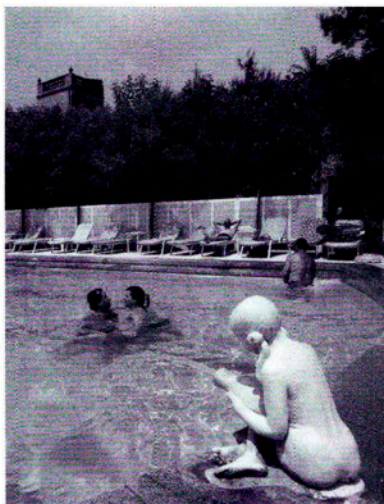
Va ser l'esmentada família Prats qui va adquirir els drets de mitja deu de "La Mina" i va canalitzar l'aigua fins a la seva propietat, que actualment es troba al bell mig de la població de Caldes. Aquesta ubicació li dificulta, en part, la seva expansió, tot i que ja ocupa uns 7.000 m²; d'altra banda, facilita als estadants del balneari les passejades per qualsevol indret del poble.

El primer edifici, datat entre 1890-1900, va ser construït en un estil neoclàssic, però les diverses reformes i ampliacions, sobretot la que tingué lloc el 1912, que s'atribueix a l'arquitecte Eusebi Bona, li van afegir altres estils

arquitectònics, especialment elements modernistes, els quals encara avui podem admirar i gaudir-ne: per exemple, l'atractiva portalada per la qual s'accedeix al balneari, de la qual destaquen els elements ornamentals, o els seus salons i menjadors, que li donen un aire molt senyorial, com correspon a un balneari de gran categoria.

També hi ha clients francesos molt fidels, ja que en alguns casos van començar a venir-hi els avis i ara en són clients els

seus néts... i fins a quatre generacions. A França, hi ha molts balnearis, però sembla que els francesos prefereixen el nostre clima perquè és més benigne.

A començament dels anys setanta, un projecte dels arquitectes Duixans i Masramon va comportar una modificació important, que va consistir a substituir una renglera de xalets per un cos nou d'edifici de quatre plantes, i també es reformaren els banys i els exteriors.

A partir de l'any 1950 va començar a regir-lo la família Quintana-Barris, en principi com a arrendataris, i actualment els germans Quintana Torrent en són els propietaris i directors.

La moderna piscina completa l'oferta d'aquest emblemàtic establiment de Caldes.

Quan la vinguda massiva de turistes començà a emplenar de gom a gom la Costa Brava, van ser molts els estrangers que passaren les seves vacances en aquest complex hidrotermal. Però ben aviat es va veure que no era la clientela més adient. El termalisme modern, a més de salut i descans, aporta un concepte cultural i de diversió nou: és una manera diferent per relaxar-se durant uns dies.

Per aquest motiu el Balneari Prats està obert tot l'any, tant l'establiment/hotel com tots els serveis d'hidroteràpia, quiromassatge, fangoteràpia, electroteràpia i estètica, per a tractaments d'obesitat, bellesa, antiestrès, circulatori, antidolor i respiratori. Les modernes instal·lacions per donar aquests serveis es troben en un nou edifici annex.

A més, als jardins, molt a prop de la sortida principal de l'edifici, els clients també disposen i poden gaudir tot l'any, gratuïtament, d'una piscina termal a l'aire lliure, amb aigua a 34°.

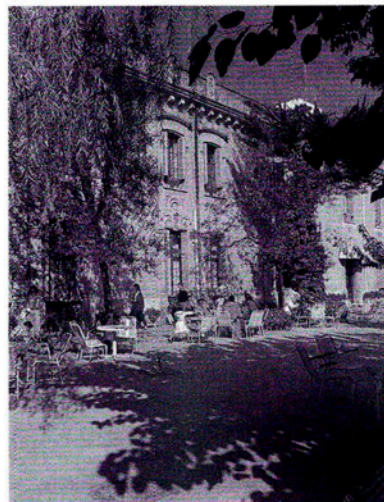
Detall dels jardins del balneari Prats.

Publicitat al diari *La Lucha*

Entre dos anuncis de màquines de cosir, i sense indicació de quina casa de banys va encarregar-ho, es publicà aquest curiós reclam al diari *La Lucha*, el 29 de setembre de 1878:

“BAÑOS Á DOMICÍLIO
de Aguas Termales de
CALDAS DE MALAVELLA

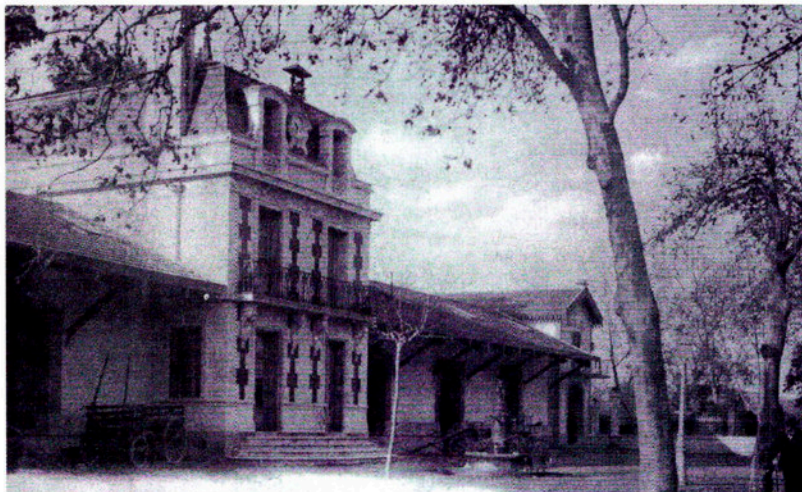
Para los de Barcelona se reciben los avisos en la Rambla de Cataluña núm. 23 piso principal y, para los que se necesitan en las poblaciones servidas por la línea férrea de Barcelona á Francia, deberá avisarse al Sr. Jefe de la respectiva estación”.

A LA CATALUNYA NORD

21

*El balneari del Voló,
a les acaballes del segle XIX.*

50

Les aigües no coneixen fronteres, malgrat que moltes vegades serveixen per marcar divisions territorials. El conegut Ríu Grande, que assenjala el límit de l'opulència dels Estats Units amb el Tercer Món de l'Amèrica llatina; el Rin, entre els vells països de la Gàl·lia i la Germània...

Però, habitualment, els corrents subterranis, les fonts, les aigües en general, creuen territoris amb indiferència per les banderes que hi ha a banda i banda.

És prou sabut que el país català va ser mutilat després del Tractat dels Pirineus de 1659. Comarques senceres van passar al regne de França: Rosselló, Conflent, Vallespir,

Capcir, Alta Cerdanya. I amb elles les seves aigües. A mitjan segle XIX els francesos van descobrir la vida de balneari. Com a casa nostra, la seva geografia recull un seguit de topònims relacionats amb aigües i banys: Ax, Aix-les-Thermes, Aix-les-Bains, Aigües Mortes, Banyuls, Bagneres, etc.

Les virtuts medicinals de les aigües termals van permetre desenvolupar arreu de França un seguit de balnearis. S'hi feia una vida social singular i atractiva amb tints nacionalistes, especialment després de la guerra amb Prússia (1870) que va comportar la severa derrota de les forces de Napoleó III. Tot plegat va exaltar el natural xovinisme del

*Un detall dels jardins
d'aquest balneari
de la Catalunya Nord
que accentuen el seu
caràcter mediterrani.*

país veí. Els francesos esdevingueren clients devots dels seus establiments balnearis que els permetien evitar els de l'Europa central, com Baden-Baden o Carlsbad, aleshores sota banderes germàniques.

Els balnearis de la banda francesa del Pirineu català van néixer en aquell moment.

Concretament, en el departament dels Pirineus Orientals es van obrir un seguit d'establiments: Amélie-les-Bains (32.000 clients l'any 2000), Arles-sur-Tech, La Preste, Vernet-les-Bains, Moliyg-les-Bains, Thuès-les Bains (amb l'aigua més calenta d'arreu dels Pirineus, 80°) i per la seva vigència i activitat, Le Bolou (el Voló, amb grafia catalana). Els balnearis del departament dels

En les etiquetes de l'aigua del Voló la senyera hi és present, malgrat que el text sigui íntegrament en llengua francesa.

Vichy no renuncia a les seves arrels termals i balneàries.

Pirineus Orientals van acollir 48.000 persones, l'any 2000, equivalents al 8 % del conjunt del sector a l'Estat francès.

El Voló manté obert l'establiment de banys fundat el 1859 (amb un mític casino de joc) i també comercialitza una de les poques aigües minerals envasades de la Catalunya Nord, amb senyera inclosa a l'etiquetatge. Recorda el gust de l'aigua de Vilajuïga, possiblement pel fet esmentat: l'aigua no coneix fronteres.

Vichy, contra Vichy

Dels noranta-sis establiments termals francesos (que van rebre 556.630 estadants l'any 1997) el més emblemàtic és, sens dubte, el de Vichy. Ho és per la vessant estrictament balneària i també per les implicacions polítiques derivades d'haver esdevingut capital administrativa de la França no ocupada pels alemanys, entre 1940 i 1944, i personalitzada per la figura del mariscal Philippe Pétain.

Ara Vichy vol recuperar la seva identitat turística i industrial (amb importants laboratoris del sector mèdic i farmacèutic) i fer oblidar els seus antecedents polítics. No serà gens fàcil. En creuar la porta de l'Hotel du Parc, podem recuperar aquella imatge del vell mariscal de França que es va creure que n'era el salvador.

UN BALNEARI DE MAR

22

La galeria dels banys de Sant Elm.

52

Una de les fórmules balneàries més singulars que cal ressenyar a les comarques de Girona l'aconsegueix l'establiment de banys de Sant Elm a Sant Feliu de Guixols. Aquesta fórmula pretenia unir els atractius tradicionals dels balnearis amb els de les platges i els banys de mar.

En el decurs dels anys trenta, ja havia començat una evident davallada del costum d'anar a prendre les aigües, mentre que la progressiva liberalització dels costums encoratjada pel nou règim republicà va portar moltes persones a les platges, especialment les senyores i senyoretetes. Els balnearis van esdevenir uns espais reservats a

la burgesia i amb un cert to decadent, mentre que la pràctica dels banys de mar esdevenia el corrent més avançat i també més atractiu entre els joves.

Diferents poblacions del litoral català, que tenien a l'abast fonts d'aigües minerals, van intentar aplegar en un únic establiment l'oferta dels banys marítims juntament amb els serveis balnearis. Caldes d'Estrac (Caldetes), a la costa barcelonina, Comarruga a la de Tarragona i els Banys de Sant Elm a Sant Feliu, a la Costa Brava, van bastir aquests singulars establiments.

A Sant Feliu es va fer un esforç considerable, és a dir, una gran inversió, per dotar els Banys de

Sant Elm d'un complex lúdic important. Es van introduir un seguit de pràctiques esportives que no s'havien vist, fins al moment, a la Costa Brava: patins, waterpolo, palanques per a salts, curses de natació. Això corresponia a la part dels banys de mar, mentre que els serveis del balneari oferien (segons el material publicitari de l'època): banys de pila (aigua de mar calenta), uns anomenats "banys higiènics" (!) amb aigua dolça, dutxes vàries de *manguera*, calenta i freda i banys de vapor. Tot plegat sota el corresponent control mèdic. El balneari de Sant Elm es

presentava com un element decisiu en el projecte de crear una oferta de qualitat en el moviment turístic de la Costa Brava, tot seguint el model del proper conjunt a S'Agaró. Per exemple, el balneari disposava d'un excel·lent establiment de bar i restauració, que dirigia Amadeu Saboya (res a veure amb la monarquia italiana).

No cal dir que els banys de Sant Elm i el seu balneari varen patir els efectes sempre catastròfics de la Guerra Civil. Sant Feliu, per la seva importància portuària, va ser sistemàticament bombardejada. Després del conflicte, el país i la societat catalana tenien altres prioritats que no pas refer aquell balneari d'aigües de mar, que va restar pràcticament abandonat fins a l'esclat del fenomen social

Grup familiar als banys de Sant Elm els anys 30.

del turisme massiu, ja en la dècada dels anys cinquanta. Avui, aquell conjunt està parcialment integrat en altres equipaments turístics i sempre ens restarà el dubte de saber

L'aigua de la Costa Brava

A la vall d'Aro, concretament en el terme de Santa Cristina, hi ha tres fonts d'aigües minerals: les de Penedes, Salenys i Picant.

També els anys vint, es va començar l'explotació de l'aigua de Salenys, que, amb les intermitències derivades de la situació general del país, es va mantenir fins al 1986. Un projecte de recuperació i modernització de la planta envasadora permetrà que novament sigui a l'abast l'aigua de la Costa Brava, com es presentava en el mercat.

Igualment s'havia comercialitzat l'aigua mineral de la font Picant.

quines possibilitats hauria ofert un balneari marítim. El material publicitari que es va editar l'estiu de 1935 deia que banyar-se a la platja del Balneari de Sant Elm era senyal de distinció i bon gust.

Façana marítima dels banys de Sant Elm, magníficament equipats com es pot veure. Disposaven d'espai per a patins nàutics i per a l'esport del waterpolo.

AIGUA DE SANT DANIEL

23

L'edifici de la planta embotelladora de l'aigua de Sant Daniel, en el cor de la vall.

54

La vall de Sant Daniel és un espai natural situat a l'est de la ciutat de Girona, als contraforts nord-occidentals de les Gavarres, també coneguda com a vall Tenebrosa o Ombrosa, en clara referència a la seva exuberant vegetació. El concepte de vall sempre va lligat a l'existència d'algun riu, en aquest cas el modest i a voltes arrauxat Galligants que, per exemple, en la nit del 18 al 19 de setembre de 1843 s'emportà el que trobà al seu pas, en el barri de Sant Pere, fet del qual es fa memòria amb aquella frase lapidària: "Por los que el Galligants sumergiera en su furor, ¡misericordia, Señor!".

En tot cas, la vall es presenta com un indret ombrívol i amable, fins en els dies més càlids de l'estiu.

El recorregut més recomanable des de Girona permet seguir un itinerari de fonts. Successivament es troben les següents deus: la font del Bisbe, la d'en Pericot, la de les Corculles, la d'en Fita, la dels Lleons, la del Ferro, la d'en Miralles (actualment sota una antiga fàbrica) i d'altres de les quals només resten referències històriques: les fonts del Boix, la dels Capellans, del Llor, la d'en Mistaire, la Martina, la del Cossi i la mina d'en Valls.

Aquesta rica presència d'aigües va facilitar que la vall esdevingués un espai cobejat per a l'assentament humà. La data clau per a l'esdevenidor de Sant Daniel és l'any 1018, en què les religioses benedictines s'estableixen en el monestir, on

romanen encara, essent la comunitat degana de la diòcesi amb fidelitat permanent a aquest indret. Les terres on es bastí el monestir eren propietat del bisbat. Ermessenda, comtessa de Barcelona, volia establir una comunitat i aprofità la venda dels terrenys per part del bisbe Pere Roger, germà de la comtessa, a Ramon Borrell, que en faria donació a les religioses. Era l'any 1015 i, tres anys després, ja hi tenim les monges. Des d'aquell moment la presència de les religioses ha estat ininterrompuda (tret dels anys del conflicte civil i d'alguna altra situació bèl·lica). Sant Daniel va mantenir la seva identitat municipal fins al 1962,

que s'annexionà a Girona, i avui són molts els que ignoren que espais com Vila-roja i Font de la Pólvora o fins el mateix cementiri vell de la ciutat, pertanyien a aquest municipi.

L'abundor de les aigües a la vall va ser aprofitada, com encara ho és per part dels residents i de molts veïns de Girona, per al consum domèstic. L'explotació industrial no començà fins a primers del segle XX i amb conflicte. Va ser, originàriament, l'obtenció d'àcid carbònic natural per part del senyor Emili Saguer, qui va tancar la font d'en Miralles, el detonant de l'oposició popular, amb un gran ressò mediàtic a l'època. Era l'any 1912. Però

Per apaivagar el conflicte amb els veïns de la vall es va deixar un broc de sortida d'aigua a l'abast de tothom i que encara es manté en una banda de l'antiga planta embotelladora.

l'ajuntament de Sant Daniel aprovà el projecte, amb el singular argument que no es disposava de prou diners per lluitar contra els recursos i intencions del promotor, tot i reconeixent la raó dels ciutadans.

L'aigua s'embotellà amb el nom comercial de *Agua del Valle de San Daniel*, fins que la forta competència en el sector va portar al tancament de la planta envasadora, a l'entorn de la dècada dels anys seixanta. Després, encara va mantenir l'extracció de l'àcid carbònic, venut a altres empreses per preparar begudes carbòniques. Actualment un marc de silenci envolta aquelles instal·lacions i aquella *Agua del valle de San Daniel*, la mejor agua de mesa. Altamente digestiva i diurética, com assenyalava la publicitat del seu temps, és un altre motiu de nostàlgia.

Contra la privatització

El 28 de desembre de 1912, cinc veïns de Sant Daniel encapçalats pel regidor Josep Pericot, juntament amb Narcís Carreras, Ferriol Bartomeu, Miquel Llinàs i Lluís Boada, adrecen un escrit a l'alcalde: "Sorprendidos y justamente alarmados por la conducta que viene observando el Ayuntamiento, permitiendo a D. Emilio Sagué, notario de esta ciudad, el acaparamiento de las aguas minero-medicinales de dicho distrito para la curación de ciertas enfermedades, según se dice, mientras resulta completamente falso, convirtiendo la riqueza de sus propiedades terapéuticas en una explotación industrial y mercantil, transformando dichas aguas de tal manera, que al catarlas, se siente un sabor tan repugnante que las hace despreciativas". L'escrit segueix denunciant la privació d'aigua als veïns. Les fonts privatitzades, segons l'escrit, eren les d'en Miralles i la font de la Pólvora. Els signants assenyalen també que actuen: "Uniendo nuestra voz al clamor general de los vecinos de Sant Daniel y de Gerona". I demanen encara que l'alcalde suspengui els treballs a la font d'en Miralles i que no s'alteri el gust de l'aigua i que les coses retornin a: "Su primitivo ser y estado y pueda el público aprovechar dichas aguas cuando sea conveniente a su salud y recreo".

Un reclam publicitari de l'aigua de la vall de Sant Daniel corresponent a les acaballes dels anys cinquanta del segle XX.

Fa més de cent trenta anys que s'establí una primera relació de caire administratiu entre la Diputació de Girona i les empreses dedicades a comercialitzar aigües minerals a les nostres comarques. Relació que tindrà diferents aspectes, sense oblidar els fiscals, atesa la precarietat econòmica en què va viure la corporació en el decurs dels llargs anys en què va haver d'atendre un seguit de serveis que corresponien a altres administracions, bàsicament l'estatal.

El primer document localitzat fins ara que tracta d'aquesta singular relació està datat l'any 1869, i correspon a una sol·licitud que el veí de Barcelona Narcís Pla i Masgrau, natural de Caldes de Malavella, presentà per instal·lar una planta embotelladora a l'esmentada població, amb aigua procedent de la deu de la seva propietat. El document assenyalava un seguit de referències, com que a Caldes ja funcionaven dues cases de banys en les quals s'havien acreditat les qualitats terapèutiques de les seves aigües. La Diputació és prudent i, abans de concedir la corresponent llicència, malgrat que la petició reuneix tots els documents assenyalats per la legislació vigent, acordava publicar-la, prèviament, en el Butlletí Oficial de la Província.

També amb relació a la mateixa població de Caldes cal dir que en sessió plenària del 2 d'abril de 1881 s'acorda que l'arquitecte provincial vagi a l'esmentada població i dibuixi els plànols de les restes antigues trobades allà, a fi que els treballs que es practiquen en el terreny puguin conduir a assolir un millor estudi de la piscina descoberta durant el moviment de terres practicat en el Puig de la Malavella.

La cursa de vendes de les aigües minerals de les diferents deus gironines aconsella que el

La Diputació va tenir dret a cinc cèntims, sobre un preu de 50 a 60 el litre, de cada ampolla d'aigua mineral embotellada a les comarques de Girona.

producte es presenti amb uns segells de qualitat, i se sol·licita de la Diputació la declaració d'utilitat pública per a algunes d'elles. Així el 1901 obtindrà aquest acord l'aigua de la Font Picant d'Amer. Signa la petició el senyor Agustí Pi i Gibert, veí de Barcelona. L'any següent rebrà la mateixa consideració l'aigua de la font dels Bullidors de Caldes de Malavella, que demana el senyor Pau Estapé i Maristany, tot i que caldrà observar els drets dels veïns d'aquella població respecte del cabal de la font.

La Diputació establirà una ordenança fiscal sobre el volum d'aigua mineral comercialitzada a les comarques. Serà, en principi, de cinc cèntims per litre comercialitzat. El preu de venda al públic d'una ampolla de litre era, en el moment d'establir-se la taxa, de 50 a 60 cèntims, segons les marques.

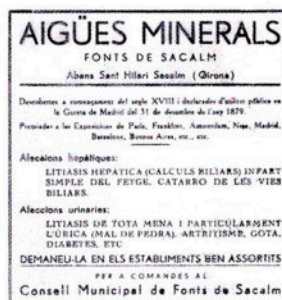
Cada any es procedia a la corresponent liquidació, empresa per empresa, d'aquesta ordenança. En la de 1931, les empreses que la lliuren són: Banys de la vall de Ribes, Aigua de

la vall de Sant Daniel, Societat civil d'aigües minerals de Vilajuïga de Marí, Badosa i Companyia, Aigua de Salenys, Aigua de la Font de Penedes, Aigües mineromedicinales de Sant Hilari Sacalm, Manantial Sant Narcís de Caldes de Malavella, Aigua Imperial, S.A., Societat Anònima Vichy Catalán, Balneari Prats de Caldes de Malavella i Termes Orión de Santa Coloma de Farners. L'aigua més venuda aquell any (el primer que realitza la liquidació a la Comissaria Delegada de la Generalitat), és el Vichy Catalán amb 658.325 litres, i la més petita producció correspon a l'aigua del balneari de les Termes Orión, només amb 450 litres.

Aquest impost només corresponia a l'aigua mineral embotellada i comercialitzada, no pas a la que es consumia en els establiments. Això

Reproducció actualitzada d'un cartell de l'aigua del Vichy Catalán, dels anys 30 del segle XX.

Un singular reclam publicitari publicat al diari L'Autonomista de Girona en el decurs de la Guerra Civil: Les aigües minerals de Fonts de Sacalm, nom que va adoptar el municipi de Sant Hilari Sacalm. El Consell Municipal es va fer càrrec de l'explotació de l'empresa.

explicaria que el balneari de Santa Coloma tingués unes vendes simbòliques, poc més d'un litre diari.

En la relació d'empreses d'aigües minerals s'observa com en els darrers setanta anys s'han produït canvis significatius. Mentre algunes marques i empreses han desaparegut, com l'entrançable aigua de Sant Daniel, o la de Penedes, d'altres prou importants han aparegut en el mercat. Sempre en deus gironines.

Una observació encara: moltes de les empreses eren propietat de persones no residents a les nostres comarques. Aquesta és una realitat que no sols no ha canviat; fins i tot s'ha refermat. Actualment les principals deus gironines pertanyen a empreses que tenen la raó social en altres demarcacions; per tant, la seva tributació més important (Impost de Societats) no es recapta a Girona; sempre correspon, precisament, a la demarcació de la seu social de l'empresa. Una situació amb efectes sobre la fiscalitat que, encara que no repercuteixi directament en el pressupost de la Diputació, sí que suposa una minva important per al conjunt de l'economia gironina.

AIGÜES DE CALDES

24

58

La Via Augusta, la via de comunicació més important entre Roma i Cadis passava molt a prop de Caldes de Malavella, i per això arribà a tenir la consideració de municipi. Aquest factor i les seves característiques geològiques van fer que esdevingués un nucli romà important.

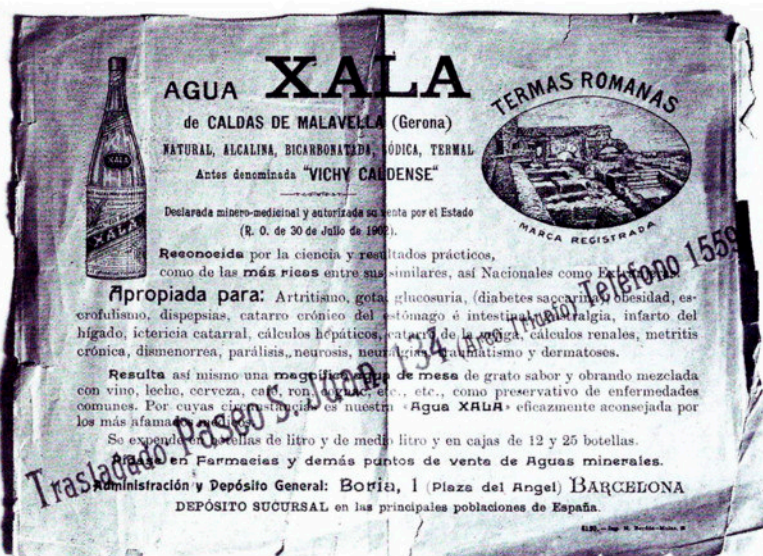
Foren els romans els qui van començar a aprofitar els dolls d'aigua termal, sobretot al turó de Sant Grau i al puig de les Ànimes. Tot fa suposar que eren utilitzats pels seus efectes terapèutics i higiènics. A més de ser un lloc de reunió i d'esbarjo per a tothom, per als romans els banys termals eren també com els seus metges, pels seus efectes curatius. Hi ha prou

vestigis que ho proven. Hi va haver alguns problemes quan alguns terratrèmols (1755, 1798, 1829) van fer que les deus pareessin de rajar. Però uns successius moviments sísmics van fer que tornessin a brollar i a partir de finals del segle XIX es van convertir en el primer motor del desenvolupament de Caldes de Malavella. Això va motivar que hi hagués uns canvis importants que transformaren la població, les seves activitats comercials i agrícoles, i també els costums dels seus habitants.

Aquesta transformació va produir una riquesa general i va apareixer la burgesia que, una mica seguint la moda, va propagar les aigües termals, i molt especialment les seves

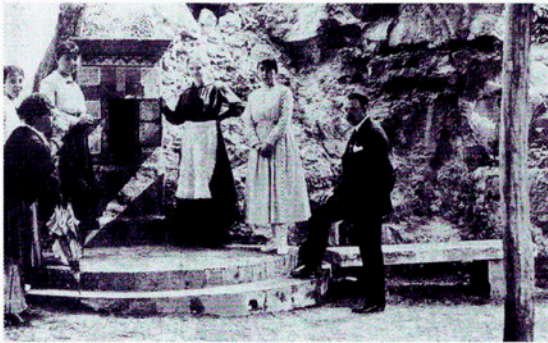
proprietats medicinals. El primer edifici per dedicar-lo exclusivament a banys en aigües termals es començà a construir l'any 1840, i tot seguit, cap a finals del segle XIX, se n'edificaren i se n'adequaren d'altres, amb menys capacitat però que complementaren l'oferta del que més endavant esdevindrien balnearis i donarien renom a la vila de Caldes com a estació termal.

Les xifres de les persones que hi anaven a prendre banys sumaven només centenars - entre 300 i 600 banyistes- cada any fins arribar al segle XX.

Una de les primeres etiquetes d'aigua mineral envasada a Caldes.

La font del Fetge de Caldes, amb un grup de persones que anaven a prendre les aigües, a les acaballes del segle XIX.

El primer Balneari Soler

El precedent del Balneari Soler va ser una casa de banys edificada l'any 1865. L'edifici definitiu està datat el 1900. Disposava de planta baixa i dues superiors, més un semisoterrani on hi havia les instal·lacions dels serveis d'hidroteràpia.

El Balneari Soler va ser enderrocat el 1975. La seva deu subministra actualment la planta envasadora de Malavella.

Tot seguit, començaren a arribar moltes persones benestants de Barcelona que hi passaven llargues temporades. D'altres s'hi feren edificar la seva casa o torre, per viure-hi amb la família, i utilitzar-la com a segona residència perquè els agradava l'ambient rural de Caldes.

La línia ferroviària Barcelona-Portbou va jugar un paper molt important pel que fa a la vinguda de tants forasters, ja que el tren era el principal mitjà de transport públic, ràpid i còmode. Encara no hi havia gaires automòbils particulars.

Amb la difusió que aquests estiuejants feren de les aigües termals de Caldes, s'inicià l'embotellament —en garrafes i en ampolles— de l'aigua mineral però no va ser fins als anys trenta que esdevindria una activitat econòmica important, que motivà unes noves possibilitats laborals tant en el sector industrial com en el de serveis

relacionats amb els balnearis i la venda de l'aigua embotellada.

Aquesta activitat ha promogut la població d'una manera incalculable i encara que ha tingut els seus alts i baixos, sempre ha tingut una importància rellevant en la construcció de nous balnearis, hotels, hostals, plantes embotelladores, de tallers per a la construcció de la maquinària necessària, per al transport, etc.

Actualment, les fonts d'aigua termal de Caldes de Malavella són un bé econòmic que és difícil de valorar però que és bàsic per a la seva economia i té al seu davant un futur molt pròsper.

El conjunt del balneari Soler, enderrocat el 1975.

AIGUA "VICHY CATALÁN"

25

F. P. Casa de Calatuf

<p>ANÁLISIS DEL AGUA VICHY CATALÁN Practicado por el Laboratorio Dr. Oliver Rodés Barcelona, diciembre de 1985</p> <p>COMPOSICIÓN QUÍMICA</p> <p>Residuo a 110° C ..... 3.100,0 mg/l Bicarbonato (CO₃H) 2.147,2 mg/l Cloruros (Cl) ..... 609,9 mg/l Sulfatos (SO₄) ..... 48,2 mg/l Fluoruros (F) ..... 7,8 mg/l Sodio (Na) ..... 1.136,0 mg/l Potasio (K) ..... 50,6 mg/l Calcio (Ca) ..... 50,3 mg/l Magnesio (Mg) ..... 8,1 mg/l Litio (Li) ..... 1,2 mg/l Silice (SiO₂) ..... 82,0 mg/l</p> <p>Cumple las especificaciones microbiológicas reguladas por el Real Decreto 2119/1981, de 24 de julio, para las aguas emvasadas.</p> <p>Contenido neto Botella de 1/2 ..... 1000 ml.</p> <p>PROPIEDAD DE LA SOCIEDAD ANÓNIMA VICHY CATALÁN Laaria, 126 - 08037 BARCELONA</p>	<p>AGUA MINERAL BICARBONATADA, ALCALINA, LITINICA Y FLUORADA DEL MANANTIAL PROPIEDAD DE</p> <p>S/A VICHY CATALAN</p> <p>TEMPERATURA: 60 GRADOS EN LA EMERGENCIA</p> <p>DECLARADAS DE UTILIDAD PÚBLICA <small>por R. O. de 5 de marzo de 1883.</small></p> <p>CALDES DE MALAVELLA (GIRONA)</p> <p>Gauficada. Contenido en anhídrido carbónico: 5 gramos por litro.</p> <p>PREMIOS OBTENIDOS</p> <table border="0"> <tr><td>Medalla de Plata</td><td>Niza</td><td>1884</td></tr> <tr><td>Medalla de Oro</td><td>Nápoles</td><td>1884</td></tr> <tr><td>Medalla de Plata</td><td>Zaragoza</td><td>1891</td></tr> <tr><td>Medalla de Plata</td><td>Zaragoza</td><td>1888</td></tr> <tr><td>Medalla de Oro</td><td>Barcelona</td><td>1889</td></tr> <tr><td>Medalla honorífica</td><td>París</td><td>1889</td></tr> <tr><td>Diploma</td><td>Badajoz</td><td>1892</td></tr> <tr><td>Copa Ponce</td><td>Barcelona</td><td>1929</td></tr> </table> <p><i>Marca registrada</i></p>	Medalla de Plata	Niza	1884	Medalla de Oro	Nápoles	1884	Medalla de Plata	Zaragoza	1891	Medalla de Plata	Zaragoza	1888	Medalla de Oro	Barcelona	1889	Medalla honorífica	París	1889	Diploma	Badajoz	1892	Copa Ponce	Barcelona	1929	<p>OBSERVACIONES</p> <p>Estas aguas recibieron el nombre de "Vichy Catalán" por R.O. de 15 de julio de 1891, confirmada posteriormente por Sentencia firme y definitiva del Tribunal Supremo de 28 de noviembre de 1908, y desde aquella fecha se han presentado al mercado sin interrupción alguna. Han adquirido alto prestigio entre la clase médica y público en general por su eficacia.</p> <p>Por su alto contenido en fluor este agua no debe ser utilizada de forma permanente por los niños durante los periodos de dentición.</p> <p>INDICACIONES</p> <p>El agua de gas VICHY CATALAN es insustituible en el hogar. Además de facilitar la digestión, está tradicionalmente recomendada en las gastropatías hipersécréticas, gastroenteropatías y hepatopatías, por su acción alcalina. Es útil como tratamiento coadyuvante de la diabetes y como favorecedora de la eliminación de ácido úrico.</p>
Medalla de Plata	Niza	1884																								
Medalla de Oro	Nápoles	1884																								
Medalla de Plata	Zaragoza	1891																								
Medalla de Plata	Zaragoza	1888																								
Medalla de Oro	Barcelona	1889																								
Medalla honorífica	París	1889																								
Diploma	Badajoz	1892																								
Copa Ponce	Barcelona	1929																								

Consumir preferentemente antes de 1991

Registro Sanitario Número 27.29/GE-8

60

Les aigües del puig de les Ànimes, on brollen les del Vichy Catalán, van ser declarades d'utilitat pública per RO de 5 de març de 1883. Només sis anys més tard va inaugurar-se la primera planta envasadora, exactament el diumenge 22 de desembre de 1889, i a l'acte van assistir-hi les autoritats de la vila, els grans propietaris locals, i també científics i metges de Barcelona i Girona.

En aquell temps les aigües minerals en ampolles només podien comprar-se a farmàcies, drogueries i establiments especialitzats com dipòsits d'aigües minerals. L'any 1890 van publicar-se els primers anuncis

que anaven dirigits al cos mèdic. Solien destacar les propietats terapèutiques i la qualitat de l'aigua de Caldes, i la comparaven favorablement a d'altres aigües minerals estrangeres.

El 20 d'abril de 1890 el doctor Furest esdevingué editor de la revista *El Vichy Catalán*. En va publicar vint números, sense una periodicitat fixa, i va desaparèixer un any més tard d'haver vist la llum el primer número, però va ser una bona eina promocional.

La marca d'aigua mineral *Vichy Catalán* va quedar enregistrada el 15 de juliol de 1891 per Reial Ordre del Ministeri de Foment. Va ser la primera d'Espanya i

Les imatges d'aquesta aigua han evolucionat en el decurs del temps, però sempre ha mantingut el referent de la muntanya fumejant..

només un parell de mesos després va canviar-se per *El Vichy Catalán*.

El 1919 la plantilla de personal ja era de 18 treballadors, i tots havien nascut a Caldes. La dècada dels anys vint representà la consolidació de l'aigua Vichy Catalán perquè es va experimentar un gran augment en les vendes d'aigua mineral. Precisament al principi de la dècada va ser possible rebaixar el preu de les ampolles de Vichy, ja que hi havia hagut una davallada en el preu dels envasos.

El 1922 es reformà l'etiqueta de les ampolles i es va substituir la primera anàlisi de l'aigua, realitzada el 1881, per l'anàlisi que havia fet el 1916 el doctor Benet Oliver i Rodés. Entre 1921 i 1926 es feren inversions per a millorar el sistema d'envasaments, ja que calia oferir als clients l'aigua mineral amb les mateixes

característiques i qualitats de la seva surgència.

Es continuà adquirint més maquinària i millorant les instal·lacions per tal d'automatitzar al màxim l'envasat de l'aigua i la producció. El 1926 van comprar a París una màquina que permetia rentar 20.000 ampolles diàriament, i que en realitat començà a funcionar el 1927. Era molt necessària perquè les vendes anaven creixent a un ritme constant: l'any 1921 foren 52.915 caixes, el 1925 van ser 71.440 caixes i el 1929 ja s'arribà a la xifra de 86.574 caixes, sempre de 25 ampolles de litre

L'any 1929 la S.A. Vichy Catalán va participar en l'Exposició Internacional de Barcelona per a divulgar la seva aigua mineral natural i va ser guardonada amb

el Gran Premi del Jurat Internacional, que era el màxim guardó que podia obtenir-se.

Després de la Guerra Civil els accionistes van recuperar el control de l'empresa i la planta va tornar a funcionar normalment, tot preparant-se per fer front a la demanda d'un mercat que ja no seria comparable al dels anys trenta. Concretament, el mes d'abril de 1940 les vendes ja van arribar a les 240.000 ampolles de litre.

En la dècada dels cinquanta "El Vichy Catalán" va consolidar-se com a empresa capdavantera en el mercat d'aigües minerals. En

Copa decorada amb la marca de l'aigua del Vichy Catalán.

bona part, això va ser possible gràcies a la instal·lació d'un tren automàtic capaç de rentar, emplenar, tancar i etiquetar fins a 10.000 ampolles de litre per hora.

A mitjans de la dècada dels setanta del segle XX hi hagué una forta crisi econòmica, i poc després va iniciar-se una recuperació que ja podem qualificar d'imparable fins als nostres dies, de tal forma que la inversió econòmica per a la modernització de les seves instal·lacions i la maquinària va ser de 1.776 milions de pessetes l'any 1999, i de 1.500 milions més l'any 2000.

El tren d'embotellament del Vichy Catalán a Caldes de Malavella.

MÉS AIGÜES DE CALDES

26

62

Malavella

Segons la memòria geològica redactada per l'enginyer de mines Lluís Marià Vidal, la deu va ser descoberta l'any 1829 quan es va obrir una mina -d'aquí ve un dels noms de la font- per tal d'assecar un camp que era massa humit per als conreus.

A mitjan segle XIX pertanyia a Tomàs Xiberta, que el 1841 la va cedir a Ramon Font i Roure, veí de Canet de Mar, qui va establir una sèrie de censos a diversos veïns de Caldes per a la utilització de l'aigua de la Mina o d'en Xiberta, que finalment fou propietat de la família Soler i de la família Prats. Així, aquesta deu subministrava l'aigua termal

als seus balnearis; ells només n'embotellaven per als seus clients, que la demanaven per poder continuar el tractament.

Va ser el 1940 quan es va crear l'empresa Cardoner, Soler, Cugat y Cía. S.L. per a la comercialització de l'aigua de la Font de la Mina, la qual només un any més tard va passar a ser Malavella S.L. Aquesta nova societat era la fusió dels dos primers establiments de banys de Caldes, és a dir el Balneari Prats i el Balneari Soler, per a la comercialització d'aigua mineral embotellada.

Malavella S.A. s'anà consolidant durant les dècades dels cinquanta i seixanta. El 1975 es va ampliar el capital i esdevingué

una societat anònima, la qual cosa va permetre a la S.A. Vichy Catalán entrar a formar-ne part l'any 1979. La participació de S.A. Vichy Catalán anà augmentant fins que el 1986 n'adquirí el control i va obrir uns noves perspectives empresarials per a Malavella S.A.

San Narciso i Imperial

El 1870, el brollador de Sant Narcís, que era propietat de la família Pla i Deniel, va obtenir l'autorització per poder explotar les seves aigües amb la qualificació de medicinals. A més s'anunciava com a la més carbònica de Caldes. Deu anys

L'aigua de Caldes s'ha comercialitzat amb diferents marques.

ANÁLISIS DEL AGUA IMPERIAL

Practicado por el Laboratorio Dr OLIVER ROOES

Composición química, expresada en mg/l

Residuo a 110° C.	3.048,5
Bicarbonatos (CO ₃ H)	2.147,2
Cloruros (Cl)	606,4
Sulfatos (SO ₄)	45,7
Fluoruros (F)	8,0
Sodio (Na)	1.120,0
Potasio (K)	50,0
Calcio (Ca)	52,9
Magnesio (Mg)	8,7
Silíce (SiO ₂)	81,0

Barcelona, setiembre 1983

Análisis Bacteriológico

Cumple con las características microbiológicas establecidas por el Real Decreto 2119/1981, para las aguas de bebida emvasadas.

Temperatura en la emergencia: 60°C

Contenido en anhídrido carbónico: 4,5 g/l

Reg. Sanitario N° 27.28/GE.32

IMPERIAL

AGUA MINERO-MEDICINAL

1 litro

TERMAS ROMANAS (Siglo II)

MANANTIALES DE AGUA CARBONICA NATURAL

CALDAS DE MALAVELLA (GERONA)

PUREZA DEL AGUA IMPERIAL

Esta excelente agua de mesa emerge en los manantiales a 60° C y es embotellada en modernas instalaciones que garantizan su pureza y la higiene del proceso.

Muy indicada para determinadas afecciones gástricas y hepáticas, y de gran utilidad en los tratamientos de la diabetes y el artrismo por ser agua acidula bicarbonatada alcalina.

Contiene fluor.

Gran Premio en la Exposición Internacional de Barcelona de 1929.

Manantiales propiedad de EYCAM Explotación y Comercialización de Aguas Minerales, S.A. Aragón, 212 Barcelona-11

Consumir preferentemente antes de 1959

Manantiales autorizados por R.O. de 30-7-1902 y declarados de utilidad pública por R.R. O.O. de 21-10-1916 y 4-6-1928

AGUA MINERAL NATURAL CARBONICA

SAN NARCISO

CALDES DE MALAVELLA

1 litro

DIGESTIVA · APERITIVA
ALCALINA · SODICA
CARBONICA THERMAL

ANÁLISIS practicado por el Laboratorio
Dr. OLIVERES

Composición química, expresada en mg/l:
Aniónes y C. Cloruro 0,000 0,000
Bicarbonato (CO₃) 210,0 210,0
Cloruro (Cl) 0,000 0,000
Sulfato (SO₄) 0,000 0,000
Magnesio (Mg) 0,000 0,000
Sodio (Na) 0,000 0,000

ANÁLISIS BACTERIOLÓGICO
Cumple con las características microbológicas
establecidas por el Real Decreto 2119/1981,
para las aguas de bebida embotelladas.
Embotellada en la menor cantidad (0,5 l) y
contiene un ambiente carbonico 4,5 gl.

GERONA ESPAÑA
DESDE 1870

Usada desde la época de los romanos.
Procedente del manantial San Narciso,
autorizado por el Estado el 26 de marzo de 1870, y declarado de
utilidad pública por R.O. 4 julio 1928.

Propiedad de EYCAM
EXPLOTACIÓN Y COMERCIALIZACIÓN
DE AGUAS MINERALES, S.A.
Aragón, 212 - Barcelona-11

PROPIEDAD DE BIENESTAR
SENSACIÓN DE BIENESTAR

Agua mineral medicinal indicada principalmente para combatir las gastritis, hiperacidez, reumas, etc. Favorece la eliminación del ácido úrico. De efectos notables en afecciones artísticas, diabéticas y reumáticas.

Contiene fluor.

Consumir preferentemente antes de 1989

Reg. Sanitario 27 32 / GE. 33

AGUA MINERAL BICARBONATADA, CLORURADA SODICA, FLUORADA, ACIDULA E HIPERTERMAL DEL MANANTIAL "LA MINA" DE CALDES DE MALAVELLA. (Girona)

ANÁLISIS
Practicado por el Laboratorio
Dr. Oliveres,
Febrero 1981

COMPOSICIÓN QUÍMICA

Concentración en g/l

Residual 0

110° C ... 3072,0

Bicarbonato

CO₃ 210,0

Cloruro (Cl) 0,0

Sulfato (S) 0,0

Calcio (Ca) 0,0

Potasio (K) 0,0

Magnesio (Mg) 0,0

Sodio (Na) 0,0

Litio (Li) 0,0

Silicio (SiO₂) 0,0

Cumple las especificaciones
microbiológicas y
químicas por el R.D.
2119/81 para las aguas
embotelladas.

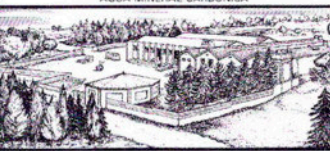
Consumir preferentemente
antes de 1989

Temperatura de salida 32°C

Contenido 1000 ml

AGUA MALAVELLA®

AGUA MINERAL CARBONICA

Aguas Termales declaradas de Utilidad Pública en 1845 y Medalla de Oro
en la Exposición de Barcelona de 1888.
ENVASADO POR: MALAVELLA, S.A. TEMPLUD, 63 CALDES DE MALAVELLA - R. S. N.º 27.402 CAT. 4

Estas aguas de mineralización fuerte, no captan directamente en el grifo. Manténgase refrigeradas por tiempo suficiente para su carbonatación.

OBSERVACIONES:
Por su alta concentración en fluor, esta agua no debe ser utilizada de forma permanente por los niños durante sus períodos de desarrollo. Contiene en cantidad carbonato 2,9 g/l cloruro.

més tard van acordar amb l'Ajuntament la cessió de dues plomes d'aigua diàries (una ploma d'aigua = 0,025 litres per segon) a la població, equivalent a uns 4.300 litres.

La família Pla comercialitzà l'aigua envasada amb la marca *San Narciso* i també *Sant Narcís*, el mateix nom de la deu. Cap als anys vint la propietat i els drets d'aquest brollador van passar a mans de Joaquim Mir i Prat, i a partir del 1927 el titular de l'empresa era Josep L. Martí de Rocafort.

Pel que fa a l'aigua Imperial, abans havia estat coneguda pels noms d'*Aigua Xala* i el de *Vichy Caldense*. La deu era la dels Bullidors, i aquesta aigua termal

començà a utilitzar-se a partir de 1840. A començament de la dècada del 1890, Pau Estapé, industrial originari de Masnou, va interessar-se a embotellar aquesta aigua dels Bullidors. Com que el comú de veïns hi tenia uns drets, es va veure obligat a arribar a un acord amb l'Ajuntament, pel qual s'establí la cessió de 10.800 litres diaris per a les necessitats dels caldens.

El 1890, aquests drets comuns van originar un acord de l'Ajuntament de Caldes de Malavella, que va privar Pau Estapé d'obtenir la declaració d'utilitat pública d'aquestes aigües. Però el 1902 aconseguí l'autorització oficial per a vendre embotellades les aigües mineromedicinals.

El nom de *Vichy Caldense* només va utilitzar-se durant un temps, perquè el registre oficial de marques li va denegar l'autorització.

Això féu que Pau Estapé canviés la denominació de les seves aigües per la d'*Aigua Xala*, i el 1912 va adoptar el nom d'*Aigua Imperial* d'una manera definitiva.

Aquestes dues empreses van tenir un desenvolupament comercial molt limitat, a causa de la reduïda capacitat dels seus brolladors, i acabaren fusionant-se el 1979 per crear Eycam S.A. (*Envase y Comercialización de Aguas Minerales S.A.*).

BAÑOS Á DOMICILIO de Aguas Termales de

CALDES DE MALAVELLA

Para los de Barcelona se reciben los avisos en la Rambla de Cataluña núm. 23 principal y, para los que se necesiten en las poblaciones servidas por la línea férrea de Barcelona á Francia, deberá avisarse al Sr. Jefe de la respectiva estación. 23d

Aquest singular anunci de l'aigua de Caldes es publicà al diari gironí La Lucha el 1878. És un dels més reculats de què es té constància en relació amb el sector de les aigües minerals d'aquesta població.

AIGUA DE SANTA COLOMA

27

64

Una llegenda explica que uns lladres que formaven part de la banda d'en Serrallonga estaven ferits i vagaven per la zona de Santa Coloma, i la santa va fer brollar aigua per poder-los ajudar. Aquella aigua calenta i rica i carregada de les anomenades "vitamines de l'aire", per la seva gran quantitat d'ió fluor, va ser la seva millor medecina.

No obstant això, s'haurà d'esperar que passin un parell de segles, quan la guerra contra Napoleó, per trobar dades històriques de les aigües termals de Santa Coloma. Ens hem de basar en l'escrit de l'any 1890 del doctor Francesc Bofill, que aleshores era el metge titular de la població, qui explicava que

l'exèrcit francès enviava alguns dels soldats ferits per a ser tractats amb aquelles aigües.

I la referència més exacta, la trobem en una descripció que l'any 1849 en fa en Salvador Cabra, també metge de Santa Coloma, quan manifestava que ell també havia recomanat a alguns dels seus malalts els banys en aquesta surgència. Es trobava en el mas Molins i es coneixia com "Les basses calentes d'en Molins". L'amo d'aquest mas era l'Antoni Bofill, i va ser ell qui va fer analitzar les aigües, que van ser classificades

com a termals per la seva alta temperatura, i de carbonatades per la seva mineralització, però va haver d'esperar fins al 1871 perquè la Junta Provincial de Sanitat de Girona declarés les aigües d'utilitat pública.

Malauradament quan la restauració borbònica accentuà el centralisme, el Govern anul·là totes les concessions que havien estat atorgades a la província, i en Joan Comas, l'aleshores propietari del mas Molins, es va veure obligat a tornar a començar l'expedient a Madrid.

L'aigua de Santa Coloma es va destinar bàsicament al consum dels clients del balneari.

Aquests tràmits burocràtics el feren decidir a vendre la finca. El comprador fou en Josep Roig Pladevall, un veí de Sant Hilari Sacalm, fuster d'ofici, i que en pagà 8.000 duros.

En Josep Roig obtingué la declaració d'utilitat pública de les aigües del Mas Molins segons RD de 9-8-1889, publicat a la Gazeta de Madrid, núm. 226, el 14 d'agost de 1889. Aleshores la feina important a fer era la de donar a conèixer aquestes aigües mineromedicinals, i va fundar-se la societat "Termas de Santa Coloma de Farners". L'aportació

*Font de Santa Llúcia,
en el conjunt de l'aqüífer
de Santa Coloma.*

d'en Josep Roig fou la finca, mentre que un grup de científics i catedràtics barcelonins i l'Antoni de Trinxeria i Bolós, farmacèutic de Maçanet de la Selva, hi feren la inversió econòmica necessària.

És molt interessant la forma com van donar a conèixer les propietats curatives de les aigües –en banyos o com a beguda- de Santa Coloma, per mitjà d'uns opuscles. Per exemple: "Aplicadas las aguas sobre el tegumento esterno en forma de baño o ducha provocan en él fenómenos revulsivos, manifestados por ligero aumento de color y más tarde por hipersecreción sudoral; avivando estos hechos por la ingestión de uno o dos vasos de la misma agua, el individuo siente un quebrantamiento general".

En resum, anaven molt bé per curar "reumatismos crónicos, dermatosis, gastralgias, dispepsias, torceduras, relajaciones, anquilosis falsas, y heridas abiertas de proyectil".

Tot seguit recabaren testimonis mèdics i de pacients i el modest establiment funcionà tal com era l'any 1867. En canvi l'any 1892 hi havia deu piles o banyeres i s'habilitaren uns dormitoris del primer pis per poder-hi rebre el tractament adequat.

Fem un passeig ?

Una de les activitats que més practiquen les persones que van a passar uns dies en un balneari és el de passejar per les seves rodalies. Les qui van a Santa Coloma poden fer l'itinerari de l'aigua –a peu o amb bicicleta – que és un recorregut pels recursos hidràulics bàsics i històrics de la ciutat i el seu entorn. S'hi troben ben senyalitzats els vestigis passats i presents per a l'aprofitament de l'aigua: rescloses, rieres, fonts, aigües termals per a usos lúdics i terapèutics, etc.

Només quatre anys més tard la societat va fer fallida. Alguns del mateixos socis van fundar els Baños Termales de Santa Coloma de Farners i ampliaren l'edifici. L'any 1901, aquesta nova empresa contractà Joan Martí i Trias com a gerent, i ell els comprà el negoci el 1913, quan també va demanar i va aconseguir l'aprovació de l'Ajuntament per a la construcció del passeig per comunicar el poble amb el balneari. Tampoc no li funcionà el negoci i el novembre de 1918 va vendre-ho tot a un matrimoni de Sant Feliu de Guíxols, que fou qui donà el nom de Termas Orión al balneari de Santa Coloma.

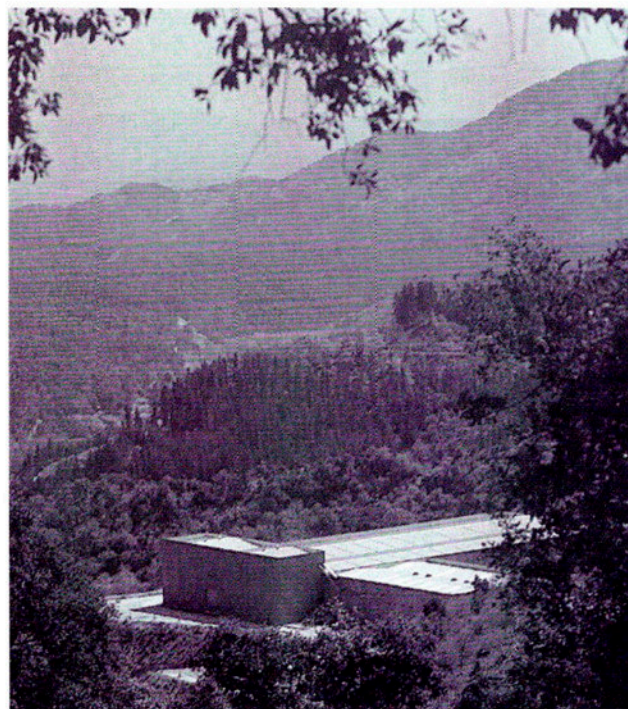
LA FONT SELVA

28

66

Josep Morell i Finestres, de Santa Coloma de Farners, va comprar la finca La Corvera amb la finalitat d'utilitzar-la per una explotació ramadera i forestal, i el 1976 va fundar la societat Industrial Ramadera S.A., que estava relacionada amb altres negocis que ja tenia.

Però aquestes primeres intencions van canviar totalment en conèixer els resultats d'un estudi geològic, que es va portar a terme els anys 1988 i 89. Després d'haver-hi realitzat algunes perforacions van poder comprovar que aquelles 270 hectàrees que ocupa la finca abans esmentada eren una zona molt rica en aigües, i era especialment abundant la Font

La planta embotelladora s'ha integrat en l'entorn.

de la Corvera Vella. Van pensar en la conveniència de diversificar els negocis i en la possible explotació d'aquelles deus.

El març del 1990 van tenir els resultats de l'anàlisi del laboratori del Dr. Oliver i Rodés, de Barcelona, especialitzat en aigües minerals, que certificava que aquella aigua mineral complia totes les condicions per ser considerada de primera qualitat. En vista d'això, i ja pensant en l'explotació d'aquella deu, el mes de novembre d'aquell mateix any es va constituir la societat Font Selva S.A., amb domicili fiscal a

Santa Coloma de Farners. Els socis d'aquesta nova empresa són tots familiars de Josep Morell i Finestres. El seu fill Josep Morell i Vázquez n'és el conseller delegat.

Van seguir tots el tràmits legals per a tirar endavant aquest projecte, i el 2 de novembre de 1992 se'ls comunicà que la seva sol·licitud havia estat atesa i que l'aigua havia estat declarada d'utilitat pública. Aquesta informació es va fer pública oficialment mitjançant la publicació al DOGC del 5 de febrer de 1993, i un mes després al BOE (2-3-93).

Aquell mateix any 1993, s'edificà la planta per a fabricar les ampolles i els envasos de polietilè, i les instal·lacions per envasar l'aigua, sigui en ampolles o en garrafes. Encara que les principals deus de l'aigua Font Selva es troben al terme municipal de Sant Hilari Sacalm, la nau industrial es troba ubicada al terme municipal de Santa Coloma de Farners, i una part de la finca La Corvera pertany al municipi d'Arbúcies.

La producció va començar l'abril de 1994, i ha anat augmentant per poder atendre la demanda del mercat. El 1999 va ser necessària una important inversió econòmica per adquirir maquinària i per modernitzar les instal·lacions, sobretot amb la utilització del material PET per a l'envasament, que és molt més respectuós amb el medi ambient.

El mercat de Font Selva és sobretot Catalunya, tota la costa mediterrània fins a Màlaga, Madrid i Saragossa, el País

L'aigua de Sant Hilari s'exporta arreu de l'Estat.

Basc, les illes Canàries, i Ceuta i Melilla. Sense una gran regularitat, també n'exporten a Egipte, Sardenya i Malta, i a algun altre país nord-africà.

L'aqüífer de Font Selva és quasi un privilegi de la naturalesa, al cor de l'extens massís granític de les Guilleries, on l'home ha preservat la vegetació i s'ha conservat la capa de sauló, que té uns 27 m de gruix, que fa que l'aigua tingui una equilibrada mineralització. Val la pena destacar que, gràcies a la zona on es troben les deus, a la seva captació a 270 m de

profunditat, i el fet de trobar-se la surgència molt allunyada de qualsevol agressió urbana, l'anàlisi corresponent als nitrats sigui zero. Per tant és un resultat immillorable i aquesta peculiaritat figura ben destacada a les etiquetes dels seus envasos i als seus catàlegs.

Singular etiqueta escrita en àrab, destinada a les ampolles que s'exporten a aquella àrea lingüística.

AIGUA DE VILAJUÏGA

29

Jardí i font del desaparegut balneari de Vilajuïga i un grup de curistes.

68

Són aigües bicarbonatades sòdiques, perquè brollen a temperatures que no permeten considerar-les termals i, tot i que han sofert un procés termal en profunditat, aquest no ha sigut superior als 100° C. Les aigües de Vilajuïga són aigües naturals medicinals, i ja van ser declarades d'utilitat pública el 31 de gener de 1929.

L'anàlisi de la composició química va fer-la el Dr. B. Oliver i Rodés, mentre que la bacteriològica la va fer el Dr. Ferrer Piera. El Dr. Rafael Rodríguez Méndez en va fer un estudi terapèutic. Llavors l'empresa era la Sociedad Civil de Aguas Minerales de Vilajuïga – Martí Badosa y Cía.

Aquesta deu encara pertany a una empresa de caire familiar, però que té molt interès a servir sempre la màxima qualitat. No ofereixen cap dels seus productes en botelles de plàstic, només en envasos de vidre, per garantir que l'aigua que subministren tingui idèntiques propietats que la de l'aqüífer. Ben aviat aquesta empresa familiar complirà un segle. L'aigua d'aquesta font fou reconeguda com a mineromedicinal per Reial Ordre del 15 de juliol de 1904, quan l'empresa va iniciar la seva activitat i, només dos anys després, ja aconseguí la seva primera medalla d'or a l'Exposició de Minería i Treballs Hidràulics del Foment del Treball Nacional celebrada a Barcelona. L'aigua de Vilajuïga es

caracteritza per les seves quasi inapreciables bombolles i per la seva lleugeresa, tal com surt del broll, i és un producte que té una gran acceptació a qualsevol taula amb comensals de gran categoria. Fou molt elogiada per Josep Pla en les seves obres, i Salvador Dalí també n'era un habitual consumidor.

Aquesta aigua té unes propietats úniques i beneficia de forma excepcional el bon funcionament dels ronyons i incideix d'una manera especial en l'aparell digestiu gràcies a la funció diürètica.

La producció anual ja supera el milió d'ampolles, i l'empresa ha modernitzat les seves instal·lacions per poder atendre sectors tan importants com l'hostaleria i el sector turístic en general.

La pretensió de l'empresa és arribar ben consolidada i amb una expansió comercial que ultrapassi els límits comarcals i territorials gironins quan celebri el seu centenari el 2004. Actualment el seu principal objectiu és poder doblar la producció d'ampolles de l'aigua amb gas carbònic, que fa pocs anys que es va introduir.

Un bonic cartell publicitari de l'aigua de Vilajuïga, datat abans de la Guerra Civil.

Curiositats

Copcisa, soci majoritari

– A l'estiu de 2001 l'empresa Construcciones y Obras Públicas y Civiles SE, va adquirir la majoria de les accions de l'empresa Aigües Minerals de Vilajuïga SA. Copcisa, creada el 1965, té la seva seu a Terrassa i disposa d'oficines a Barcelona i Madrid. La seva activitat principal se centra en obres civils, l'edificació i els serveis. Explota l'estació d'esquí d'Espot.

Primera anàlisi

– El laboratori del Dr. Oliver Rodés, de Barcelona, és l'únic al món especialitzat en anàlisi d'aigües minerals. L'aigua de Vilajuïga va ser la primera a ser analitzada en aquest establiment l'any 1904.

El balneari

Ramon Marigeneda i Duran va començar la seva activitat al front d'un petit establiment situat a mig camí entre l'estació ferroviària de Vilajuïga i la font, on actualment se situa l'Hotel Central. Va regentar l'establiment entre els anys 1904 i 1928. L'esmentat establiment no disposava d'equipament hidroteràpic. Els tractaments es feien senzillament pel consum d'aigua.

L'any 1909 es va encomanar al reconegut arquitecte José Azemar un projecte per construir un edifici destinat a "Establecimiento de aguas medicinales de Vilajuïga". Però l'obra, d'estil modernista, no es va començar. Des de 1936, l'empresa només s'ha dedicat a l'envasament i comercialització de l'aigua mineral.

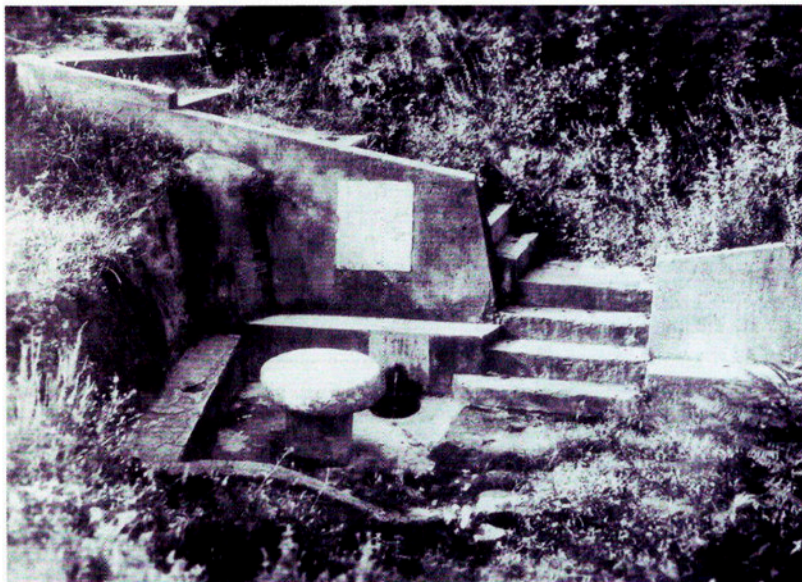
L'entorn de la deu de Vilajuïga manté un aire amable i tranquil.

AIGUA DE MAÇANET

30

*Font de les Creus,
origen de la comercialització
de l'aigua de Maçanet.*

70

Dins el terme de Maçanet de Cabrenys hi ha almenys una font a cada masia. A l'indret que ara ocupa la planta envasadora, en els segles XVII i XVIII havia existit un oratori anomenat la Creu del Pal. Sembla que més tard s'hi va afegir una altra creu i a principi del XIX la gent va començar a donar-li el nom de les Creus.

La deu de les Creus es trobava en els terrenys de can Gaspar de les Creus i, atesa la seva proximitat al nucli urbà era un dels paratges més visitats pels veïns de Maçanet i la gent de la comarca. Solia trobar-se sempre molt ben arreglat i era agradable passar-hi una estona.

Els anys 40, un cop acabada la Guerra Civil, Jaume Riuró, aleshores metge de la població, en saber les excel·lents propietats que la tradició popular atorgava a aquestes aigües, va decidir analitzar-les. Els resultats van confirmar-li les esmentades característiques, i el portaren a considerar la possibilitat de comercialitzar-les.

Per tirar endavant el seu projecte, el doctor Riuró va instar Àngel Vila Pau, veí de Maçanet, a comprar el paratge de la Font de les Creus a Joan Montada i Pagès, l'1 de març de 1950. Al mateix temps va posar-se en contacte amb el Dr. B. Oliver Rodés, cap del reconegut laboratori d'anàlisis, per encarregar-li una analítica més

exhaustiva. Els resultats superaren les expectatives inicials. Tot seguit, van iniciar els tràmits necessaris per a la posada en marxa de l'explotació mercantil de la surgència.

L'aigua de les Creus fou declarada mineromedicinal per Ordre i Resolució del ministre d'Indústria, el 22 d'agost de 1955, i publicada en el BOP de Barcelona núm. 122, de l'11 d'octubre de 1955, i també en el BOE de l'11 de setembre de 1955.

Després se'n va començar la comercialització i la distribució al detall, en principi només en

MANANTIAL

MASSANET DE CABRENYS (Gerona)

*Opuscle publicitari
de l'aigua de Maçanet
dels anys seixanta del segle XX.*

garrafes de vuit litres, i molt concretament a una clínica de Girona, i també a Figueres.

La societat Agua Las Creus S.A. es va crear el 10 d'agost de 1968. El permís municipal d'obertura de l'empresa fou donat per l'Ajuntament de Maçanet de Cabrenys el 10 d'octubre de 1969.

L'esmentada societat va anar creixent, i va caldre ampliar la planta d'envasament, modernitzar la maquinària de què disposava i ampliar el capital de la societat.

*El volum d'activitat
d'aquesta empresa
és considerable.*

A partir del 15 de febrer de 1974 i fins a 30 de novembre de 1987, l'empresa Malavella S.A., de Caldes, va explotar l'aigua de les Creus en règim d'arrendament.

La societat Aigua de Les Creus S.A. va vendre finalment les seves accions al Grup Vichy Catalán S.A., que en va ser el nou propietari a partir del 10 d'octubre de 1986. El juny de 1994 va acabar-se l'última modernització de les instal·lacions per tal de millorar la qualitat per mitjà d'un rigorós control en el procés d'envasat. Des que pertany al Grup Vichy Catalán l'empresa ha efectuat un canvi notable en la presentació i difusió dels seus productes.

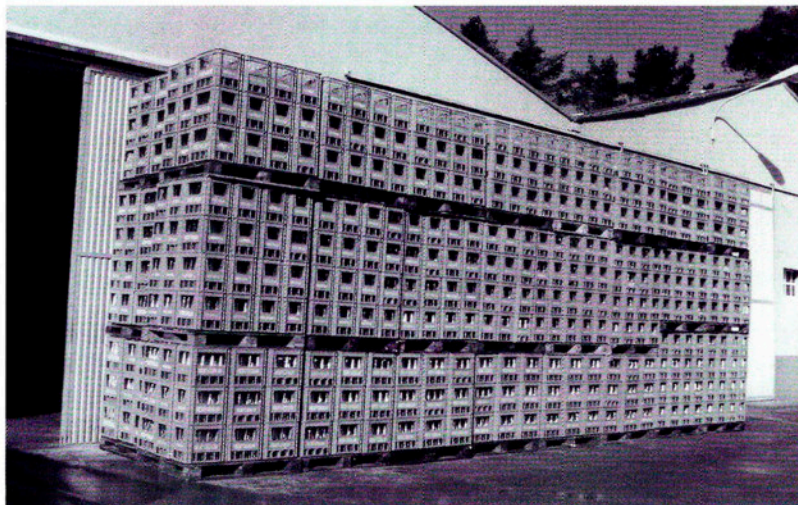
Per conservar-se jove

Segons un opuscle editat fa molts anys pel Manantial Les Creus, la seva aigua mineral té les següents característiques:

“Por su composición química pertenece al grupo de las oligometálicas, aguas poco mineralizadas, ligeras por tanto, del todo similares a las famosas y acreditadas aguas de Evian (Francia) i de Fiuggi (Italia).”

Pel que fa a les seves propietats curatives, diu :

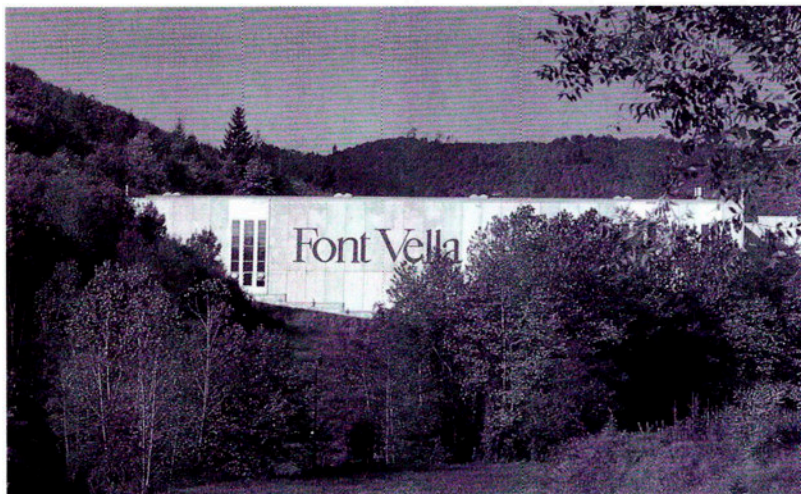
“Previene y combate las arterioesclerosis no avanzadas; retrasa la vejez (Agua de vida)”;
“Prácticamente no tiene contraindicaciones”

AIGUA DE SANT HILARI

31

La planta d'envasament s'ha integrat en l'entorn per minimitzar l'impacte.

72

La descoberta de l'existència d'aigües medicinals a Sant Hilari Sacalm, cap a les acaballes del segle XVIII, és un dels esdeveniments de la història d'aquesta vila de les Guilleries.

FONT PICANT

Les aigües de Sant Hilari ja van ser utilitzades pels romans, que van donar el nom d'Hospital del Mediterrani a la zona. Les aigües minero-medicinals de la Font Vella van ser descobertes a principi del segle XVIII i no van ser declarades d'utilitat pública per Reial Ordre fins al 31 de desembre de 1879.

L'aigua brolla de l'esquerda d'una roca i té una picantor: d'aquí ve el nom de Font Picant.

Aquestes aigües tenen unes excel·lents qualitats curatives.

L'establiment balneari era un edifici de tres plantes, amb habitacions molt espaioses i un menjador amb cabuda per a unes dues-centes persones. Durant molt anys fou un gran centre balneari però actualment està tancat.

FONTDOR

Florenci Serras Thos, nebot de Joan Serras i Planas, va iniciar l'explotació de les aigües mineromedicinals que hi havia a la seva propietat, en el pla de les Arenes, un cop va haver-ne obtingut el reconeixement oficial, el qual es publicà al BOE el 13 d'agost del 1956.

El 21 d'octubre de 1960 es va canviar el nom per la denominació Bibex-Fontdor, perquè aquesta aigua era la més adequada per als biberons dels nadons. Va començar una nova fase per a aquesta empresa familiar, encara que durant un temps també es va fer constar a les etiquetes "Fontdor antes Font Sant Hilari". No cal dir que era una empresa familiar i només hi treballaven cinc dones i dos homes.

L'11 de març de 1971 van constituir Fontdor S.A., i només un any després s'edificà un nou edifici per instal·lar-hi una planta

d'envasament, i deixar de banda el procés manual.

El 1973 va haver-se d'ampliar el capital de l'empresa, i Ebamsa va aportar-hi 3.005,06 euros, fet que li va permetre el control de l'empresa, i fer més ampliacions de les instal·lacions per envasar garrafes de vuit litres, i arribar a una producció anual de 24 milions de litres.

Va ser el 1975 quan l'empresa Fontdor es va integrar a Agua de Gredos. Onze anys més tard l'empresa va integrar-se al grup Vichy Catalán; aleshores Fontdor començà un fort creixement que va comportar passar d'una facturació d'unus 300 milions de pessetes l'any 1986 als 2.750 milions el 1991.

L'any 1992 també va ser molt bo en tots els aspectes per a Fontdor perquè va ser l'aigua mineral natural escollida per

l'organització dels Jocs Olímpics celebrats a Barcelona, juntament amb la del Vichy Catalán, i les dues empreses van abastir l'organització amb set milions de litres d'aigua.

FONT VELLA

Per parlar dels inicis de les aigües de Font Vella hem de recular fins el 1898. En Jaumet del Flabiol, un personatge molt popular de Sant Hilari, va començar, sense ell adonar-se'n, aquesta empresa que avui dia és l'única del sector d'aigües minerals que distribueix tots els seus productes a tot l'Estat espanyol. La planta embotelladora de Font Vella a Sant Hilari Sacalm va inaugurar-se l'any 1966, i el 1972 va integrar-se al grup Danone. Aquell mateix any va utilitzar-se per primera vegada la botella en PVC d'1,5 litres, i el 1997 la primera de 2 litres en PET

(comprimible), que facilita molt el reciclatge.

Els envasos també han canviat molt; abans eren uns càntrirs de terrissa i ara són unes botelles de vidre o de plàstic. Però abans, just després dels càntrirs, l'aigua de la Font Vella es va comercialitzar en garrafes de vidre de quatre litres, que l'any 1918 van doblar la seva capacitat.

Tant la deu –al massís de les Guillerries, a 830 m d'altitud i a 100 m de profunditat– com la planta embotelladora es troben al terme municipal de Sant Hilari Sacalm.

En Jaume Traveria i Riera, popularment conegut com en Jaumet (donaria nom a uns delicats dolços locals), repartia l'aigua de la font Vella, el 1917, amb aquest carro, regal dels estinejants de Sant Hilari.

Dispensador d'aigua que progressivament s'instal·la en indrets de gran consum.

AIGUA DE RIBES

32

aigua de Ribes
RIBES DE FRESER (Girona)
Aigua mineral natural

COMPOSICIÓ QUÍMICA (en mg/l)

Restes en a 180°C 1510	Caï (Ca)	483
Bicarbonat (CO ₃) ²⁻	Magnes (Mg)	71
Sulfat (SO ₄) ²⁻	Sodi (Na)	45
Clorur (Cl)		40

License: D'Orri Ribes i Bruguera / Suroeste 1989

Aigua Mineralitzada
declarada d'utilitat pública
per la Reial Ordre de l'11 de maig de 1928.
Registre Sanitari de Producte 27-42/G.E. 39

Controlada sistemàticament pel laboratori d'anàlisis instal·lat a la mateixa planta embotelladora.

Indicada per a dietes pobres en sodi.
Consuma-la preferentment abans de la fi del 2003

Manaral·litzat a RIBES DE FRESER (Girona)
Envasat per: FONTADA, S.A.
C/ra. Barcelona a Puigcerdà, Km. 1109
RIBES DE FRESER (Girona)

Conserva-la en lloc fresc i sec.
Protegit-la de la llum i d'olors agressius.

GRÀCIES

UNICEF

La nostra solidaritat es mesura en litres.

Ara més que mai, l'aigua és vida.

GRÀCIES A TU
la nostra col·laboració amb UNICEF des del gener del 97 al desembre del 99 ha estat de **34.659.900 Pts.**

CONTINGUT **8** LITRES

74

A la vall de Ribes, al terme de Bruguera, hi ha dues surgències molt abundants d'aigües minerals, que brollen a la part baixa de les roques que formen el marge esquerre del riu Freser.

A finals del segle XVIII un farmacèutic d'Olot ja les va analitzar, un altre de Ripoll va fer-ho l'any 1830, i encara el Dr. Jaume Pujol de Puigcerdà les va fer analitzar a París el 1841. D'aquestes dues fonts d'aigua bicarbonatada, càlcica i magnèsica, només la Fontaga és apta per a la ingesta, que és la que es ven embotellada, mentre que l'altra és apta per al bany. L'altre punt de surgència, el Montagut, presentava una mineralització

molt superior, i només podia utilitzar-se per a tractaments externs (banys, dutxes, inhalacions). Actualment aquesta aigua va a parar al riu Freser, perquè la deu va desaparèixer quan es va destruir l'edifici de banys l'any 1939 (vegi's el capítol 18).

Per poder gaudir dels valors terapèutics d'aquesta aigua, molt a prop de la deu s'hi va construir una caseta, que van dir-ne "l'hostal dels banys" per poder-hi prendre les aigües tranquil·lament els que s'arribaven fins allà, perquè molts altres estiuejants se la feien portar al poble cada matí, distant "cinco cuartos de hora" segons una publicació del 1853.

La presència de la senyera ha estat un element d'identificació de l'aigua de Ribes, que també va ser pionera en destinar part dels guanys a una bona causa.

Al voltant de 1850, aquestes deus van passar a ser propietat de Tomàs Montagut, que va ser qui va fer-hi edificar la primera instal·lació balneària. Els Montagut van fer els tràmits perquè fossin declarades d'utilitat pública, i van ser-ho per Reial Ordre de l'11 de maig de 1928.

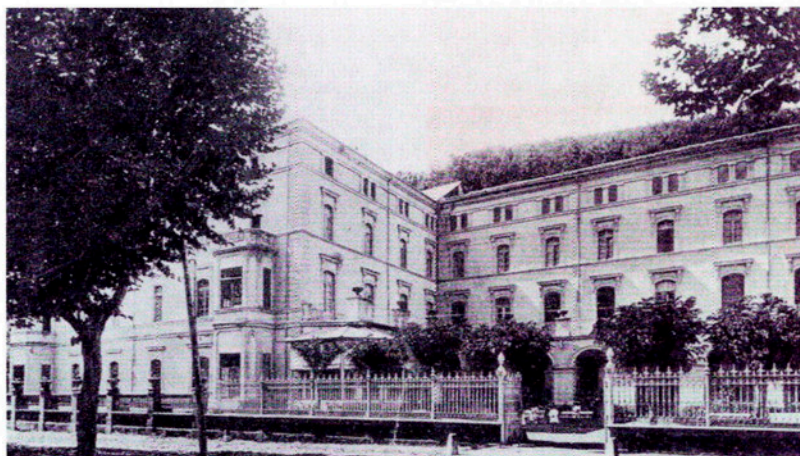
A l'aigua de Ribes, per les seves extraordinàries virtuts i bones condicions d'envasat, li va ser atorgada Medalla de Plata a l'Exposició de Madrid l'any 1883.

Aquesta aigua és descrita en les anàlisis abans esmentades com a clara, inodora i insípida, molt baixa en contingut d'àcid carbònic. La temperatura varia al voltant dels 20°. A més és molt baixa en àcid carbònic, i per això tota la producció d'aigua de Ribes és sense gas.

L'activitat envasadora també va ser exercida per la família Montagut, que va ser una empresa familiar fins a l'any 1969 quan es va crear la societat Fontaga S.A., que comercialitza la marca "Aigua de Ribes". El nom de l'empresa ve de la muntanya Taga, que és un dels cims més importants d'aquell entorn (2.039 m).

En principi només la servien en garrafes de vidre, de 8 litres, però després ja van utilitzar el plàstic i el PET, tal com fan actualment. Tot això ha comportat grans inversions econòmiques, però la bona acollida que té l'Aigua de Ribes al mercat català els ha permès fer front a les despeses que ha comportat la modernització i l'automatització de la indústria.

A Ribes l'activitat balneària va començar abans que l'envasament de l'aigua

En realitat la seva principal i quasi única zona consumidora del 100 % dels seus productes és Catalunya, i només en ocasions puntuals surten d'aquests límits. No obstant això Fontaga S.A. està classificada dintre de les deu principals empreses envasadores d'aigua mineral de l'Estat espanyol, amb una producció actual d'uns 95 milions de litres/any.

Cal esmentar que les etiquetes són diferents a les d'altres aigües

catalanes, i són les úniques amb origen fàcilment identificable perquè hi figuren, en vermell i sobre un fons groc, les quatre barres distintives de Catalunya, dintre d'una circumferència que correspon al punt de la "i" del nom de la població. Curiosament, la senyera també figura a l'etiqueta de les aigües del Voló.

Alegria't,
ara tens la possibilitat
de fer de la compra de l'aigua
un acte de solidaritat

Comprova l'Aigua de Ribes amb l'etiqueta de la Unicef a la botella.
Tanca l'etiqueta de la Unicef.

unicef
Comitè de Catalunya

per millorar les condicions de vida de tots els nens del món.

COMPOSICIÓ QUÍMICA (en mg/l)

Residu sec a 180°C	193	Calorí (Cals)	49,3
Bicarbonat (CO ₃) ²⁻	148,9	Magnesi (Mg)	7,1
Sulfat (SO ₄) ²⁻	324	Sodi (Na)	6,5
Clorur (Cl)	4,0	Silici (SiO ₂)	3,4

Laboratori Gr. Ornel Pineda - Barcelona - (Barcelona 1987)

Conservar en lloc fresc i sec.
Protegir de la llum i d'olors agressius.
Aigua de mineralització dolça.
Controlada sistemàticament pel laboratori
d'anàlisi intral·lar a la pròpia planta emboladora.
Indicada per a dietes pobres en sodi.
Consumir preferentment abans de les 6 del 2003.

Col·labora amb
unicef
Comitè de Catalunya

Agua Mineral medicinal.
DECLARADA D'UTILITAT PÚBLICA
per Real Orden del 11 de mayo de 1908.
Registre Sanitari de Productos 27.43.0E.38
Marginal situat a RIBES DE FRESER (Girona)
Envasada per FONTAGA, S.A.
Ctra. Barcelona a Puigverd, Km. 114/9
RIBES DE FRESER (Girona)
CONTINGUT:

150 cl.

93 300 47 32

8 410507 504413

agua de Ribes
RIBES DE FRESER (Girona)
Aigua mineral natural

AIGUA D'AMER

33

L'actual planta d'envasament de l'aigua d'Amer perfectament integrada en el paisatge.

76

La primera referència que trobem de l'aigua mineral d'Amer és en un cartell, editat l'any 1900, per divulgar *Agua de Amer*. Va ser dissenyat per *Affiches Pichot*, de París-Cognac. I encara que només es promocionava com *Exquisita agua de mesa* hi destacava molt l'observació *Véndese en las farmacias y depósitos de aguas minerales*. Per tant, era considerada com un medicament i no hi havia cap possibilitat d'anar a comprar-ne en una botiga de queviures.

En una etiqueta d'una ampolla de vidre de l'aigua mineromedicinal Amer Palatín, de la deu de la Font Picant, de l'empresa Ebamsa, hi ha la següent informació: "Aquesta

aigua va ser declarada d'utilitat pública per Reial Ordre del 20 de març de 1903". L'ampolla amb aquesta etiqueta es guarda a la planta envasadora que hi ha als afores d'Amer, al costat mateix d'on brolla l'aigua.

Fins a mitjan dècada dels 60 tota la producció es realitzava en una nau que ara ja no existeix. Pràcticament totes les operacions d'envasat de l'aigua eren manuals, per als quatre tipus d'ampolla, totes de vidre. Cap al final d'aquesta etapa, es va poder disposar d'una màquina per rentar les ampolles d'una manera automàtica. Hi treballaven una seixantena de persones, i com que les vendes només eren uns 25 milions de litres anuals, es mimaven les

botelles que s'enviaven una mica lluny. Per tal protegir-les i evitar que sofrissin cap desperfecte durant el transport, s'embolcallaven amb una funda de palla. Molt més tard, quan es van utilitzar les ampolles i les caixes de plàstic, aquesta protecció ja no va ser necessària.

Als voltants de 1955 el propietari d'Ebamsa era Guillermo Martín Cuadros, i la marca que produïa era *Fontier*. Aquest nom va haver-lo de canviar per *Fonter* perquè una altra planta embotelladora d'aigua mineral el va obligar a fer-ho per evitar la similitud dels noms i la possible confusió de la clientela.

Durant molts anys, el transport de l'aigua d'Amer fins a Girona es va fer per mitjà del tren d'Olot, de via estreta. Hi havia un baixador molt a prop de la planta industrial, a la mateixa finca propietat de l'empresa, que té una superfície total d'uns 75.000 m². La planta envasadora n'ocupa uns 9.000, i està molt ben equipada tècnicament i automatitzada, per evitar operacions manuals, de manera que hi ha menys personal tot i el gran augment de la producció.

L'any 1982 Guillermo Martín Cuadros va vendre la seva empresa a la BSN, francesa, que després va associar-se a Danone, grup al qual actualment pertany la planta embotelladora d'on surten milions i milions d'ampolles amb aigua Font Picant -aigua mineral natural

La font Picant, origen de l'activitat industrial de l'aigua mineral d'Amer.

carbònica- i Fonter –aigua mineral natural a la qual s'afegeix el gas.

Una etiqueta recent de l'aigua d'Amer.

Balneari Amer Palatín

Entre on hi ha l'actual planta envasadora i la via-verda, hi havia l'edifici de dues plantes, que s'utilitzava com a balneari – hotel – restaurant Amer Palatín, amb serveis hidroteràpics que s'aplicaven per al tractament de malalties relacionades amb afeccions gàstriques, cardíagues i renals.

El ferrocarril de Girona a Olot que facilitava accedir-hi i que va circular entre el 1895 i el 1969, juntament amb el bon nom de què gaudia l'establiment, van fer que l'activitat fos molt important i esdevingués un centre d'estiueig durant la primera meitat del segle passat, tot i que no arribà mai a poder-se comparar amb alguns altres centres termals catalans, de molt més prestigi.

Estava obert quatre mesos durant l'estiu, exactament del 15 de maig al 15 d'octubre.

La seva decadència va arribar amb l'època de la davallada del balnearisme, i al començament de la segona meitat del segle passat va haver de tancar, i de l'edifici en queden molt poques restes; per exemple, una escala exterior que conduïa al baixador del tren.

AIGUA DE VILADRAU

34

78

La deu de Fontalegre està situada molt a prop del camí vell d'Arbúcies a Viladrau, dins del terme municipal d'aquesta última població, a uns quatre quilòmetres del nucli urbà, però la planta embotelladora va construir-se dintre del municipi d'Arbúcies, i per això l'empresa té el seu domicili fiscal en aquesta població.

L'aigua d'aquesta deu brolla en un paratge ric en quantitat i en qualitat de fonts i la declaració oficial d'aigua mineromedicinal fou publicada en el BOE l'any 1970, i va ser declarada d'utilitat pública tres anys més tard. Cal destacar l'acció diürètica i com a sedant, entre moltes altres propietats

terapèutiques reconegudes de l'aigua de Viladrau.

L'empresa multinacional Eycam Perrier, explotadora d'aquesta font d'aigua de baixa mineralització, és la filial espanyola de Perrier Vitel, i ambdues formen part del grup Nestlé. Aquest grup té molt clar que ha de tenir molta cura de la conservació de les deus però també ha de posar molta atenció a l'impacte que la seva activitat podria tenir en el medi ambient. En aquest aspecte, es considera una empresa capdavantera.

L'empresa es va crear l'any 1968, i és una de les més "joves" del sector a Catalunya. No obstant això, les constants

importants inversions per a renovació i modernització de les seves instal·lacions a la planta embotelladora han permès situar el grup del qual forma part i convertir-se en la tercera empresa del sector a l'Estat espanyol, i segona a Catalunya.

Concretament, l'any 1999 va embotellar 170 milions d'ampolles d'aigua de Viladrau, en les seves sis línies d'envasament. Aquesta xifra correspon a la captació de 110 milions de litres d'aigua, que tot i ser important sembla que és molt inferior a la pluviometria

Análisis químico
(en mg/l):
Residuo seco: 132
Bicarbonatos: 97,0
Sulfatos: 10,7
Cloruros: 4,9
Calcio: 24,8
Magnesio: 4,4
Sodio: 9,6
Fluor: 0,5
Lab: Dr. Oliver Rodés
Barcelona
Marzo 1999.

Manantial Fontalegre
Viladrau
AGUA MINERAL NATURAL
Parque Natural del Montseny

Agua de baja mineralización, indicada para dietas pobres en sodio.
Minero-Medicinal.
Declarada de Utilidad Pública
04/12/1973
Reg. Sanitario:
27.19/GE 23.

1L

L'aigua de Viladrau presenta com a reclam de consum la seva identificació amb el parc natural del Montseny

que es registra a la zona del Parc Natural del Montseny, en un enclavament ecològic privilegiat, on hi ha la deu.

Un alt percentatge de les botelles són de plàstic, i només un 8 % són de vidre. De totes maneres, es va passant de les ampolles en PVC tradicional a les fabricades en material PET, que són comprimibles, i de composició menys contaminant i molt més respectuosa amb el medi ambient.

La multinacional Nestlé també ha llançat la primera marca paneuropea a la planta d'Aigua de Viladrau. Té l'origen en la deu Los Abetos, situada al terme municipal d'Arbúcies. Aquesta aigua "Aquarel", que és el nom d'aquesta nova marca, es comercialitza als mercats espanyol, portuguès i francès.

Tambè hi haurà aigua amb el mateix nom que s'embotellarà en una surgència de Bèlgica, i

Viladrau manté una imatge envoltada de natura.

que es vendrà als països centreuropeus. Amb això la divisió d'aigües de Nestlé pretén aconseguir tenir un únic preu en euros i una sola marca per a Europa, ja que actualment el mercat està molt atomitzat.

En un catàleg publicat recentment, en francès, per

Perrier Vitel S.A-Groupe Nestlé on hi ha el detall de les 60 marques d'aigües del grup, de 21 països de tot el món, l'aigua de Viladrau està definida així: *L'aigua de Catalunya, amb la deu a 915 metres d'altitud, en un parc declarat Reserva Natural per la Unesco, a 90 km de Barcelona. La seva puresa li ha donat la fama.*

La multinacional Nestlé ha comercialitzat aquesta marca a nivell europeu amb aigua del Montseny d'una deu d'Arbúcies.

AIGUA D'ARBÚCIES

35

Arbúcies és un nucli de gran desenvolupament industrial a l'àrea del Montseny.

80

Font del Regàs

L'any 1887 dos veïns d'Arbúcies establiren un pacte amb el propietari del mas Regàs per fer aflorar les aigües que hi havia en el paratge de Les Fonticas. Un cop analitzades, l'Acadèmia Medicofarmacèutica de Barcelona les classificà com a excel·lents.

L'any 1890 Ricardo Cortada, metge titular i batlle d'Arbúcies, publicà *Breve reseña de las aguas minero-medicinales de Arbucias* on comentava la troballa d'aquesta deu i les seves propietats.

El 3 de juliol del mateix any, aquestes aigües es van donar a

conèixer públicament amb el nom de "Manantial Reina Regente" en honor a la Reina Maria Cristina d'Àustria.

La font no va ser explotada durant moltes dècades, però als anys 50, Josep Regàs Mataró, veï d'Arbúcies, va plantejar la idea de tirar endavant el projecte de l'explotació comercial d'aquesta deu. En primer lloc va sol·licitar una anàlisi de la Jefatura Provincial de Gerona, del Laboratorio Municipal de Barcelona i del Instituto Geológico y Minero de España, que qualificà les aigües d'oligometal·liques perquè contenien poques sals minerals, i per tant eren molt digestives i diürètiques.

Al mateix paratge on hi havia la font va construir-s'hi un edifici d'una única sala, on es realitzava tot el procés d'embotellament, que era només en garrafes de vidre de vuit litres. La inauguració de la nova Font del Regàs va celebrar-se el 13 de desembre de 1959.

Durants els anys 60 la distribució de l'aigua de la Font del Regàs es feia per tot el territori espanyol, tot i que els seus principals mercats eren Catalunya, la zona de Llevant, i les Canàries. La tradicional

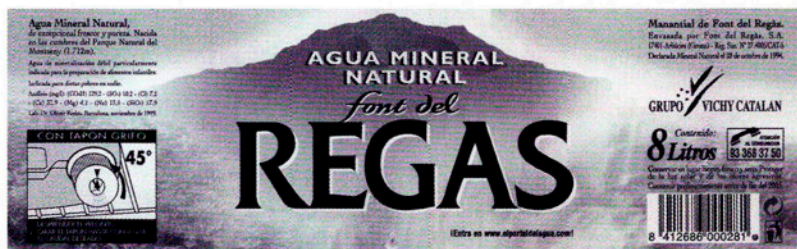
garrafa de vuit litres es va complementar amb les noves ampolles de mig i d'un litre.

En la dècada dels 70 s'inicià una etapa molt important en la història de la Font del Regàs.

El 9 d'abril de 1973 es va constituir la nova societat Font del Regàs S.A. i es va començar a edificar la nova planta d'envasament, molt a prop del lloc on hi havia la primitiva. Aquestes instal·lacions es posaren en marxa durant els anys 1975 i 1976.

L'any 1989 arribà l'impuls definitiu per a Font del Regàs S.A. amb la seva incorporació al Grup Vichy Catalán. Aquest fet va marcar la trajectòria de l'empresa durant els següents anys, que va posicionar-se en el mercat espanyol gràcies a unes noves estratègies de promoció, i continua essent una marca capdavantera.

Actualment, Font del Regàs ha tornat una mica als seus orígens perquè ha deixat d'envasar la seva aigua en botelles i només la serveix en garrafes de vuit litres en PEHD (Polietilè de gran densitat). Per tant és una oferta molt concreta per a comerços d'alimentació, supermercats i col·lectivitats, llocs on té una gran acceptació.

Una de les noves etiquetes de l'aigua d'Arbúcies on s'anuncia la pàgina web: elportaldelagua.com.

El model de la garrafa s'utilitza des de l'any 1982, quan al concurs de *Premios Españoles de Packaging* va obtenir el primer premi, pel seu atractiu i pràctic disseny.

Ara, per poder donar una nova empenta a la Font del Regàs, caldria ampliar la planta envasadora, però la necessària ampliació no es portarà a terme, per respecte a la naturalesa i al medi ambient en general.

El respecte a la naturalesa i al medi ambient ha presidit l'acció de Font del Regàs al Montseny.

AIGÜES DEL MONTSENY

36

ENVAS RECICLABLE

AIGUA DE BROLLADOR

FONT AGUDES

DEL MONTSENY

ARBÚCIES (GIRONA)

5 litres
SENSE GAS

Aigua controlada sistemàticament pel laboratori d'anàlisi instal·lat a la mateixa planta envasadora i pel laboratori del Dr. OLIVER RODES.

Compleix amb les característiques establertes pel R.D. 1164/1991 per les aigües de brollador.

R.S. 27.83/GE-37

SOL DEL CAMP, S.A.
P. Palacagüina, s/n.
17401 ARBÚCIES (Girona)

Conservar en un boci fresc i sec.
Preservar de la llum solar.

Consumir preferentment abans de la fi del 2003.

8 4 13334 015008

*També s'etiqueta en català,
atès el gran consum
en el país.*

82

Font Agudes

El mes de març de 1966, a l'empresari d'Arbúcies Josep Reus Palau, li fou concedida la llicència municipal per a l'explotació de la deu on brolla l'aigua de Font Agudes del Montseny. El dia 26 d'octubre del mateix any obtenia l'informe favorable de sanitat per a les instal·lacions d'envasament de l'aigua de les quals ja disposava a la zona del "paratge del damunt de l'Avellana", al terme municipal d'Arbúcies.

Onze anys més tard, el Ministeri de Sanitat i Seguretat Social va lliurar una autorització per a l'explotació de Font Agudes

com a "aigua potable de manantial", i així començà l'activitat comercial.

Però en arribar el 1979 fou necessària l'expansió de l'empresa, i és el moment que hi entra com a accionista Jordi Deulofeu Serrat, qui, juntament amb altres socis, funda l'empresa Sol del Camp S.A., també amb domicili social a Arbúcies, que passa a ser la propietària de Font Agudes del Montseny, encara que el principal accionista és Fontaga S.A. de Ribes de Freser. En aquella època, el producte estrella era l'envasament de l'aigua en garrafes de vidre –perquè encara no existia el plàstic– amb capacitat per a vuit litres.

La dècada dels 80 va ser una època tranquil·la, i l'empresa va poder atendre les comandes que rebia dels seus clients sense cap ampliació o modificació important de les seves instal·lacions. Va experimentar un creixement continuat però no gaire important.

A mitja dècada dels 90 la societat va ampliar i modernitzar les instal·lacions i línies d'envasament, tenint molt en compte continuar sempre amb la màxima garantia de puresa i potabilitat. Es deixa d'envasar la garrafa de vidre, perquè es considera que ha acabat el seu cicle comercial, i s'introdueixen

garrafes i ampolles en PVC de diversa capacitat.

L'any 1996 entrà un nou accionista, Jordi Deulofeu Ballllobera, qui va ser nomenat administrador de la societat Sol del Camp S.A., en qui va recaure la responsabilitat de tota l'actividad d'aquesta empresa.

La planta d'envasament s'ha anat mantenint, fent-hi millores i ampliacions quan ha sigut necessari, però cap d'extraordinària fins a 1997-98, quan es va adquirir una nova nau industrial de 1.400 m² i es van ampliar les línies de producció. També es van comprar més màquines per a les línies d'envasament, una inversió total que rondà els 1.202.024 euros.

El 1991 l'aigua de Font Agudes era només denominada "Aigua de *manantial*" però després de les corresponents anàlisis, a partir de començament de l'any 2001 va passar a ser "Aigua mineral natural", que és la màxima qualificació possible. Això els va comportar un parell d'anys de tràmits, però dóna una millor imatge al seus productes.

La producció actual es ven a través de magatzems distribuïdors de begudes i també a cadenes de supermercats. Només el 30 % s'envia a ciutats de la zona costanera mediterrània, mentre que el 70 % es queda a Catalunya. Precisament ara, algunes garrafes i botelles ja

són al mercat etiquetades només en català. Sol del Camp S.A. és una empresa molt respectuosa amb el medi ambient, i per aquest motiu l'any 1997 va fer cessió a l'Ajuntament d'Arbúcies d'una zona boscosa d'uns 15.000 m². De la conservació del Parc Natural Font Agudes, que és el nom d'aquest espai públic, en té cura el consistori municipal.

83

Aquesta marca s'identifica amb les aigües del Montseny.

La planta envasadora ha fet l'esforç d'integració amb l'entorn.

AIGUA DE SANT ANIOL

37

*La natura imponent
de la Garrotxa envolta
la planta envasadora.*

84

La planta envasadora de l'aigua mineral natural de Sant Aniol és l'única que hi ha a la comarca de la Garrotxa. Potser és per aquest motiu que es promociona com a l'aigua amb puresa volcànica, i que la seva composició, el seu sabor, i les seves propietats curatives la diferencien d'altres aigües minerals. Segons l'empresa, "el sabor de la puresa és el que fa descobrir la diferència".

L'aigua brolla d'una deu que es va formar fa més de 40.000 anys, i es troba a la finca de can Talleda, a la vall del Llémena. Aquesta deu està protegida per una àrea verge de 600 hectàrees, dintre del Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa, que es caracteritza

per una pluviositat abundant amb precipitacions que arriben a superar els 1.000 mm/any, sobretot en els punts més alts.

Un informe de la Universitat Complutense de Madrid de mitjan anys 50 la defineix com a aigua de brollador, de baixa mineralització, i és excel·lent per ser ingerida tant per criatures com per adults de qualsevol edat. Aquestes aigües bicarbonatades, càlciques i magnèsiques afavoreixen la digestió. La seva ingesta és molt beneficiosa per a les persones amb alguna deficiència en els ronyons, i molt apropiada per a les persones amb hipertensió.

L'empresa Aigua de Sant Aniol S.A. va ser creada el 1993, i per

tant és la que porta menys anys en el mercat. Tot i aquest desavantatge en relació amb altres marques gironines que ja són centenàries, s'ha situat molt bé en el mercat, especialment en grans superfícies comercials —on es comercialitzen el 70 % de les ampolles d'aigua de Sant Aniol— i establiments dedicats a l'hostaleria.

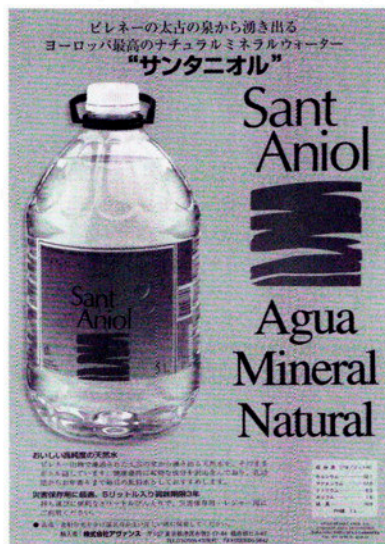
La seva producció comprèn aigua sense gas, amb gas, o bé amb gas suau. La major part és venuda a Catalunya (el 60 %), però és una aigua que també està ben introduïda a tota la costa mediterrània espanyola

fins a Almeria, i a les illes Balears i Canàries (25 %). Fa uns sis anys que van començar a exportar-ne al Japó, i ja més recentment n'han servit a Taiwan, on arriben després de viatjar durant més d'un mes en vaixell. De totes maneres, de moment, les exportacions només representen un percentatge molt baix del total de les vendes.

La nau on es fabriquen les ampolles de PET i les instal·lacions d'envasament ocupen una superfície d'uns 2.500 metres quadrats, al costat mateix de la deu, que brolla a seixanta metres de profunditat. La producció actual és d'uns 12

milions de litres anuals, però les instal·lacions estan preparades per arribar a una producció total molt superior a aquesta xifra.

Tot i que el sector de les aigües minerals està dominat per grans empreses i grups multinacionals, aquesta nova empresa envasadora gironina veu el futur amb molt d'optimisme perquè els resultats del últims exercicis així ho pronostiquen. Per exemple, les vendes entre el 1998 i el 1999 van experimentar un creixement d'un 13 %, i l'any 2000 van tornar a pujar un percentatge molt similar fins arribar a una xifra de facturació total de 2.103.542 euros.

La vocació exportadora d'aquesta empresa ha aconsellat editar material redactat en japonès.

En tractar-se d'una de les empreses més joves del sector la seva tecnologia és avançada.

L'any 1999 a l'Estat espanyol es van comercialitzar cinc mil milions de litres d'aigua mineral. En deu anys la xifra s'havia més que doblat (2.160 milions de litres l'any 1990). El consum va ser de 85 litres per habitant de l'Estat, encara lluny dels primers països consumidors: Itàlia, 140 litres, i França, 120. El 61% de les llars espanyoles consumeixen habitualment aquest tipus d'aigua. El 63,3 per cent de les famílies consumidores prefereixen l'aigua sense gas. La compra mitjana és de 177,5 litres per membre de la família. El 55 per cent del consum es concentra, per aquest ordre, a Catalunya, Aragó, Comunitat Valenciana, Múrcia i la demarcació d'Albacete. En els darrers cinc anys el consum ha augmentat a un ritme del 5,2 per cent.

Per tant, es pot considerar que es tracta d'un dels sectors més dinàmics en el ventall dels productes alimentaris. La segmentació del mercat és un dels obstacles més greus amb què s'enfronta. Quasi la meitat del mercat, exactament el 48,6 per cent, correspon a les considerades empreses i marques petites o locals.

Si ens centrem en l'àmbit gironí, amb dades de mitjan 2000, tenim l'esglaonat següent: Font Vella, del grup Danone, l'11,1 per cent del mercat estatal. Totes les marques del grup Vichy Català, el 8,1 per cent. Viladrau, del grup Eycam-Perrier, el 3,8 per cent, i Aigua de Ribes, el 2 per cent. Només aquestes quatre empreses, que tenen deus a Girona, controlen més del vint per cent del mercat estatal.

Respecte de la producció, amb dades de l'exercici de l'any 1999, Font Vella va envasar 500 milions de litres. La seguia el grup Vichy, amb 366,3 milions. En tercer lloc, hi ha el grup Perrier, amb 210 milions de litres envasats; les aigües de Ribes, amb 87,7 milions, i Fontselva de Santa Coloma, amb 45 milions, seguides de

L'automatització en el procés d'envasament garanteix eficàcia i sanitat.

l'empresa Sol del Camp d'Arbúcies amb 31,5, i l'aigua de Sant Aniol, amb quasi deu milions de litres. A Catalunya, la Generalitat té la competència en matèria de mines, aigües termals i minerals, i també depenen de l'administració autonòmica els balnearis.

La forta competència entre les diferents marques i empreses del sector no és només una qüestió de preus finals en el mercat: també s'aplica a tot el procés de màrqueting. Especialment en els envasos es viu una veritable cursa de dissenyadors. Va ser a França on va començar aquesta singular competició amb un esforç per fer-se un lloc en el dur mercat de les aigües minerals per mitjà del continent, més enllà del contingut. El disseny cerca nous models d'ampolles de vidre esdevingudes emblemàtiques, amb nous colors, com el blau fosc, mentre d'altres s'han mantingut fidels a les formes més tradicionals, precisament com a element identificador en aquest aparador d'imatges de noves ampolles.

En el mercat dels envasos plastificats la competència és forta. A l'Estat espanyol el

setanta per cent de l'aigua s'envasa en PVC (policlorur de vinil), almenys en encetar l'any 1999. Aquest producte ha estat objecte de fortes campanyes crítiques per part dels moviments ecologistes, Greenpeace en primer lloc, que demanen el boicot al PVC, i més encara si és utilitzat com a envàs de productes alimentaris. El qualifiquen de verí ambiental. Les empreses són sensibles al que pot suposar un rebuig de les seves aigües envasades en PVC. Resultat: unes considerables inversions per modificar les plantes embotelladores. Actualment la utilització d'aquest polèmic producte té una tendència a la baixa, impulsada per les grans empreses esmentades.

L'altre capítol més important de les inversions i que també reflecteix aquesta forta competència en el sector és el publicitari. Cal dir que hi ha ajudat el fenomen de l'anomenat culte del cos. Mantenir-se en forma física s'associa amb uns hàbits de consum, amb unes dietes determinades en les quals no manca l'aigua mineral. L'esforç dels especialistes es dirigeix a fer atractiu el consum d'una marca determinada.

Segons dades fetes públiques per una de les multinacionals de l'aigua mineral, les despeses de cada ampolla amb envàs de plàstic es distribueixen d'aquesta manera: 44 per cent en cost de producció; un 16 per cent, despeses generals; un altre 12, en promoció i publicitat; un 10, en despeses de distribució; un 7 correspon al benefici industrial; els impostos suposen un 6 i el 5 final, a despeses financeres i taxes.

L'aigua mineral ha esdevingut element de prestigi en la fabricació de productes d'alimentació.

Les empreses del sector utilitzen habitualment les noves tècniques informatives i disposen de pàgines web, en les quals hi ha informacions i consells relacionats amb temes com: Quina quantitat d'aigua he de beure per tenir un cos ben hidratat? S'ha de beure mentre es menja?, són les més freqüents en aquestes pàgines web de les principals empreses d'aigües minerals de Girona. En general es tracta d'informacions no comercials. Es donen respostes a temes d'abast general relacionats amb la dietètica, el consum i les qualitats de les aigües, encara que, evidentment, el rerefons comercial hi és present.

La promoció comercial de les aigües minerals és clau. El disseny de les ampolles ha esdevingut un element necessari en un mercat competitiu.

L'aigua mineral ha de portar data de caducitat atesa la seva condició de beguda preenvasada. És precisament perquè els envasos es poden malmenar que les empreses hi estan obligades. Generalment el termini és d'uns dos anys.

AIGUA I GASTRONOMIA

38

*La cuina del balneari
de les Termes Orión
de Santa Coloma de Farners,
en els anys 30 del segle XX.*

88

Utilitzar aigua mineral per elaborar plats d'alt nivell gastronòmic és quelcom habitual a les cuines importants d'arreu del món. Algunes especialitats ho demanen per assolir determinats gustos diferenciats que serien impossibles amb un tipus d'aigua que no tingués el contingut de determinades sals en dissolució. Per exemple, es recomana utilitzar aigua amb gas en l'elaboració dels plats de caça, estofats, per millorar la consistència dels llegums i fins en determinades postres.

Precisament aquest atractiu gastronòmic ha estat un dels més importants en els balnearis. No sols en els de l'època moderna, és a dir, a les acaballes

del segle XVIII i especialment en el decurs del XIX. Actualment els balnearis, amb el seus clients joves que cerquen espais de relaxació i de parèntesi en les seves competitives activitats professionals, preparen també una oferta gastronòmica de qualitat, i cal aprofitar-ho per promocionar una bona cuina. Segons declarava el cuiner ganxó Josep Manuel Castillo, xef del Deliciós Restaurant del balneari del Vichy Catalán de Caldes de Malavella: "En altres restaurants es canvia el menú cada temporada o cada mes; aquí és diferent, es canvia cada dia i cal complaure els clients a fi que puguin escollir entre diferents plats i, alhora, mantinguin la seva dieta". La presència d'aigües minerals

en les cartes dels establiments de restauració ja assoleix un protagonisme considerat impensable fa pocs anys.

Han estat precisament alguns establiments barcelonins d'alt nivell els primers que s'han incorporat a un corrent habitual arreu del món. El conegut Via Veneto presenta la respectable xifra de divuit possibilitats d'aigües minerals, mentre el Conservatori i l'Hotel de Sants n'ofereixen una dotzena en el seu apartat de begudes; Neichel en presenta la meitat i Jean Luc Figueras i Reno es limitaven, fa poc temps, a cinc. De tota

Els balnearis sempre han tingut cura d'oferir una gastronomia de qualitat. El menjador del balneari Prats a Caldes de Malavella.

manera encara estan lluny de la xifra de Colette a París, exactament amb setanta marques d'aigües minerals.

A casa nostra la dinàmica Associació Nacional (estatal) d'Aigües per a beure, Encasada, promou un seguit d'activitats relacionades amb la gastronomia de l'aigua mineral, especialment com a element bàsic dels plats que s'elaborin. En aquests concursos els cuiners convidats poden escollir entre diferents aigües de les quals no saben ni la marca ni l'origen. Prèviament en fan una degustació per escollir la que millor es correspon als plats que preparen.

I encara resten les degustacions d'aigües minerals amb consum directe, seguint el model de les que es fan amb els vins. L'Acadèmia Espanyola de Gastronomia s'encarrega d'aquestes convocatòries. La corresponent a l'any 2000 es va celebrar el 6 de maig en el restaurant Teatriz, i va suposar un triomf gironí: l'aigua guanyadora va ser el Vichy Catalán, i en segon lloc quedà Aigua de Malavella. Ambdues són aigües amb gas.

Resulta evident que un dels nous signes de qualitat en l'oferta d'un establiment de

Les estades en un balneari no suposen necessàriament obligar-se a una dieta rigorosa.

Aigua i àpats importants

L'actor Tim Robbins, en una escena de la pel·lícula *El joc d'Hollywood*, s'adreça al cambrer i diu: "Jo prendré Perrier". I no es tracta d'un gest petulant. Tal volta una certa demostració de coneixements de marques d'aigües. En efecte, la petició d'una certa aigua mineral pot ser una demostració de coneixements gastronòmics, especialment si se saben relacionar les característiques de la que s'ha demanat amb els plats escollits.

restauració és oferir una gamma d'aigües minerals per atendre els gustos dels clients que, de forma semblant a com han millorat en coneixements de vins, també ho evidencien en l'apartat de l'aigua envasada.

ESPAIS DE L'AIGUA

39

*Uns clients prenent
les aigües al Despatx
de l'Aigua a Sant
Hilari Sacalm.*

90

Despatx de l'Aigua Sant Hilari

En el que fou el primer edifici del poble, a can Rovira, disposen d'unes taules, cadires i ampolles de vidre que s'han recuperat de la Font Vella, i estan instal·lades a la mateixa sala on hi ha l'oficina de turisme per orientar els forasters que visiten Sant Hilari.

Per tant, s'hi pot anar per obtenir informació turística o per gaudir de la vella tradició de prendre les aigües. Des dels anys 20 fins al 1967, les aigües medicinals del balneari de la Font Picant, que es troba als afores de la vila, es van servir en un local al centre del poble. Els estiuejants seguien uns

cicles de 21 dies durant els quals bevien una ampolleta d'aigua en dejú. Ara, a l'oficina de turisme, que sempre disposen d'aigua de diverses fonts locals, també es pot fer el mateix tot l'any.

l'aigua de la Font Picant és molt recomanada per al tractament d'infeccions de ronyó i vies urinàries, mal de pedra, i infeccions gastrointestinals.

Com que les aigües de Sant Hilari són molt ferruginoses, solen acompanyar-se amb uns anissos, que trenquen i dissimulen aquest gust. Els que no volen beure només aigua i volen assaborir el "xampany de pobre" també poden fer-ho allà mateix. Cal barrejar 2/3 d'aigua

picant amb 1/3 de moscatell; naturalment que, si es fa així, la cosa té més caire de celebració que de remei per guarir o alleujar una malaltia.

Museu de l'Aigua – Salt

Encara que no tingui cap relació amb les aigües termals o minerals, volem fer una menció a l'únic museu dedicat a l'aigua que hi ha a la demarcació gironina.

Al restaurat i rehabilitat Mas Llorens, al costat de l'església parroquial de Salt, hi ha

instal·lat el Museu de l'Aigua, amb informació referent al procés i evolució històrica, social i econòmica de la part del curs mitjà del riu Ter i la sèquia Monar.

Comprèn tres aspectes: a) el cicle natural de l'aigua, on s'expliquen les característiques del riu, b) l'aigua i la societat tradicional, que mostra l'aprofitament de la força de l'aigua per a moure algunes manufactures per a la transformació de matèries primeres, i c) l'aigua i la societat industrial, i les indústries tèxtils del segle XIX, que van tendir a instal·lar-se prop de cursos fluvials per tal de proveir-se de la necessària energia.

Espai de l'Aigua – Viladrau

Al Centre Cultural Europeu de la Natura, a Viladrau, també hi trobem un espai dedicat a

l'aigua perquè juga un paper clau en el funcionament del nostre planeta:

- 1) Es presenten les propietats físiques i químiques de l'aigua.
- 2) L'aigua que no veiem: a vegades, una part important de l'aigua líquida aflora en fonts naturals. El Montseny nodreix d'aigua mineral una bona part de la població catalana.
- 3) Aigua i vida: l'aigua va ser abans que la vida; s'expliquen tots els papers de l'aigua amb exemples propers, com ara el de l'aigua en el cos humà.
- 4) L'aigua en xifres: presenta quatre conceptes bàsics, que són aigua disponible, aigua assequible, aigua usada i aigua consumida.

Aquest Centre Cultural Europeu de la Natura compta amb la col·laboració, entre d'altres, de la Diputació de Girona i de la de Barcelona.

Vine'ns a veure

CENTRE CULTURAL EUROPEU DE LA NATURA DE VILADRAU

En el Centre Cultural Europeu de la Natura de Viladrau funciona l'Espai de l'Aigua.

Imatge institucional del Museu de l'Aigua de Salt.

UN NOU TERMALISME

40

*El nou termalisme
no ha de renunciar
a la tradició.*

balnearis en el conjunt de l'oferta del sector en el nostre país. En l'esmentat Congrés, en la ponència genèrica: *Estacions Termals*, que va presentar el senyor Tomàs Ares i Güimil, director mèdic del reconegut balneari de la Toxa, també a Galícia, informava que en la modernització d'aquests establiments calia recuperar molts dels conceptes que informaren l'ideal de la Ciutat de les Aigües del segle XIX i, al seu costat i pel que fa a hostaleria, oferir els mateixos paràmetres de qualitat dels establiments convencionals.

El resultat és una oferta plural en la qual es complementen els atractius estrictament relacionats amb la salut i la seva prevenció amb els de caràcter lúdic que demanaran els clients més joves, que ja són majoria en els establiments balnearis.

Una vessant important de l'activitat dels balnearis serà, en aquest nou segle, tot allò relacionat amb els tractaments de bellesa. Si tradicionalment les cures dermatològiques havien portat molts clients als balnearis, existeix actualment

92

A les acaballes de 1999, va tenir lloc al balneari gallec de Mondariz el Congrés Internacional de Termalisme. En el decurs de tres dies, especialistes d'arreu del món van estudiar i debatre el present i, especialment, el futur d'aquesta activitat social que es mou en els àmbits de la sanitat i el turisme. De les diferents ponències presentades, la del tècnic francès Jean Gedouin, dels laboratoris Phytomer, sobre el termalisme en el segle XXI, assenyalava, entre altres aspectes, el següent: "En el futur els centres termals proposaran tractaments d'acord amb les especificitats de les seves aigües, atencions lúdiques i en la recerca del benestar dels clients".

Aquestes noves demandes d'uns clients rejoyenits ha obligat i obligarà els establiments a un procés de modernització important. Algunes d'aquestes noves demandes, segons l'especialista francès, seran: tractaments antitabac (aigües sulfuroses), tractaments antiestrès (aigües magnèsiques i càlciques), preparació esportiva i oxigenació (aigües ferruginoses), preparacions dermatològiques (aigües magnèsiques).

A banda de les activitats tradicionalment vinculades als balnearis i de les noves tècniques en funció de la demanda dels clients cal tenir present la realitat turística dels

una gran inquietud per prevenir l'envelliment de la pell. Ja fa anys que es desenvolupen les tècniques basades en l'aplicació de fangs termals, integrats per elements orgànics i inorgànics que contribueixen a la seva funcionalitat. Si fa uns anys anar a un balneari era sinònim d'anar a prendre les aigües, ja és normal, i ho serà més a mesura que entrem en el segle XXI, anar a prendre el fang.

Aquests nous tractaments demanaran també uns controls mèdics a càrrec de professionals especialitzats que hauran d'intervenir en cada cas per modificar la composició d'aquests fangs terapèutics, segons les necessitats del client, i garantir l'eficàcia del que s'ha prescrit.

En certa manera serà tornar als orígens. En els grans balnearis del segle XIX d'arreu d'Europa i també de Catalunya, des de Karlovy Vary a Caldes de Malavella, de Vichy a Sant Hilari

i de Marienbad a Banyoles, els anomenats curistes demanaven als establiments termals ser guarits, però també zones de jocs i esbarjo, sales de diversió, parcs i itineraris per a sortides en els entorns.

En les conclusions del Congrés Internacional de Termalismo es deia: "És difícil garantir si les joves generacions seguiran presents als balnearis. La gran quantitat d'alternatives d'oci que avui dia els envolten poden fer perillar aquesta realitat. Però

també pot ser que les bones instal·lacions facin créixer la popularitat dels establiments entre els mateixos joves, que els veuen com uns espais ideals on s'equilibren la salut i la seva prevenció i el plaer".

La vida de balneari té prou atractius per a les noves generacions.

En la mesura que el termalismo pugui mantenir l'equilibri entre l'oferta tradicional i les innovacions, garantirà el seu futur.

A l'horitzó del nou segle, la presència de la tercera edat als balnearis possiblement augmentarà. No hem d'oblidar l'exemple francès, un país on el 95 % de les estades als balnearis són a càrrec de la Seguretat Social, fins i tot com a mesura preventiva.

Bibliografia

ALEMANY i Oliveras, Joan: *En Jepot Mustiu*. Comercial Escudo de Oro. Barcelona 1993.

ARMENGOU, Josep Maria: *Guía de las aguas curativas de Catalunya*. Ediciones Obelisco. Madrid, 1998.

ASSOCIACIÓ BALNEÀRIA: *Els recursos minerals de Catalunya. Les aigües minerals. Balearis*. Publicacions de la Generalitat de Catalunya. 1999.

94

AUBERT, Jean: *Les villes d'eaux*. Editions Horivath, Lió, 1993.

BOADAS i Raset, Joan i altri: *Guía de Caldes de Malavella*. Ajuntament de Caldes de Malavella, 1998.

BORREL i Sabater, Miquel: *El balneari Termas Orion*. Ajuntament de Santa Coloma de Farners, 1999.

BOVER i Pagespetit, Andreu: *Arbúcies. Estudi del medi i formes de vida (1743-1940)*. Ajuntament d'Arbúcies, 1990.

DOMÈNECH i Domènech, Antoni: *Font Picant/Amer Palatín*. Ajuntament d'Amer, 1996.

MERINO i Serra, Jordi & altri: *Aquae Caledae. Presència romana a la Selva*. Consell Comarcal de la Selva, 2000.

PIERNAS, Natàlia & altri: *Font de salut: història del Vichy Catalán*. Edicions 62. Barcelona 2000.

PIERNAS, Natàlia & altri: *L'aigua per naturalesa*. Editorial Columna. Barcelona 2000.

PLADEVALL, Antoni & Àngel Serradesanferm: *Sant Hilari Sacalm, capital de les Guilleries*. Ajuntament de Sant Hilari, 1999,

SÁNCHEZ Ferre, José: *Guía de establecimientos balnearios de España*. MOPT Madrid, 1999.

SOLÀ i Morales, Ignasi: *Arquitectura balnearia catalana*. Publicacions de la Generalitat de Catalunya 1999.

VARIS: *Actes del Congrés Internacional de Turisme Termal*. Balneari de Mondariz, 1999.

Agraïments

Manifestem el nostre viu agraïment a: Hermínia Andreu (St. Hilari Sacalm), Mariona Bencome (Barcelona), David Bonilla (Viladrau), Domènec Campeny (Sta. Coloma de Farners), Josep Casas (Caldes de Malavella), Jordi Deulofeu (Barcelona), Josep Fornés (Bordils), Jordi Gibert (Girona), Nacho López (Viladrau), Albert Margineda (Vilajuïga), Josep Mas (Arbúcies), P. Moiset (St. Aniol de Finestres), Carles de Montagut (Barcelona), Isidre Moragas (St. Hilari Sacalm), Josep Morell (Sta. Coloma de Farners), Josep Polo (Amer), Narcís Puigdevall (a.c.s.) (Cassà de la Selva), Lluïsa Ramírez (Sta. Coloma de Farners), Joan B. Renart (Barcelona), Josep Reus (Arbúcies), Lluís Riuró (Maçanet de Cabrenys), Enric Roura (Verges), Manuel Rueda (Arbúcies), Rosa Quintana (Caldes de Malavella) i Josep Sans (St. Aniol de Finestres).

Procedència de les fotografies

Són de l'arxiu dels autors les fotografies de les pàgines: 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17 (inferior), 18, 19 (superior), 22, 24, 25, 32, 35 (inferior), 36, 39 (superior), 40, 41 (inferior), 42, 43 (superior), 54, 57, 65, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 76, 77, 79, 80, 81, 83, 84, 86, 87, 89 i 90.

De l'empresa "Vichy Catalán" les fotografies de les pàgines: 12, 46, 47, 60 i 61.

És de Carlus Gay i Puigbert la de la pàgina 17 (superior).

De l'Arxiu d'Imatges EMB de la Diputació de Girona les fotografies de les pàgines: 19 (inferior), 20, 21, 31 (superior), 33 (superior), 34 (del Fons Comalat), 35 (superior, del Fons Comalat) 41, 43 (inferior), 52, 53, 56, 58, 59, 60, 62, 63 i 75.

De l'Arxiu Departamental dels Pirineus Orientals les fotografies de les pàgines. 26, 27, 28, 29 i 30.

De la Generalitat de Catalunya les fotografies de les pàgines: 31 (inferior), 33 (inferior), 44, 45, 69, 92 i 93 (superior).

De l'Arxiu Comarcal de la Selva les de les pàgines 33 (inferior), 64 i 88.

De l'Antoni Gómez (Girona), les fotografies de les pàgines: 38, 39 (inferior) i 55 (superior)

Del Balneari Prats, les de les pàgines 48 i 49.

Del Sindicat d'Iniciativa del Voló les de la pàgina 50.

D'en Josep Fornés (Bordils), les fotografies de la pàgina 51.

De l'Ajuntament de Sant Hilari Sacalm la de la pàgina 73.

De l'empresa de l'Aigua de Sant Aniol, la de la pàgina 85.

Quaderns de la Revista de Girona és una publicació de periodicitat bimestral dedicada exclusivament a temes de les comarques gironines. S'estructura en dues sèries, que es distingeixen pel color de la portada i per les planes interiors: Guies, en vermell, i Monografies locals, en verd. La primera és dedicada al tractament de qüestions d'abast general relatives a la història, l'economia, la cultura i les tradicions. La segona vol anar oferint una panoràmica sobre el passat i el present de les ciutats i dels pobles gironins, amb especial atenció a l'època contemporània.

Monografies locals

Darrers títols publicats

Camós
per M. Duran

Camprodon
per *Silvia Planas*

Maçanet de la Selva
per *El Taller d'Història*

Sant Jordi Desvalls
per S. Planas i N. Puigdevall

Ribes de Freser
Per *Miquel Sitjar*

Salt
per X. Alberch i J. Burch

Sant Joan de les Abadesses
per J. Albareda i J. Ferrer

La Vall de Bianya
per J. Murià Giralt

Capmany
per A. Egea i M. Roig

Gualta
per Ramon Alberch

Platja d'Aro
per Pere Barreda

La Vajol
Albert Juanola

Vilobí d'Onyar
per Dora Santamaria

Vilafant
per J. M. Bernils

Osor
per F. Bruguera i N. Ramió

Maçanet de Cabrenys
per Pere Roura i Sabà

Santa Coloma de Farners
per J.T. Grau, J. Mestre i R. Puig

Riells i Viabrea
per Jordi Collell i Carme Escudé

Siurana d'Empordà
per Antoni Egea i David Pujol

Les Lloses
per J. Gordi i R. Llimós

La Vall de Campmajor
per Joan Fort

Santa Pau
per Salvador Reixach

Jafre
per R. Alberch i J. Viñas

Llançà
per Josep Clavaguera

Llanars
per Agustí Dalmau

Llívia
per R. Garriga, M. Vilaseca i J. Vinyet

Riudellots de la Selva
per Elvis Mallorquí (coord.)

Boadella d'Empordà
per David Serra i Busquets

Vilanant
per Pere Borrat i Antoni Egea

Bàscaia
per Albert Riera

Cabanes
per Josep M. Bernils

Sant Feliu de Pallerols
per Xavier Solà

Lladó
per Joaquim Tremoleda

Sant Pere Pescador
per Marisa Roig

Castellfollit de la Roca
per Jesús Culebras

Sant Joan les Fonts
per Xavier Valeri

Miànigues
per Pau Viladiu, David Sala

Guies

Darrers títols publicats

Canvistes i banquers
per Narcís Castells

Màgiques, pors i supersticions
per Carme Vinyoles

Els volcans
per Josep M. Mallarach

Els indians
per Rosa Maria Gil

Els Pirineus, del Puigpedrós al Puigneulós
per Josep Clara

Cristians de Girona
per Josep M. Marquès

L'estany de Banyoles
per M. Coma i J. Gratacós

Els relotges de sol
per M. Gil

Els maquis
per J. Clara

Els monuments megalítics
per J. Tarrús i Júlia Chinchilla

El pessebrisme
per J. Dalmau i Corominas

La ceràmica
per Andreu Bover

La farga
per Jordi Mascarella

Castells vius
per C. Vinyoles, M. Torns i P. Lanao

La pesca
per J. Sala i J. Domènech

La ramaderia
per P. M. Parés i T. Vilaró

Els protestants
per Josep Clara

La tramuntana
per J. M. Dacosta i X. Febrés

El Montseny
per J. M. Rueda i J. Tura

L'electricitat
per M. Pous i J. Callol

El periodisme
per Lluís Costa

Els glacials
per Jordi Fernández

L'excursionisme
Per Jordi Dalmau

La Girona dolça
per J. V. Gay i N. Puigdevall

Les campanes
per Carles Sapena

La Ciutadella de Roses
per C. Díaz, H. Palou i A. M. Puig

El Teatre
per Pep Vila

Els Museus
per G. Alcalde i J. M. Rueda

Els refugiats
per Mercè Borràs

Per les Esglésies
per J. M. Marquès

Les Guillerries
per Emili Rams i Josep Tarrés

El Modernisme
per Pilar Soler

El Contraban
per M. Aguilar, J. Maymí, J. Ros i X. Turró

Els Centres d'Estudis
per Carles Sapena

Cementiris i sepelís
per Dolors Grau

L'aigua, origen de la vida, ha definit l'activat econòmic i social de diferents poblacions de les comarques de Girona. El subsòl d'aquesta banda del Pirineu Oriental és ric en aigües minerals, explotades des de la presència civilitzadora de Roma fins ara mateix. Fonts, deus, establiments balnearis i industrials conviden a fer un recorregut històric i encuriósit per la Girona de l'aigua.

Joan Ferrer i Santaló va treballar vint anys a la Cambra de Comerç de Girona i des de 1985 a 1996, va ser gerent del Patronat de Turisme Costa Brava Girona. Coordinador de les sessions del Debat Costa Brava (1976). Col·laborador d'Editor (publicacions turístiques) i columnista del Diari de Girona.

Josep-Víctor Gay, periodista des de 1961. Des de 1994 és el cap de l'Arxiu d'Imatges de la Diputació de Girona. Ha publicat Diari d'un segle, 1889-1989, Una història de la Costa Brava i amb en Narcís Puigdevall, La Girona dolça, en la col·lecció Guies d'aquests Quaderns de la Revista de Girona.

ISBN 849518752-3

GUIES

Diputació
de Girona

Caixa de Girona